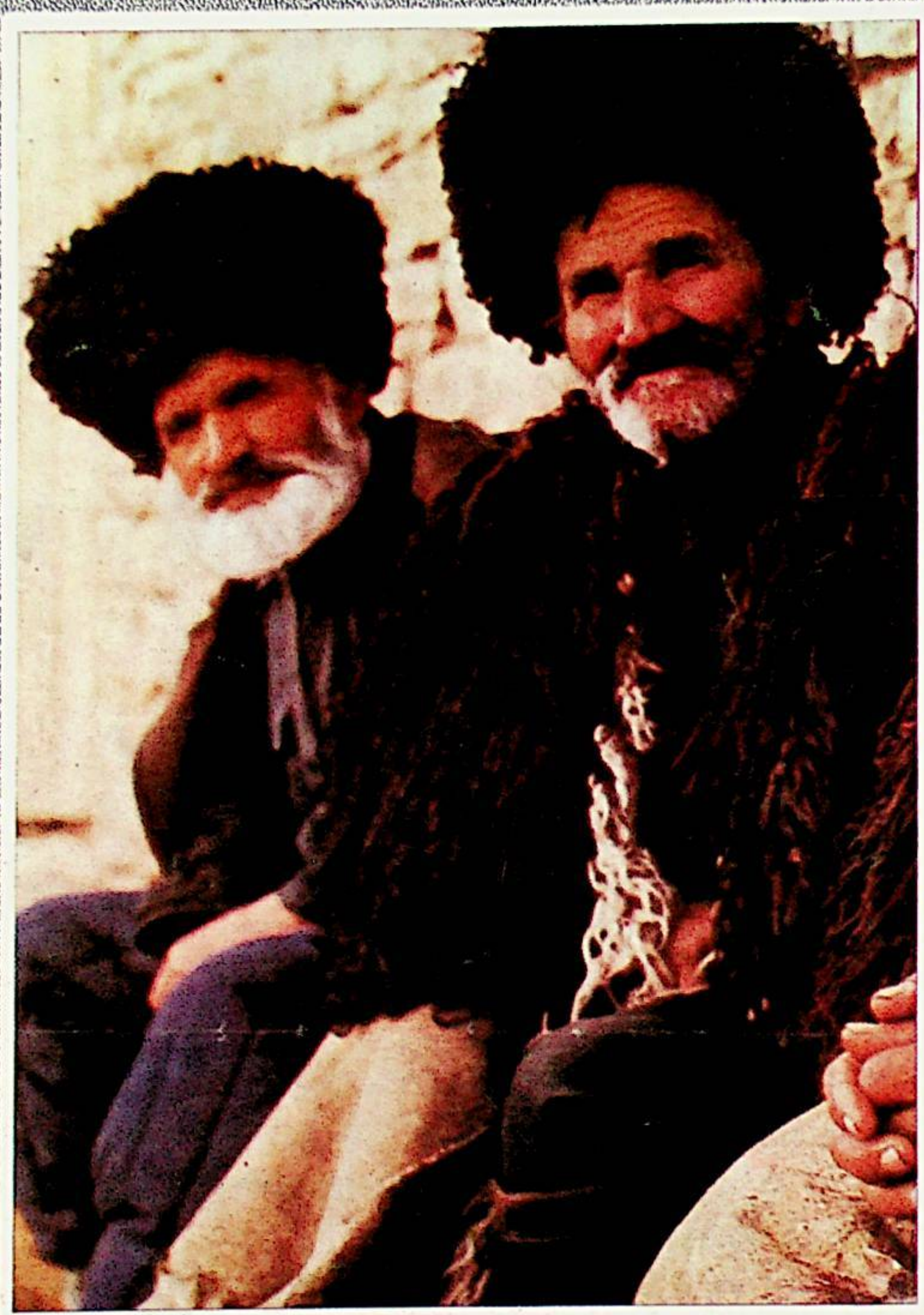

TÜRKİSTAN

SAYI 4
YIL 1
1988
1500 TL

ÜÇ AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

KASIR İNŞAAT

SANAYİ, TİCARET LTD. ŞTİ

M.Abit Aynural ve Ortakları

Sicil Tic: 230252 - 17718

© sultan erol

- HER TÜRLÜ GÜVEN VE GARANTİYİ VEREN KASIR İNŞAAT,
- MÜSTERİLERİNE ALIMDA ÇOK BÜYÜK KOLAYLIKLAR SAĞLAR,
- ANAHTAR TESLİM İNŞAATINIZI YAPAR,
- DAİRE KARŞILIĞINDA ARSANIZA UYGUN BİNA İNŞAA EDER, KENDİ YAPTIĞI DAİRELERİ UYGUN FİYATLARLA PEŞİN VE VADELİ SATAR
- KONUT İHTİYACINIZ VARSA, ŞİRKETİMİZ MERKEZİNE MUTLAKA UĞRAYIN, İSTEĞİNİZE EN UYGUN DAİRELERİN, EN UYGUN ŞARTLARLA, SİZİ BEKLEDİĞİNİ GÖRECEKSİNİZ

KASIR İNŞAAT SAN. TİCARET LTD. ŞT.

Kınalıtepe Sokak No: 23/B Merter-İSTANBUL Tel: 584 04 78 - 556 68 76

Tlx: 31165 YESE tr.

TÜRKİSTAN

3 AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

Kapak Azerbaycan Türk Köylüleri

İÇİNDEKİLER

DİRENİŞİN 10. YILINDA AFGANİSTAN (DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI)	4	Doç. Dr. A. Ahat Andican
GULAM GAFUROĞLU VE ÇİN'DE TÜRKOLOJİ	10	Erol Kaymak
TÜRKİSTAN'DA "BASMACI HAREKETİ"	13	Eşref Bengi Özbilen
BİR BELGE: TÜRKİSTAN'A NASİHAT	19	Araş. Gör. Salih Aynural
ÖLMES KAYALAR	21	Çev. Timur Kocaoğlu
TÜRKİSTAN HALK EDEBİYATINDA NASREDDİN HOCA	29	Çağatay Koçar
Dr. CEVAD HEY'ET İLE KONUŞMALAR	32	Araş. Gör. H. Emel Aşa
ŞEHİRİYAR (1908-1988)	34	Serap İlaslan
OLAYLAR... HABERLER YORUMLAR.	36	Hakan Poyraz
TÜRKİSTAN TÜRK ŞİİRİNDEN	37	Sabir Karger
Dr. MES'UD SABRİ BAYKOZİ VE TÜRKÇÜLÜK	39	Kenan Yavan Selkin Baykuzu
TARİHİ FAKTÖR VE SİYASİ GAYE OLARAK TÜRKİSTAN - KİTABİYAT	46	Doç. Dr. Timur Kocaoğlu

Adres: Türkistan Yayın Merkezi - Cerrahpaşa Cad. No. 37/1 Aksaray-İstanbul Tel:589 01 81 - Ya-
zışma: P.K.-13 Cerrahpaşa-İstanbul Dizgi: Melek Fotodizgi - Tel: 512 45 78 - 513 10 57 - Baskı:
Yalçın Ofset - İlan Tarifesi: Tam Sayfa Renkli (Dış Kapak) 300.000.- TL. Tam Sayfa Renkli (İç
Sayfa) 250.000.- TL. Tam Sayfa Siyah Beyaz (İç Sayfa) 150.000.- TL. sürekli ilanlarda % 25
iskonto yapılır. Hesap No: 1006 - 300 - 1236081. T. İş Bankası, Bakırköy, Şubesi - İstanbul

Yıllık Abone Bedeli:

Türkiye
6000 TL.Almanya
40 Mark.U.S.A.
20 \$.S.Arabistan
100 Riyal.

YURT DIŞI TEMSİLCİLİKLERİ

U.S.A	:	Abdullah Kwaja, 100 Horizon Dr. Boonton,NJ,07005 Tlf.: (201) 792-3007 Home: (201) 334-0452
ALMANYA	:	Çağatay Koçar, Kölner Platz, 2-800,MÜNCHEN. Tlf: (89) 309163
S. ARABİSTAN:		Abdul Hakim Karı, P.O.Box : 567, MEDİNE Tlf.: 8362003 Ekber Yassa, P.O.Box: 107, RİYADH 11411 Tlf.: 4764429 Home: 4763109
PAKİSTAN	:	Dr. Abdul Cabbar, P.O.Box: 1120, PESHAWER, Tlf.: (521) 42218 Home: (521) 40415

DERGİ SATIŐ MERKEZLERİ

İSTANBUL	:	Türkistan Yayın Merkezi,Cerrahpaşa Cadd.37/1,Aksaray. FARABİ KİTABEVİ, Vezneciler Cadd. Beyazıt. ENDERUN KİTABEVİ, Beyaz Saray, Beyazıt.
ANKARA	:	DİYANET KİTABEVİ, Sıhhiye, Ankara. TÖRE KİTABEVİ, Sakarya Cadd. No: 30, Ank.
KONYA	:	SERDENGEÇTİ NEŐRİYAT, Zafer meydanı, Hacı Hasan Koyuncu kitapçılar çarşısı P/22, Konya. OTAĞ KİTABEVİ, Bedesten içi, Ahi Baba sok. 22/A, Konya. MİLLİ ÜLKÜ YAYINEVİ, Matbaacılar içi, Hasan RüŐtü sok, No: 11/B Konya.

YIL.1 • SAYI.4 • 1988 Fıatı: 1500 TL.

TÜRKİSTAN Türkistan Yayın Merkezi Adına İmtiyaz
Sahibi **Emin Mindan** Sorumlu Yazı İşleri
3 AYLık İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ Müdürü **Erol Kaymak** Genel Koordina
tör **A. Ahat Andıcan** Teknik Danışman **Kenan Yavan** Fotoğraflar **İhan**
Karabıyk Grafik-Dizayn **Erol Kaymak**

Yazı Kurulu:

Prof. Dr. A. BİCAN ERCİLASUN
Doç. Dr. A.Ahat ANDİCAN
Doç. Dr. Abdülkadir DONUK
Dr. Baymirza HAYİT
EŞref Bengi ÖZBİLEN

İklil KURBAN
Doç. Dr. Kıyamüddin BARLAS
Doç. Dr. Mehmet SARAY
Doç. Dr. Orhan KAVUNCU
Doç. Dr. Timur KOCAOĞLU

Gönderilen yazılar iade edilmemez, yazılar yazı kurulunun onayı ile yayımlanır.

Değerli Okuyucular,

Bu elimizdeki dördüncü sayımızla birlikte bir yıllık yayın hayatımızı tamamlamış bulunuyoruz. Türk Dünyası'na ve özellikle Türkistan'a yönelik meselelerin incelenmesi, yorumlanması ve kültür hayatımıza aktarılması konusunda kaliteli bir derginin çıkarılabilmesi, ulaşmayı istediğimiz amaçtı. Bu amacı gerçekleştirme çabalarımızda bizlere yardımcı olan bütün dostlarımıza ve okurlarımıza teşekkür etmek, şükran duygularımızı iletmek istiyoruz. Bundan bir yıl önce yalnızca bir tasarı olan "Türkistan Dergisi", bugün bütün dünyada dağılmış Türkistanlılar'a, Türk Dünyası ile ilgili araştırmalar yapan üniversitelilere, kültür merkezlerine, Türkiye'deki Halk Kütüphaneleri'ne ve yaygın bir okuyucu kitlesine ulaşan bir dergi hâline geldi. Bunun için çok sevinçliyiz.

Siz sayın okurlarımıza aktarmak istediğimiz bir diğer gelişme daha var. Türk Dünyası'na ve Türkistan'a yönelik daha geniş çalışmalar yapabilmek için; "Türkistan Kültür Araştırmaları Vakfı" kurma düşüncemizle ilgili çalışmalar son safhasına gelmiş bulunuyor. Yakında bir araya gelecek olan kurucular kurulu, resmi işlemleri tamamlayacaktır. "Türkistan Yayın Merkezi"ni kurarken bunun gelecekte kurulacak uluslararası nitelikte "Türkistan Enstitüsü"nü çıkış noktası olacağını belirtmiştik. Bu kutsal gayenin gerçekleşmesi yolundaki ikinci adım, "Türkistan Araştırmaları Vakfı"dır. Bu sebeble, Vakıf çalışmalarının bütün Türkistanlılar, Türkistan severler ve 21. ci yüzyılın Türkler'in yüzyılı olacağına inanan Türkçüler tarafından desteklenmesi gerektiğine inanıyoruz. Konuyla ilgili gelişmeleri daha sonraki sayılarımızda sizlere iletacağız.

Sayın okuyucular,

Türk Ocakları Genel Merkezi'yle, birlikte yürüttüğümüz "Afganistan'daki soydaşlarımıza yardım kampanyasını çeşitli illerde yapılan paneller ve toplantılarla sürdürüyoruz. Kampanyanın gördüğü geniş ilgi kendileri için olduğu kadar, Dünya Türklüğü'nün kaderi içinde savaş veren bu soydaşlarımız adına bizleri sevindirmektedir. Kampanya 10 Ocak 1989 tarihinde sona erecektir. Türk Milleti'nin büyüklüğünün gerektirdiği sorumlulukların şuurunda olan her Türk'ün bu kampanyaya katılması zorunluluğuna inanarak hesap numaralarını bir kere daha bildirmek istiyoruz.

Gelecek sayıda buluşmak ümidiyle, mutlu yıllar diliyoruz.

Doç. Dr. Ahat Andican

DİRENİŞİN 10. YILINDA AFGANİSTAN

Dünü, Bugünü, Yarını

Doç. Dr. A. Ahat Andican

Afganistan meselesinin iyi anlaşılabilmesi için, bu devletin geçmişine yönelik bazı gerçeklerin altını bir kez daha çizmek gerekmektedir.

Yıl 1845. Bugün halâ Afganistan ile Pakistan arasındaki sınırı oluşturan DURAND hattı çiziliyor. Anlaşma tarafları İngiltere ve Rusya.

Yıl 1873. Bugün Sovyetler Birliğiyle Afganistan arasındaki sınır çizgisi, Ridgway Hattı adı altında çiziliyor. Taraflar İngiltere ve Rusya. Anlaşma yeri Londra.

Yıl 1907. Asya'nın büyük bir kısmının geleceği tâyin ediliyor. Anlaşma yeri ve adı Petersburg. Taraflar yine İngiltere ve Rusya.

1- İran iki nüfuz bölgesine ayrılmıştır. Kuzey bölgesi Ruslara, Güney ve Doğu İngilizlere bırakılmıştır. Üçüncü bir gücün bu bölgeye girmesi halinde İngiltere ve Rusya kendi nüfuz bölgelerini doğrudan ilhak edebileceklerdir.

2- Tibette Çin nüfuzu kabul edilmiştir.

3- (Bu madde konumuzla yakından ilgili bir maddedir.) Afganistan her iki devletin de nüfuz bölgesi olmayacaktır. İngiltere ve Rusya İmparatorlukları arasında doğrudan sürüşmeyi önleyecektir. Afgan meseleleri direk olarak Rusya ve İngiltere arasında görülecektir.

Bu anlaşmayı izleyen 40 yıl boyunca her iki tarafın da anlaşma şartlarına uyduğunu görüyoruz. Burada Meşhur İngiliz Hindistan Genel Valisi Lord Curzon'u hatırlamamak imkânsızdır. İngiltere'nin Dünya politikasına yönelik kitabının önsözünde şunu söylüyor Curzon.

"Türkistan, Afganistan, Kafkaslar ve İran, Birçokları için kesin bir uzaklık duygusu ya da geçmişte kalmış bir destandan hatıralar anlamına gelebilir. İtiraf edeyim ki, bence bunlar satranç tahtası üzerinde, Dünya hakimiyeti için oynanmakta olan bir oyunda, Oyun dışı kalmış taşlardır."

İşte düşünce, işte uygulama, bilmiyorum daha fazla bir şey eklemeye gerek var mı?

Şimdi Afganistanı 1980'lere getiren olayları kısaca gözden geçirelim.

1947 yılında İngiltere Hindistan'dan çıkıyor. Pakistan ayrı bir devlet haline geliyor. Bu durumda bölgede büyük bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır. Artık İngilizler'in, Avrupa'da baskı uygulayarak Ruslar'ı Asya'da durdurma şeklinde tanımlayabileceğimiz "Masterly inactivity" dedikleri politikaları ortadan kaldırmıştır. 1948 yılında ilk kez Afganistan'da sol hareket ortaya çıkıyor ve küçük bir grup halinde parlamentoya giriyor. 1952 de daha sonra iktidara el koyacak olan Serdar Davut, Başbakan oluyor. Rus sempatisi olarak bilinen bu lider, giderek artan biçimde Sovyet danışmanlarının ve Sovyet yardımının ülkeye girmesini sağlamıştır.

Bu dönemde Afganistan'da komünist güç, giderek güçlendiği halde basında ve politikada pek gürültü çıkarmıyorlar. 1963 de Davut Han politikadan ayrılır. Hemen bunun ardından Sol hareket gürültülü bir şekilde tekrar ortaya çıkar.

Yıl 1845.

**Bugün halâ
ile Pakistan Afganistan
arasındaki sınırı
oluşturan DURAND
hattı çiziliyor. Anlaşma
tarafları
İngiltere ve Rusya.**

1964 de Nur Muhammed Taraki "Halk" adlı bir dergi çıkararak daha sonra Afgan komünist partisi haline dönüşecek kadroyu bu yayın etrafında toplamıştır. Taraki 1965 seçimlerine katıldıysa da başarılı olamadı. Hareket, kuruluşundan 1 yıl sonra ikiye ayrıldı. Milliyetçi Sosyalist olduğunu savunan "Halk" grubu Taraki'nin liderliğinde kalırken, Moskova yanlısı "Perçem" yani "Bayrak grubu"da, Babrak Karmal'ın yönetimine gir-

di. Ayrıca daha sonra Pekin yanlısı bir "Cavid" grubu ortaya çıkmışsa da pek etkili olamayarak arenadan silindi.

1969 da solcu hareketler yasaklandı. Yayınlarına izin verilmemeğe başlandı. Fakat 52-63 döneminde ülkeye giren Sovyet etkisi artık basit baskı uygulamalarıyla ortadan kaldırmayacak kadar güçlenmişti. 1973 yılında Davut kansız bir darbe ile iktidarı ele geçirdi.

Fakat Davut'u bir sürpriz bekliyordu. İlk iktidarı döneminde kendisi tarafından desteklenmeye ihtiyaç gösterecek kadar zayıf olan komünist hareket, artık lider kim olursa olsun varlığını hissettirebilecek kadar güçlenmiştir. Hareket için gerekli olan yalnızca bir Krenski, yani bir geçiş dönemi lideridir. Davut bunun farkına vardığında Müslüman ülkelere ve batıya açılarak bir denge politikası izlemeğe çalıştı. Fakat tren kaçmış Moskova Davut'un kaderini tayin etmişti.

1978 yılının Nisan Ayı'nda, komünizmin, daha önce çeşitli ülkeler de bir çok kereler tezgahladığı, ve günümüzde de gerekli yerlere uyguladığı, çok iyi bilinen bir oyun oynandı. Sosyalist Partinin ideologu, kimliği bilinmeyen şahıslarca öldürüldü. Mir Ekber Haydar adlı bu ideologun öldürülmesi komünistlerin siyasi tansiyonu yükseltmelerine ve çok iyi bilinen sokak hareketlerine başlamalarına neden oldu. Taraki, Emin, Babrak gibi liderler tutuklandı. Ve hemen arkasından bir gün sonra, Tuğgeneral Abdül Kadir Davut'un bütün ailesini öldürerek iktidara el koydu. Daha sonra Halk grubunun lideri Nur Muhammed Taraki Devlet Başkanı ilan edildi. Bu arada Afganistan devletinin ismi de "Demokratik Afganistan Cumhuriyeti" olarak değiştirildi. Demokrasi ve Cumhuriyet gibi kavramlarla hiç bir ilgisi olmayan bu kukla hükümeti tanıyan ilk ülke, tahmin edilebileceği gibi Sovyetler Birliği olmuştur.

Taraki çok güç bir görevle karşı karşıyadır. Afganistan 653 bin kilometrekare alana sahip 1980 sayımına göre 16.786.000 nüfuslu bir ülkedir. Nüfusun yaklaşık üçte birini "Peştuca" konuşan "Peştular", üçte

birini "Türkçe" konuşan "Özbek, Türkmen" gibi Türk boyları, kalan üçte birini ise "Farsça" konuşan "Tacikler, Hazaralar, Almaklar ve Kızılbaşlar" oluşturmaktadır. Ayrıca 1895'ten sonra müslüman olan ve kendilerine ait bir bölgede yaşayan "Nuristanîler" vardır.

Ülkede okuma yazma oranı % 20 kadar nüfusun % 82'si kırsal kesimde yaşamaktadır. Devletin kuruluşundan beri yöneticiler ülkeyi aşiret reisleri ve dinî liderler aracılığıyla idare ettikleri için çok kemikleşmiş bir aşiret yapısı söz konusudur. Milliyetler mozayik halinde olan ülkede her milliyet kendi bölgesinde çoğunluğu oluşturmaktadır ve her aşiret, özellikle Peştu aşiretleri kendi bölgelerinin hakimi durumundadırlar. Bu bölgelere devlet elinin girmesi mümkün değil gibidir. Yüz yıldan çok bir sürede, Peştu yönetimler tarafından idare edilen ve kendilerine sosyal, politik ve kültürel haklar verilmeyen Türkler, Hazaralar ve kısmen Tacikler bu hakları elde edebilme gayretleri içersinde yeni yönetim için ayrı bir problem teşkil etmektedirler. Ülkenin ekonomik gücü çok az olup fert başına düşen gelir ülkeler sıralamasında çok aşağılardadır.

Yıl 1873.

Bugün Sovyetler Birliğiyle Afganistan arasındaki sınır çizgisi, Ridgway Hattı adı altında çiziliyor. Taraflar İngiltere ve Rusya. Anlaşma yeri Londra.

Taraki iktidara gelmiş olmakla birlikte ülke genelinde bir hâkimiyet sağlayabilmekten çok uzaktır. Diğer taraftan komünist partisi içersindeki yapı homojen değildir ve Tarakinin "Halk grubuyla" "Perçem grubu" arasındaki iç mücadele devam etmektedir.

Böyle bir ülkede özel mülkiyetin sınırlandırılması ve dinî liderlere baskı uygulayarak sindirme politikası ile işe başlayan Taraki, devlet bayrağının rengini kızıla çevirince, 1979 başında "Nuristan Eyâletin"de isyan başladı. Daha sonra hızla ülke geneline yayıldı. Merkez dışında etkili olamayacağını anlayan Taraki, Moskova'ya giderek dostluk ve işbirliği anlaşması imzalamıştır.

Böylece, başlangıçtan beri "Perçem Grubu"na göre daha zayıf olan Moskova ilişkilerini güçlendirdikten sonra kendisi için problem olmaya başlayan Perçem Grubu liderlerini ülke dışındaki elçiliklere tayin ederek onları pasifize etmeye çalıştı. Babrak Kar-

mal, "Prag'a", daha sonra Ülkede lider olacak olan Necibullah, "Tahran"a gönderildi.

Bütün bunlara rağmen başarılı olamayan Taraki, Başbakanlığı, bir diğer Halk grubu lideri Hafızullah Amin'e verdi. Amin 6 ay kadar sonra neredeyse sol hareketin ilk gününden beri kader birliği ettiği arkadaşı Tarakiyi öldürterek iktidara el koydu. Eminin iktidara gelişi Sovyetler'in fizikî müdahalesine başlangıç teşkil etti. Zaten o güne kadar 5000 civarında sivil ve askeri danışman ile birlikte 1 milyar dolarlık silah yardımı ülkeye sokulmuştu.

Hafızullah Emin, Moskova'nın kendisi hakkındaki planlarını hissetmiş ise de buna karşı önlem alacak güce ve zamana sahip değildi. İktidara geçtikten 3 ay sonra 14 Aralık 1979'da ilk Sovyet Birliği Kâbil'e geldi. Sonraki günlerde Sovyet gücünün nakli yoğunlaştı. 24-25 Aralık gecesi Emin'i koruyan Afgan birlikleri, Sovyet birliklerince dağıtıldı ve Emin öldürüldü. Yerine o sırada "Prag'da" "bulunan" "Perçem Grubu"nun lideri Babrak Karmal getirildi. Sovyetler ülkeye Emin tarafından davet edildiklerini iddia ettiler. Fakat kendilerini çağırdığını iddia ettikleri insanı öldürmekle kalmamış bir hafta sonra onu Amerikan ajanlığıyla suçlamışlardı.

Artık Afganistan'da yeni bir sahife açılmış, o güne kadar danışmanlık ve silah temini düzeyinde fonksiyon gören Sovyetler Birliği, fizik olarak işin içine girmişti. Yani resmî bir işgal söz konusuydu.

Ruslar ülkeyi tek şerit halinde saran ana yolları ve büyük şehirleri kontrol altına alabilirlerse, Afganistan problemini günlerle ölçülebilecek bir sürede halledebileceklerini sanıyorlardı. Fakat Afganistan'da yaşayan halkın, Batı toplumlarına göre gerilik sayılabilecek bazı özelliklerinin, böylesi bir savaşta büyük bir avantaj haline dönüşebileceğinin farkına varamamışlardı.

Koyu cehâlet, sınırsız bir cesârete dönüşüyordu. Aşiret yapısı ve çok çeşitli milliyetlerden oluşma özelliği, düzenli bir savaşa imkân vermemekle birlikte, ülkenin her bölgesinin aynı anda ve karşı karşıya savunulması anlamına geliyordu. Her insan kendi yerleşim bölgesini, köyünü sonuna kadar savunuyordu. Kuzeydeki Türkistanlı, güneye Peştu bölgesine, Güneydeki Peştu, kuzeydeki Türk bölgesine, ortadaki Hazara, her iki bölgeye de gidip orada bannamayacağını bildiği için, herkes kendi bölgesini savunmaktaydı.

Başlangıçta getirilen ordunun % 40'ını oluşturan Türkistanlı askerler savaşmamış, bir kısmı mücahitlerin safına geçmiş, bir kısmında bir Kur'an karşılığında silahlarını vermişlerdi. Savaştan önce 80.000 civarında olan Afgan ordusu kısa bir sürede 20.000'e düşmüştü. Askerler zorla silah altına alındı-

ğı için ilk fırsatta kaçıyordu. Bu durumda iş, Rus ve Ukraynalı gibi Slavlar'a kalıyordu. Böylece başlangıçta 10-15 bin civarında olan Rus ordusunun sayısı giderek arttı ve 150 bin sınırına dayandı.

Sovyetler'de olduğu kadar batıda da çok etkisi yapan direniş uzadıkça, Sovyetler'in kızgınlığı artmış, artık klâsik savaş yöntemleri uygulama yerine topyekün imhâ savaşı başlatılmıştı. Üstelik bu iş için Sovyet konvansiyonel silah gücünün en modern örnekleri kullanılıyordu. T 552 ve, 872 gibi modern tankların sayısı 1800'e, Mig 23 ve Mig 21 gibi uçakların sayısı 400'e ulaşmıştı. Helikopterlerin sayısı ise bilinmemekteydi. Mücahitlere yardım ettiği düşünülen veya Rus askerlerine zarar verilen bölgeler önce yoğun bir hava bombardımanına tabi tutuluyor, daha sonra çepeçevre tanklarla eziliyordu.

Dış dünya giderek olayın boyutlarını farketti. Özellikle Amerika ve Batı Dünyası Sovyetler'in nasıl bir batağa saplandığını anlar anlamaz silah desteğine başladılar. Stringer gibi füzelerin alana girmesi, Sovyet hava üstünlüğünün sonu oldu. Artık nakliye uçakları koruma helikopterleri olmadan uçamı-

Yıl 1907.

Asya'nın büyük bir kısmının geleceği tâyin ediliyor. Anlaşma yeri ve adı Petesburg. Taraflar yine İngiltere ve Rusya.

yor, bombardıman uçakları eskisi kadar kolay görev yapamıyorlardı. Böylece komünist güçler zaten çok azına hakim oldukları kırsal bölgelerden çekilmek zorunda kaldılar. Etkinlikleri ancak şehir merkezleriyle sınırlı kalmıştı.

Bu sırada Komünist Parti yönetiminde yeni bir değişiklik gerçekleştirildi. Yeni lider, halen kukla yönetimin liderliğini elinde bulunduran Necibullah'tır.

Şu anda iktidardaki Sovyet kuklası yönetimi destekleyen güçler 1960 sonrası Sovyetler'de eğitilen subaylar ve aydınlardır. Halen 25.000 civarında Afgan öğrencinin Sovyetler'de okutulduğu yine binlerce subayın orada eğitildiği bilinmektedir. Ayrıca gelecekteki Afgan ordusunun çekirdeği olması planlanan bir askeri güç, Sovyetler birliğinde, Rus subayların kontrolünde hazırlanmaktadır.

Silahlı mücadelenin istenilen sonucu sağlamaması Sovyetlerin ve kukla yönetimin

politikalarını değiştirmelerine neden oldu.

Başlangıçta dini liderleri asan yönetim, artık bunları her yıl **Kâbil**'de toplayarak ağır-lamak ve bu liderlerin katılımıyla bir Konsey oluşturmak çabasına girdi. Aşiret liderlerine para vererek onları kendi yanlarına çekmek ve gizli polis teşkilâtı yoluyla mücahit organizasyonlarına sızmak yönetimin uyguladığı politikalar.

Afganistan'daki savaşın Direnişçi gruplar açısından analizini yapacak olursak ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır.

İsyan 1978 martında **"Nuristaniler"** tarafından başlatılmış ve **Kuzey Afganistan'a** daha sonra da güneye yayılmıştır. 1979 da **"Nuristaniler"** kendi bölgelerini tamamen temizleyerek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Afganistan'da savaştan önceki siyasi yapılanmanın ilk sırasında **"Peştular"** yer almaktadır. Daha sonra **"Tacikler"** gelmektedir. 3. sıra **"Türkler'e"** ve dördüncü sıra ise bir nevi parya kabul edilen **"Hazaralar'a"** aittir. Politikayla içli dışlı olmak ve geçmişte yönetici kadrolarda yer almış olmak gibi avantajlar, direniş gruplarının kurulmasında da kendisini göstermiştir. 1978-79 yıllarında **"Gülbiddin Hikmetyâr"** liderliğinde **"Hizbi-i İslâm"**, **"Seyyid Ahmet Geylânî"** liderliğinde **"İttihâd-ı İnkılâb-ı İslâm"**, **"Sibgetullah Müceddidi"** liderliğinde **"Necât-ı Millî"**, **"Profesör Burhâneddin Rabbânî"** liderliğinde **"Cemiyet-i İslâm"** ve Parlamento üyesi **"Ali Mevlânâ"** liderliğinde **"Hareket-i İnkılâb-ı İslâm"** gibi çeşitli organizasyonlar kurulmuştur. Daha sonra bunlar merkezlerini, Pakistan'ın Peştu nüfusunun yoğunlaştığı **"Peşâver"** şehrine taşımıştır. Bazıların parçalanmasıyla da sayıları 7'ye ulaşmıştır.

Diğer taraftan **Hazaralar**, **"Peşâver'in Peştu"** bölgesi olması, **"Şii"** olmaları ve **"Farsça"** konuşmaları gibi özellikleri sebebiyle **"İran'da"** üslenmişlerdir. Özellikle güçlü olan iki örgüt **"Şura"** ve **"Nasr"** isimli olanlardır. **"Şura"**, **Seyyidler** tarafından, **"Nasr"** ise **Humeyniciler** tarafından yönetilmektedir. Ayrıca merkezleri İran'da olan değişik 6 grup daha vardır.

Kuzeyde 5.5 milyon nüfusu oluşturan Türkler ise, Afgan Devleti'nin kuruluşunda beri siyasi ve kültürel baskı altında tutulmalarının tabii bir sonucu olarak, başlangıçta Cemiyet-i İslâm ve başka birkaç partinin içerisinde mücadeleyi sürdürmüşlerdir. Fakat ilk birkaç yıllık mücadelede oynadıkları rol, dış dünyaya yansıtılmamıştır. Afganistan için savaşıyoruz diyen güçlerin aslında eskisi gibi bir **"Peştu yönetiminden"** başka bir şeyi amaçlamadıklarını anlayınca kendi organizasyonlarını kurma çabasına giriştiler. 1981'de **"Azad Beg"** liderliğinde **"Kuzey Afganistan Vilâyetleri İslâm İttihâdı"**

adı altında bir parti kuruldu. Parti 1983-84'lerde iyice gelişti ve bugün kuzeydeki Türkistan bölgesindeki mücadeleyi yönlendiren ve idâre eden kuvvet haline dönüşmüştür.

Afganistan'ın geleceğini değerlendirebilmek için bu partilerin kısaca bir analizini yapmak gerekir kanısındayım.

Bugün birleşerek Afgan halkının bütünü-nü temsil ettiklerini iddia eden 7 partinin **6'sı Peştular'a** kurulmuş olup, **bütün idarî kadrolar Peştular'a** aittir. **Burhâneddin Rabbânî'ye** âit **Cemiyet-i İslâm'da** ise **Tacikler**, **Türkler** ve **Peştular** bulunmaktadır. **Son zamanlarda idarî kadroların % 75'inin Peştular'a** geçtiği bilinmektedir.

Bu partilerin hepsi İslâmî düşünceyi temel olarak aldıklarını iddia etmektedirler dördü radikal, üçü ise ılımlı partiler olarak değerlendirilmektedir.

Radikal partilerin başında **Burhâneddin Rabbânî'nin** partisi olan **"Cemiyet-i İslâm"** gelmektedir. Bu parti

Afganistan için savaşıyoruz diyen güçlerin aslında eskisi gibi bir "Peştu yönetiminden" başka bir gayeleri olmadığı anlaşılınca Azad Bey liderliğinde "Afganistan Vilâyetleri İslâm İttihâdı" kuruldu.

her üç milliyet tarafından da desteklenir durumda olduğu için daha geniş bir tabana sahiptir ve daha çok içerdeki savaşla ilgilidir. Özellikle **Tacikler'in** yoğun olduğu **Kuzeydoğu Afganistan**, **Penşir Vâdisi** ve **Herat**, **Kandehâr** gibi şehirlerde etkin olduğu bilinmektedir. **Gülbiddin Hikmetyâr** liderliğindeki **Hizb-i İslâm**; güneydeki bazı Peştu bölgeleri hâricinde, diğer milliyetler içerisinde etkili olmayan bir parti olmasına rağmen, **Peşâverde** yoğun politika üreten kadrolara sahiptir. Bu nedenle dış dünyada, kendi çapından büyük olduğu izlenimini verebilmiştir. **Yunus Hâllî'sin** liderliğindeki **"Hizb-i İslâm"**, çok küçük fakat çok iyi savaştan bir gruptur. **Peşâver'de** politika yaparken içerde de savaştan tek mücahit lideri budur.

İlimli partiler daha çok dinî liderlerin yö-

netimindedirler. **Kadirî târikatını** temsil eden grubun liderliğini **Seyyid Ahmet Geylânî**, **Nakşibendîler'inkini** ise **Sibgetullah Müceddidi** yürütmektedir. Bu iki parti batıda iyi tanınan gruplardır. Yöneticilerinin eski Afgan kraliyet ailesi ile yakın ilişkisi vardır. **Mevlevî Muhammed** liderliğindeki **"Hareket-i İnkılâb-ı İslâm"** da başlangıçta Cemiyet gibi yaygın bir özelliğe sahipti fakat son yıllarda bu gücünü kaybetmiş durumdadır.

Radikal partilerde yönetim gençlerde olup hareket içinde sivrilebilen herkes idarî kadrolarda görev alabilmektedir. **Peştu partilerinde tek ön şart, Peştu milliyetçisi olmaktır.** İlimli partilerde ise güç dinî liderlerin ve aşiret reislerinin sosyal yapılarına göre değişiklik göstermekte, idarî kadrolaşma buna göre olmaktadır. Bu nedenle yapı daha gelenekseldir ve kemikleşmiştir.

Türkler'i temsil eden partide ise Türk nüfusu içerisinde eğitim görme şansına sahip olabilen bir grup, yönetici konumundadır. İçeride savaşı sürdüren kumandanlar, bölgesel özellikleri nedeniyle sivrilmiş kişilerdir. Partinin asıl amacı nüfusun üçte birini oluşturan ve geçmişte baskı altında tutulmuş Türk nüfusuna, varlığına eş orantılı olarak yönetim içerisinde hak sağlamaktır. Parti homojen olarak Türklerden kurulmuş olup kuzeydeki 8 vilayette savaşı sürdüren Türk kumandalar tarafından desteklenmektedir.

Nüfusları 1.5 milyon kadar olan **Hazaralar da "Şii"** olmaları ve geçmişte Türkler gibi ezilmiş olmaları nedeniyle, homojen partiler tarafından desteklenmektedirler. Mücadele esnasında yalnızca **"Hizbullah"** adlı örgüt, diğer gruplarla işbirliği yapmakta, buna karşılık geri kalan 7 Hazara partisi, operasyonlarda diğer milliyetlerle ortak hareket etmemektedir. Zaten **Orta Afganistan'da**, **"Hazarajat"** adı verilen ve kendilerine ait bir bölgeyi savundukları için böylesi bir işbirliğine fazla ihtiyaçları olmamaktadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi **"Nuristaniler"** de daha önce **"Kâfiristan"** diye bilinen, Kâbil'e yakın olan bölgelerinde 1979'dan bu yana bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir ve hiç bir milliyet veya parti bunların bölgesinde etkili değildir.

Görüldüğü gibi Afganistan bilinmezliklerle dolu bir çelişki yumağı halindedir. Fakat bilinen bir şey vardır. O da Afganistan Sovyetlerin Vietnamı haline dönüşmüştür.

Şimdi başlangıçtan beri sorulan bazı soruları ve bunların cevaplarını araştıralım.

□ **SOVYETLER NİÇİN AFGANİSTAN'I İŞGÂL ETMİŞTİR?**

— Rusya Deli Petro'dan bu yana sıcak denizlere inmek istemekteydi. Bu amacını gerçekleştirmek için işgâl etti.

Bir diğer görüş **"sarkaç teorisidir"**. Rusya Batı'da durdurulduğunda Doğu'da; Do-

ğu'da durdurulduğunda Batı'da hareket etme politikasını, yüzlerce yıldan beri sürdürmektedir. Afganistan'ın işgali, Batı'da şimdilik son sınırına ulaşmış görünen komünist yayılmanın Doğu komponentidir.

Özellikle bazı Sovyetologlar'ın üzerinde durdukları görüş ise, "Yumuşak karın teorisi" ve "penetrasyon korkusu teorisi" dir. Sovyetler'in Orta Asya kesimini Türkistan Cumhuriyetleri oluşturmaktadır. Türk ve Müslüman olan bu bölge, Sovyetler'in yumuşak karnıdır. Afganistan ve onun kuzeyini oluşturan Afgan Türkistanı kontrol altına alınmazsa bu yumuşak karın dış dünyadan, Sovyetler aleyhine etkilenebilecektir.

Bu görüşlerde ve özellikle sonuncusunda gerçek payı büyük olmakla birlikte bu konudaki kişisel düşüncem Sovyetler'in Afganistan'ı fiziki anlamda işgal etmek istemedikleri şeklindedir. Bence asıl amaç Afganistan'da kendisine bağımlı, bir hayli katı biçimde idare edilen komünist bir peyk devlet kurulumasıydı. Böylece Sovyetler bu avantajlara doğrudan sahip oluyordu:

Sovyet Türkistanı'na yönelik zararlı faaliyetlerin kaynağı olabilecek Afgan Türkistanı'nı kontrol altına almış olacak ve Afgan komünist partisini oluşturan **Peştular** aracılığıyla Türk Dünyası, çepeçevre hapsedilmiş olacaktı. Doğrudan işgalle, Sovyetler'in içerisindeki Türk nüfusunu arttırmak, ilk elde Sovyetler'in işine gelmeyecek, milliyetler problemini daha da ağırlaştıracak bir durumdur.

Diğer taraftan 1960'lı yıllardan beri farkına vardığı, Kuzey Afganistan'daki tabii kaynaklara doğrudan el koymuş olacaktı. Zaten 25 yıldır işlettiği tabii gaz yatakları ve varlığı bilinen 2 milyar tonu aşkın demir rezervlerini Sovyet gücüne katmak imkânı doğmuş olacaktır.

Politik platformda ise Sovyetler'in en büyük kazancı, Komünist idâreye sahip Afganistan'ı, maşa olarak kullanmak, bir nevi Asya için bir **Küba yaratmış olma**ktı. Bence gözönüne alınmayan ve yeterince değerlendirilemeyen en önemli nokta budur. Sovyetler'in yapılanmasına doğrudan katılmış olan Türkistan Cumhuriyetleri kanalıyla bu politik isteklerini gerçekleştirme mümkün değildir. Zira bu Cumhuriyetlerin kullanılması durumun da oluşacak problemlerle Sovyet yönetimi doğrudan muhatap olmak zordur. Ayrıca bu Cumhuriyetler Türk olmaları sebebiyle Moskova yönetimince güvenilmeyen, dış dünya ile ilişkileri en alt düzeyde tutulmak istenen gruplardır. Buna karşılık **Peştular** Türkler'e göre çok daha güvenilir komünist olacaklarını göstermişlerdir. Böylece oluşturulacak bir Afganistan, Sovyetler'in Asya ve Orta Doğu'ya doğru yapacakları siyasi faaliyetler için çıkış noktası olacaktı. **Bu devletin yapacağı zararlı faaliyetlerden ise Moskova hiç bir zaman sorumlu tutulamayacaktı. Söz gelimi**

Bulgaristan'ın faaliyetlerinden ne kadar sorumlu tutulabiliyorsa Afganistan'ınkilerden de o kadar etkilenecekti. Böylece Müslüman Komünist bir Afganistan, çoğu Müslüman olan bölge ülkelere gelecekte oluşacak yayılmanın merkezi olma görevini yüklenecekti. Bence Ruslar'ın her ne pahasına olursa olsun Afganistan'ı komünistleştirmek isteklerinin temel fikri budur. Bugün İran'a ve Pakistan'a yönelik komünist faaliyetlerin merkezinin Kâbil'e taşınmış olması bu düşünceyi doğrulamaktadır. Afganistan'da komünist yönetimin gelmesiyle birlikte **İran Komünist Partisi TUDEH**, merkezini Kâbil'e taşımış, ayrıca **"Fedâyîn-i Ekseriyât ve Palwand"** isimli iki parti daha kurulmuştur. **Afgan gizli polis örgütü KHAD**'in Pakistan'daki faaliyetleri ise bütün dünya tarafından bilinmektedir.

Afganistan bilinmezliklerle dolu bir çelişkiler yumağı halindedir. Fakat bilinen bir şey vardır. O da Afganistan Sovyetlerin Vietnam'ı olmuştur.

Fakat 1978-79 arasındaki dönemde Afganistan'daki komünist yönetim başanlı olamayınca kısa dönemli ve sınırlı bir askeri güce dayanan hareketle bu yönetimin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kararın Brejnev ve etrafındaki üç kişi tarafından alınmış olması, olayın geçici olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Fakat sınırlı hareket yeterli olmamış böylece Sovyetler'in de istemediği tam bir işgal hareketi ortaya çıkmıştır.

RUSLAR NİÇİN ÇEKİLİYOR?

Askerî açıdan Afganistan hareketi tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır. İkinci Cihan Harbi'nden bu yana aktif savaşa girmeyen Rus ordusunun yenilmezlik efsânesi sona ermiştir. Rus askerleri, kendilerine yabancı bir ülkede, Babrak veyâ Necibullah için neden ölmeleri gerektiğini sormağa başlamışlardır. Savaşın ilk yıllarında Afgan ordusu ön safalarda kullanılmışsa da bu ordunun kısa bir sürede eriyerek küçülmesi, Rus ve Ukraynalı askerlerin bizzat savaşmaları gereğini doğurmuştur. Rus askerinin basit çıkarlar için veyâ içki karşılığında silahlarını satıyor olması, Sovyet yöneticilerine askeri güçlerinin ne halde olduğunu gayet açık bir biçimde göstermiştir. **83'den sonra Küba, Polonya ve Bulgaristan'dan getirilen askerler de Afgan bataklığında kısa sürede eriyip gitmişlerdir.**

Geçen yıl verilen resmi rakamlara göre savaşın başından bu yana Sovyetler Birliği'nin

insan kaybının 20.000 civarında olduğu anlaşılmaktadır. Fakat 1986 yılında yapılan Moskova Merkez Komitesi toplantısında parti yetkilisi **"Christiakov"**, yalnızca 1986 yılında 15.000 kayıp verdiklerini bildirmişti. Öyleyse kayıp, resmî bildirilenin çok üstünde olmalıdır.

Savaşın ve Afganistan'a yönelik ekonomik yardımların ekonomiye getirdiği yük son yıllarda iyice artmış, ayda 5 milyar dolar gibi düzeylere çıkmıştır. Buna karşılık, ele geçen hiç bir şey yoktur. Savaşın ilk yıllarında yapılan harcamalar Kuzey Afganistan'daki tabii gaz ve petrolün transferiyle karşılanmaktaydı ve sanıldığı gibi aksine Sovyet ekonomisine büyük oranda yük getirmiyordu. Fakat son yıllarda özellikle Kuzey'deki direnişin bu yolları kesmesi, ülke genelinde uçak kayıplarının artması ve gönderilen ikmâl maddelerinin ve silahlarının mücâhitlerce ele geçirilmesi, bu kayıpların artmasına, oluşturduğu ekonomik yükünde hissedilir düzeye tırmanmasına sebep olmuştur.

Dış basında en çok işlenen konular olmasına karşılık, askerî kayıpların ve ekonomik yükün, bu gibi konularda inatla görüşünü sürdüren Moskova için çok etkili olduğunu sanmıyorum. Moskova bu yükü karşılayabiliirdi. Bence asıl problem içeridedir. Savaş ve onunla ilgili olarak doğan problemler, yalnızca Rus dışı milliyetleri değil, Rus halkını da etkilemeye başlamıştır. Savaş bir çok sosyal problemin ve çalkantının sembolizasyonu görevini yüklenmiştir.

Sizlere 15 Ocak 1987 tarihinde **"Melod Ukrainy"** isimli bir gazetede yayınlanan bir okuyucu mektubunu tercüme etmek istiyorum. Mektup bir kadın tarafından yazılmış.

Bugün Pazar. Gazetenizi açtım ve O Klijenko tarafından yazılan "Ebedî kahramanlığa bir adım" isimli uzun makaleyi okudum. Yazı beni çok kızdırdı ve ruhumu alt üst etti.

Bugüne kadar "internasyonalist Askerlik" konusunda okuduğum ilk makale değildi. Sizlerin bu olayları film veyâ tiyatro seyrederek gibi izlediğinizi biliyorum. Fakat çocukları savaşta olan hiçbir annenin bu tip yazıları sâkin bir şekilde okuyabileceği düşünülemez. Zira bu bir Anavatan savaşı değildir. İnsanlarımız kendi ülkelerini korumak için ölmüyorlar.

Benim de iki çocuğum var. İkisi de şu anda asker. Birisi Afganistan sınırına yakın bir yerde görev yapıyor. Kalbim her zaman onun için sızlıyor. Ayrıca bu gibi yazılar ve televizyondaki programlar bu sızıyı artırmakta. Bizim ruhlarımızı bu şekilde yıpratmaya kimsenin hakkı yoktur. Bilinmesi gereken bir diğer gerçekte şudur: Bu savaşta yer alan askerler basit işçilerin köylülerin çocuklarıdır. Orada resmî görevlilerin ve bürokratların çocukları savaşmıyor.

Afganistan'a yardım edilmesi gereğini duyuyorum. Fakat yardım; bu kadar yüksek bir fiyatla olmamalı...

Buna benzer bir diğer haber Rus halkının olayı nasıl değerlendirdiğini göstermektedir. Türkistan Cumhuriyetleri'nin birisinde okuyan Afgan öğrencilerden bir grup, bölgede oturan Ruslar tarafından tartaklanmışlardır. Öğrencilere söylenen sözler ilginçtir. "Köpekler, evinize defolun, kendi ülkenizi savunacağınız yerde siz burada keyif sürüyorsunuz. Orada ise bizim çocuklarımız ölüyor".

Haberleşmenin çok yaygınlaşarak bir anlamda dünyanın küçüldüğü günümüz dünyasında Sovyetler Birliği Demir perde olma özelliğini sürdürmeyeceğini anlamıştır. Artık dış dünyadaki gerçekleri Sovyet halkından gizlemek mümkün olamamaktadır. Toplum, Stalin döneminin korku toplumu olmaktan çıkmış, milliyetçilik akımları güçlenmiştir. Bir anlamda Marksizmin başta iddiâ edildiği gibi, farklı milletleri Sovyetizasyona uğratarak tek tip Sovyet insanı yani **Homo Sovyetikus** yaratamayacağı ortaya çıkmış durumdadır. Zaten **Glastnost**, yani Açıklık ve Yeniden Yapılaşma politikasını başlatan **Gorbaçov**, işte bu noktada eski yöntemlerle toplumun sürüklenemeyeceğinin farkına varmıştır. Yeni politikalar ve uygulamalarla komünizmin bir süre daha canlı kalabilmesini sağlamağa çalışmaktadır.

Afganistan olayının meydana getirdiği sosyal çalkantılar Sovyet sisteminin gücünü tartışılır hale getirmekle milliyetçilik akımlarının güçlenmesini sağlamıştır. Böylece Sovyetler'de giderek yükselen Müslüman - Türk problemi, Afganistan olayıyla daha da güçlenmiştir. Biz Türkiye Türkleri'ni yakından ilgilendirdiği için, bu konunun ana hatlarına dikkat çekmek istiyorum.

Bilindiği gibi Sovyetler Birliği'nde hızla artan bir Türk nüfusu mevcuttur. Politik kadroların komünist sistemi benimsemiş görünmelerine rağmen halkın **Sovyetizasyon**'u gerçekleştirilememiştir. 1930'lu yıllarda Stalinin uyguladığı yoğun terör sonucu kaybolmuş gibi görünen milliyetçi akımlar 1960'lardan sonra, özellikle siyaset ve basın yayın alanında kendisini tekrar göstermeğe başlamıştır. Artık 1930'lu yıllarda **"Bizim"** denilen Marksist-Leninist ideolojinin yabancılığı, yetersizliği ve sömürücü özelliği ortaya çıkmıştır. Eski çekiciliği kalmamış, alternatif arayışları başlamıştır. Afganistan olayının Sovyet işgali altındaki Türkistan'da olan etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Afganistan'a başlangıçta getirilen ordunun % 30-40'ını Türkistanlılar teşkil etmekteydi. Bunlar Afganistan'a geldikten sonra, gerçekte kendilerine söylendiği gibi Amerikalı emperyalistlerle değil, özellikle Kuzey'de kendi dillerini konuşan Müslümanlar'la karşı karşıya olduklarını anlamışlardır. Bu askerlerin kısa bir süre sonra, savaşmadıkları için geri gönderilmeleriyle ve yeraltı basının haberleriyle Türkistan halkı, belki de diğer milletlerden ön-

ce, Afganistan'da Afgan halkına rağmen komünizmin zorla yerleştirilmeğe çalışıldığını, iddiâ edildiği gibi Sovyetler'in kurtarıcı değil, işgâlcı kuvvet olduğunu anlamıştır. Bu ise, okullarda yoğun bir komünist propoganda ile yetiştirilen, Türkistanlı aydınların kafasında, komünizmin 50 yıl önce Türkistan'a da bu şekilde girmiş olduğu gerçeğini bütün açıklığıyla ortaya koymuştur. Yani öğretilenin aksine, komünizmi Türkistan halkı kendisi istememiş, komünizm, Müslüman-Türk halka rağmen zorla gelmiştir. Sistem tarafından haydut olarak lanse edilen "Basmacılar" ise, milli kahramanlardır.

Milliyetleri
bir araya getirmek için
marksizmin
yeterli olmadığı
ortaya
çıkmıştır.
O halde
marksizmin
yerini alacak başka
güce
ihtiyaç vardır.
Kanaatimizce
gelecekte
"Marksist Haçlılık"
bir
diyebileceğimiz
düşünce ile
karşı karşıya
kalacağız.

Savaşla birlikte yoğun temas başlamış. Müslümanlıkla ilgili yayınlar yoğun bir şekilde Türkistan'a girmeğe başlamıştır. Bu ise artık çekiciliğini kaybeden Marksizm'e göre daha dinamik ve daha birleştirici bir kuvvetin, zaten halkta varolan bir potansiyel üzerine oturması demektir. Türkistanlı aydınlar 250 milyonluk bir Sovyet sisteminin değil, 800 milyonluk bir Müslüman Dünyası'nın önemli bir parçası olduklarının farkına varmışlardır. Bu düşünce, Büyük bir Türk Dünyası'nın da parçası olma fikriyle birleşince dinamik ve heyecan verici bir aktivasyon doğmuştur.

Afganistan olayının Türkistan'da doğurduğu en önemli sonuçlardan birisi de, Sovyet gücünün yenilmezliği düşüncesinin yıkılmış olmasıdır.

Afganistana sınır olan Türkistan Cumhuriyetleri'nde Sovyet hava ve kara ikmal üsleri vardır. Bunlar özellikle Özbekistan ve Ta-

cikistan'da yoğunlaştırılmıştır. Savaşın ilk gününden beri Türkistan halkı, savaşın gidişatını diğer milliyetlere ve bizzat Rus halkına göre daha iyi değerlendirme imkânına sahip olmuşlar ve Sovyet ordusunun başarısızlığını adım adım izleme imkânını bulmuşlardır. Böylece Türkistanlı elit tabaka ve halk, bu büyük düşmanın alt edilebileceği düşüncesine ulaşmışlardır.

Zaten Sovyet yönetimi, bu gerçeğin farkında olduğu için 1980 sonrasında Türkistan'a yönelik politikasını büyük ölçüde değiştirmiştir.

Dini açıdan 1980 öncesi yapılan propogandanın özünü, İslâmın ve İslâmî âdetlerin çağa uygun olmadığı ve tutuculuğu nedeniyle zararlı olduğu görüşü oluşturmaktaydı. Fakat 80'den sonra bu görüş terk edilmiş, yerine Stalin döneminde olduğu gibi, İslâm'ın ayrı bir sınıf oluşturma özelliği nedeniyle Sosyalizm'le taban tabana zıt olduğu görüşü işlenmeğe başlanmıştır. Türkistan'daki yerel kadrolara, halk üzerinde bu yönde baskı yapılması emri verilmiştir.

Daha önceleri, Türkistan'daki dış etkilenmelerden Batı emperyalizmini ve Siyonizm'i suçlu bulan Rus komünist basını, 80'den sonra daha gerçekçi olarak Afgan mücâhit örgütlerini, Müslüman Kardeş örgütlerini, dünyâda yayılmış Türkistan organizasyonlarını ve İran'ı suçlu bulmağa başlamıştır.

Milliyetçilik açısından yorumlandığında ise, 80 öncesi edebiyat ve basının özünü, Sovyet milletlerinin eşitliği, Büyük Rus milletinin küçük kardeşlerine yaptığı yardımlar gibi konular oluşturmaktaydı. 1980'den sonra bu temâ değişmiş. Kafkaslar'da 19. yüzyılda, Türkistan'da 1920'lerde isyancı güçlerin ve Basmacılar'ın Rus ordusu tarafından nasıl yok edildiği konusu işlenmeğe başlamıştır. Rus ordusunun yenilmezliği sürmektedir. Yönetim Türkistan'da şu mesajı vermeğe çalışmaktadır.

"Afganistan örneği sizi yanıltmasın. Sâkin olun yoksa geçmişte olduğu gibi tekrar eze-riz".

Buna karşılık Türkistan Edebiyatı'nda "Basmacılar"ı milli kahraman, Timur gibi Türk büyüklerini Türkistanlılar'ın gerçek büyükleri olduğu konuları yoğun biçimde işlenmektedir.

Şahsen ben, Sovyetler'de son günlerde Glastnost adı altında uygulanan Hıristiyanlığa dönüş düşüncesinin temelinde, bu Müslüman-Türk korkusunun yattığına inanıyorum.

"Gelecekte doğabilecek Müslüman-Türk tehlikesine karşı Rus'u, Ukraynalı'yı, Belorusyalı'yı, Estonyalı veya diğer Demir Perde gerisi milliyetleri bir araya getirmek için, marksist ideolojinin yeterli olmayacağı ortaya çıkmıştır. Afganistan örneği bunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. O halde marksizmin

yerini almasa bile onu büyük ölçüde destekleyecek başka bir güce ihtiyaç vardır. Potansiyel birleştirici unsur ise Hıristiyanlık olabilecektir. Kanaatimce gelecekte **"Marksist Haçlılık"** diyebileceğim bir düşünce ve hareketle karşı karşıya kalacağız. Kuşkusuz böyle bir yaklaşım. Sovyetler'in Müslüman-Türk dünyasına yapacağı baskılarda, Batı Hıristiyan dünyasının desteğini almasını sağlayacak, en azından onları büyük ölçüde pasifize edecektir.

Bu soruya basit anlamda verilecek cevap "hayır" olacaktır. Sovyetler askeri açıdan yenilgiye uğramış olsa bile, siyasi anlamda, 1960'lı yıllardan beri büyük miktarlarda ekonomik yatırımlar yaptığı bu ülkeyi rahatça bırakıp gitmeyecektir kuşkusuz. Ne olursa olsun komünist eğilimli bir hükümetin kalabilmesi için çalışacağı ortadadır. Resmî elbiseli askerlerini çekebilir. Fakat danışman ordusuyla, sivil giyimli olarak, Afganistan'daki varlığını sürdürmeye çalışacaktır. Bir kaç yüzyıllık Rus tarihi ve 70 yıllık komünist tarihi iyi incelenecek olursa ne demek istediğim çok açık olarak ortaya çıkar. Bunun aksini düşünmek, Sovyetler'in yetirince bilinmemesi ve değerlendirilmemiş olması anlamına gelecektir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz problemler ve potansiyel tehlikeler nedeniyle Sovyet yönetimi, Glasnost maskesinin arkasına sığınıp Afganistan'dan çekilme kararı almıştır.

Şimdi bu noktada üçüncü soru gündeme gelmektedir:

SOVYETLER AFGANİSTAN'DAN GERÇEKTE ÇEKİLİYOR MU?

İşte size Afganistan'dan çekileceğini bildirdiği günlerde, 1987 yılı içerisinde Sovyetler Birliği ve Afganistan arasında yapılan ve **Ekonomict Foreign Report** da yayınlanan anlaşma ve şartları:

1- Gelecek 5 yıllık Plan içerisinde Sovyet-Afgan ticareti 5 milyar dolar düzeyine çıkarılacak.

2- 1988 yılı sonuna kadar Tacikistan'dan Afganistan'a 200.000 KV elektrik enerjisi sağlanacak.

3- Kuzeyde Yetinak bölgesindeki tabii gaz alanına Sovyetler ve Doğu Almanya yatırım yapacak ve karşılığı, çıkarılan tabii gazla ödenecek.

4- Sovyet destekli Sulama Programı 5 yıl içerisinde bütün Afganistan'da yapılacak ve karşılığı ürünle ödenecek.

5- Kâbili Sovyetler Birliği'ne bağlayan "Salang Tüneli" genişletilecek.

6- Sovyetler ve Doğu Almanya ortak olarak TV ve Radyo istasyonu kuracak. Teknik personel ise Polonyalılar tarafından eğitilecek.

7- Bulgaristan traktör ve gübre konusunda yardım edecek.

8- Kâbil hava alanı genişletilecek ve diğer 6 bölgede yeni hava alanları Sovyetler'ce kurulacak.

İşte size çekilmekte olan Sovyetler Birliği ve tabii kaynakları, ziraati, ulaşımı ve kültürüyle Komünist Blok'la birleştirilecek bir Afganistan modeli.

GELECEKTE NE OLABİLİR?

Ruslar bütünüyle çekilmezlerse mücadele devam edecektir. Fakat savaşın uzun sürmesi hâlinde her iki tarafın da bazı isteklerinden vazgeçerek uzlaşmaları mümkün olabilir. Her durumda Ruslar askeri gücü çekerek eğitilmiş Afgan gücü ve danışmanlarla mücadeleyi sürdürecektir.

Ruslar'ın bütünüyle çekilmeleri halinde mücâhid gurupları arasında mücadele başlayacağı düşünülebilir. Fakat kişisel düşünceme göre bu mücadele partiler arasında değil, milliyetler arasında olacaktır. İktidar söz

Sovyetler'de son günlerde Glasnost adı altında uygulanan Hıristiyanlığa dönüş düşüncesinin temelinde bu müslüman Türk korkusunun yattığına inanıyorum.

konusu olduğunda **Peştu gurupları** veya **Hazara gurupları** kendi aralarında savaşarak, diğer milliyetlerden birinin iktidarı ele geçirmesine göz yumacaklarını düşünmek safdillik olur. Tabii olarak aynı milliyeteki guruplar birleşecek, iktidarı ele geçirdikten sonra kendi aralarında kuvvet mücadelesi başlayacaktır. Birkaç milliyetin kendi aralarında anlaşarak iktidarı paylaşmaları diğer bir alternatiftir.

Gelecekte ulaşılabilecek çözüm konusunda yalnızca Peşaver'de politika üreten partilerin değil, içeride mücadeleyi fizikî olarak sürdüren komutanların durumu da çok önemlidir. **Rabbânî'ye bağlı olduğu söylenen Ahmet Şah Mesud, "Penşir Vâdisi"** ve Kuzey-Doğu Afganistan'da bütünüyle kendisine bağlı bir kadrolaşma ve yönetim biçimi gerçekleştirmiştir. Yine aynı gruba bağlı **İsmâil Han, Herat ve Kandehar yöresinde etkin bir durumdadır. Kuzeydeki**

Türk bölgesinde **"İmam Buhârî"** kolordusu komutanı **AŞUR Pehlivan**, bu bölgenin mutlak hâkimidir. **Meymane ve Cuzcan bölgelerindeki Türkler, Abdulkudûs tarafından yönetilmektedir.**

Bu komutanlar ve benzerleri, günümüz şartlarında şu ya da bu partiye bağlı görünmektedirler. Fakat çözüm günü geldiğinde bu destek devam edecek midir? Bu komutanların desteklemediği partiler yok olup gitmeye mahkûmdurlar. Kanaatimce gelecekteki Afganistan'ın liderlerini, bu gün Peşaver'de veya başka yerlerde politika üreten guruplar değil, içeride fizikî mücadeleyi yürüten komutanların desteği ortaya çıkaracaktır.

Milliyetlerin haklarının verilmesi hâlinde, kanaatimce en ideal çözüme ulaşılabilecektir. Fakat bunun için kökleri geçmişe dayalı **Peştu nasyonalizminin** kendisini frenlemesi çok önemlidir. Aksi takdirde kan gövdeyi götürülebilir.

Bu konuda Afganistan'ın bütününi temsil ettiklerini iddia eden 7 partinin birkaç ay önce yayınladıkları anayasa taslağı pek ümit verici değildir. Birinci maddede Afganistan'daki düzen **Sünnî ağırlıklı İslâm düzeni olacaktır** denmektedir. Bu ise sayıları 1,5-2 milyona ulaşan Hazaralar'ı tamamen gözden çıkarmak demektir. Bu partilerden birinin lideri olan **Seyyâf** ile 1983'de BBC'nin yaptığı bir röportaj, Peştu guruplarının düşünceleri konusunda bir fikir verebilir. Muhabir soruyor: **- Kuzey'de şiddetli bir mücadele var. Orada hangi guruplar savaşıyor?**

Cevap- Peştular

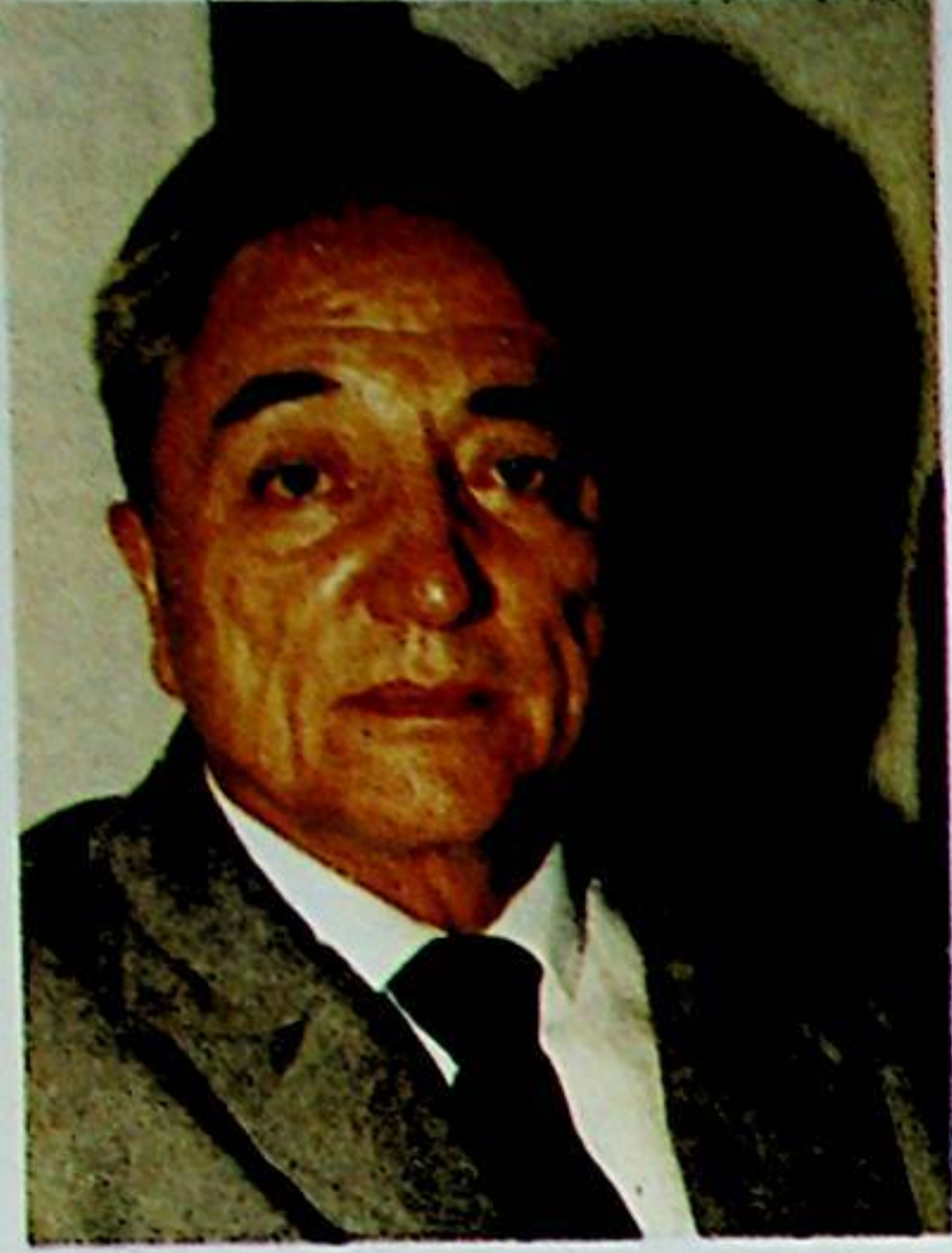
Muhabir - **Bildiğimiz kadarıyla bu bölgelerde savaşanlar Türkmenler ve Özbekler gibi Türk kavimleri...**

Cevap - **Afganistan'da Türk yoktur.**

Son zamanlarda Ruslar'ın Kuzey Bölgesi'nde bazı düzenlemelere gidecek bu bölgeye bir otonom karakter kazandırmaya çalıştıkları görülmektedir. İddialara göre Kâbil dışında yeni bir merkez oluşturulacaktır. Tabii zenginliklerin yoğun olması nedeniyle Sovyet yatırımları genellikle bu bölgeye yapılmıştır. Bu bölgenin Türk bölgesi olması, Afganistan'ı bölmeye yönelik bir tehlikenin söz konusu olup olmadığı düşüncesini gündeme getirmektedir. Bu olabilir mi? Bu düşüncenin Türkler tarafından kabulü mümkün değildir. Ancak güneydeki Peştuların komünist yönetimle anlaşması durumunda bu olay gerçekleşebilir.

Gönlümüz her milletin kendi haklarına uygun olarak temsil edildiği, haklarına sahip olduğu demokratik ve bağımsız bir Afganistan istemektedir.

Gulam Gafuroğlu ve Çin'de Türkoloji

VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresi
Çin Halk Cumhuriyeti Delegatesi

Erol Kaymak

Türk illeri içerisinde Uygur Otonom Bölgesi, diğer adıyla Doğu Türkistan'da köklü bir Türkoloji geleneğinin varlığından bahsetmek oldukça güç olmasına rağmen, dünyadaki diğer halkların kültürel gelişim ve etkileşimleri sonucunda geçse olsa Türkoloji bilimi Doğu Türkistan'da da sürgün vermeğe başlamış durumda.

Bilhassa Uygur Otonom Bölgesindeki Urumçi Üniversitesi ve Pekin Üniversitesindeki Türk dillerinin değişik lehçe ve şivelerinde öğretim yapılmakta, Türklüğün, dil, edebiyat, ve tarih sahalılarında çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çalışmaların en müşahhas örneği VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresine gönderilen, Pekin Milletler Neşriyatı'nda görevli Gulam Gafuroğlu'du. Gulam Gafuroğlu, Milletlerarası Türkoloji Kongresi'ne sunduğu "Çağdaş Uygurcanın Şiveleri" hakkında tebliğiyle dikkatleri üzerine çekti. Kongreye Çin Halk Cumhuriyeti delegesi olarak katılan Türkolog Gulam Gafuroğlu engin Türk dili bilgisinin yanında Çince ve Rusça'da bilmektedir. Dil ve edebiyat çalışmalarının yanında, telif ve tercüme (Rusça ve Çince'den) eserlerin de sahibi olan Gulam Gafuroğlu'nun çalışmalarında bunu görmek mümkün.

Gulam Gafuroğlu Doğu Türkistan'daki Türk halklarından Uygur Türklerinden olup, 1928'de Doğu Türkistan'ın Kumul vilayetinde doğdu. Küçük çağlarında ilkokulu Kumul'da okudu. İlkokuldan sonra Urumçi'ye gelerek Orta Okula yazıldı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi orta okulu iki devreye ayırmıştı. Orta okuldan sonra, aynı okul'un ikinci kısmına devam ederek Urumçi Merkezi I nolu Lisesinden mezun oldu. 1950'li yıllarda devlet hizmetinde çalışmaya

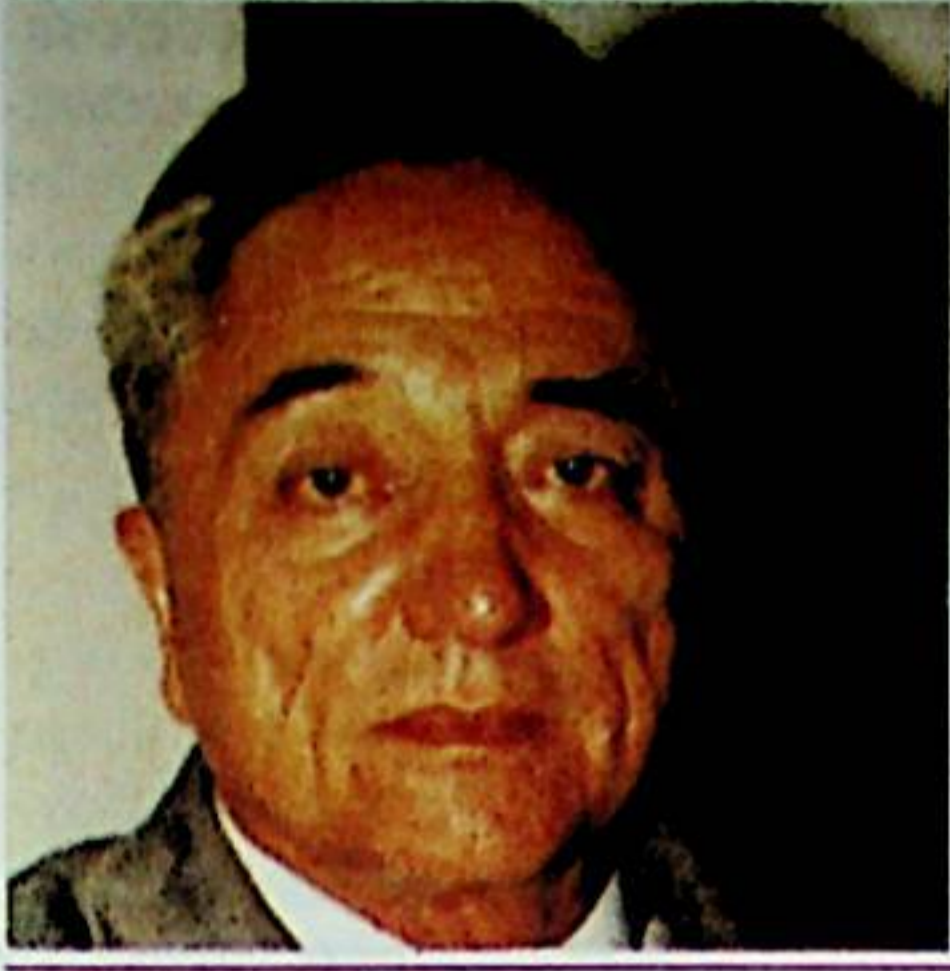
**Pekin,
tarihî ve kültürel
mirasıyla Mao'nun
kültür devrimine
rağmen halâ
uzak Asya
kültürünün
çok renkli özelliği
korumakta.**

başladı. Bu yıllardaki devlet görevlilerinin altı yılını öğretmen olarak geçirdi. 1956 yılında Kumul kentinden Pekin'e geldi. Pekin, tarihi ve kültürel mirasıyla Mao'nun kültür devrimine rağmen hala uzak Asya kültürünün çok renkli özelliğini korumaktaydı. Belki bir çok alanlarda oldu-

ğu gibi Mao'nun oluşturmağa çalıştığı güdümlü enternasyonal kültür politikası devam ediyordu ama, Çin egemenliğinde ki halkların kendilerine ait ulusal kültür, tarih, edebiyat ve dil de kendini tamamen yitirmiş değildi. Gafuroğlu, Pekin'in kendine tanıdığı (!) bu hakkı en iyi kullananlardan olsa gerek. Pekin'de "Merkezi Milletler Neşriyatı"nda çalışmaya başladı. (Halen burada çalışmaktadır) Pekin, ona Çince'nin yanında Rusça'yı öğrenmesini sağladı. Doğal olarak ana Türk şivelerinden Uygurca'nın yanında diğer Türk lehçelerini de bilmektedir. Türk dili ve edebiyatına olan ilgisi Türkistanda'a ve bütün Türk illerinde tanınan ünlü şair Ali Şir Nevai'nin yanında, ezici Çin hegemonyasının halk vicdanında meydana getirdiği derin te'sir ve reaksiyonun yeri büyüktür.

Gulam Gafuroğlu, Merkezi Milletler Neşriyatı'nda bir yandan tahrir ve tercüme işlerinde çalışırken, diğer yandan ilmi çalışmalarına devam eder. Bu çalışmaların bir dizi ürünü olarak tercüme çalışmalarını ikiye ayırıyoruz. Çin klasiklerinden tercüme. "Üç Padişah" adlı bir Çin'ce roman tercümesini "Su Boyunda" romanı, Rusça'dan, Gogol'un "Ölü Canlar"ını ardından Tolstoy'un "Savaş

Pekin Milletlerarası Enstitüsü ve Urumçi Tarih Müzesi gibi kuruluşlarda çalışan gençler arkeolojik kazılarla tarihe, eski Uygur Metinlerinin tercümesiyle tarihe edebiyata kayda değer katkıda bulunuyorlar.

ve Barış" romanı takibeder (Dört Cilt halinde).

Fakat Gafuroğlu'nun asıl ilgisini kendi melodilerini dinlediği, sevincini ve kıvancını ifade ettiği, yüreğini titreten Türk dili ve edebiyatı alanıdır. Bu sebeble ilk olarak iki sözlük çalışması görüyoruz. Bunlar, "Çağdaş Uygurca'nın Şiveleri" ve "Uygur Klasik Edebiyatı Sözlüğü"dür. (1986). Ardından Türkistan klasik şairlerinden "Nizari" ve "Zelili" divanlarını neşreder.

Uygur Özerk İdaresi'nde politik ve kültürel faktörler gözönüne alındığında Türkoloji çalışmalarının niteliği tartışılır olmasına rağmen özellikle Dörtlü Çete'nin idareden uzaklaştırılması, Çin'in son yıllarda dışa açılma politikası sosyo-kültürel alanlara da yansımış durumda. Bunun belirtisi olarak bu güne dek dört kere tekrar edilen ve Pekin'de düzenlenen "Milli Türkoloji Kongresi"dir. Bundan sonra Türkoloji kongrelerinin her yıl tekrarlanması kararı alınmış. Gafuroğlu Pekin'de düzenlenen "Milli Türkoloji Kongresine "Uygur Dilinin Kelime Yapısı" adlı tebliği ile katılmış.

Diğer ülkeler karşısında Çin'de bir Türkoloji geleneğinden söz etmek mümkün değil. Oysa asıl Türk'lüğün tarihi, kültürü, medeniyeti ve devlet örgütlenmesi ile Çin bin yıllardır birbirleriyle yakın ilişkilerde bulunmuş, içiçedir. Değişen dünya şartları ve bölgeler arası ilişkiler uzun yıllar kendi içine kapalı Çin'i saydamlaştırmış olmalı ki, Pekin'de ki Milli Türkoloji Kongresinden başka, Urumçi'de de her yıl Türkiyat kongreleri ve konferansları düzenlenmekte, bu organizas-

yonlara lise öğretmenleri bile iştirak etmektedirler. Bu konuda yapılan çalışmaların ürünleri Pekin'de çıkan "Aylık" adlı bir dergide neşredilmektedir. Bir yandan Türkiyat çalışmaları devam ederken, diğer taraftan Çin'den Türkçeye tercüme yapılmaktadır. Bunların yanında Doğu Türkistan ve Urumçi Üniversitelerinin çıkarmakta oldukları ilmi dergilerde Türk ve Çinli ilim adamlarının çalışmaları-ki bunlar "Eski Türk Yazıtları" ve "Eski Türk Eserleri"- sürekli olarak neşredilmektedir. Eski eserler günümüz Uygur Türkçesine kazandırılmakta, arkeolojik buluntuların tesbit, tasnif ve değerlendirilmesi bu alanda önemli bir

Ardarda gelen çalkantılı dönemler ve tarihî Türk-Çin anlaşmazlığına rağmen kalıcı eserler ortaya konmakta, bu konuda Türk aydınları başı çekmektedir.

yer işgal etmektedir. Üniversite bünyesinden başka, her vilayette öz adını taşıyan edebiyat dergileri mevcut. Meselâ, "Kumul" vilayetinin, "Kumul", Kaşgar ve Hoten vilayetlerinin "Kaştaşı" dergileri var. Edebiyat, dil ve tarih ile uğraşan kişiler çalışmalarını bu dergilerde değerlendirmektedirler.

Çin'de Türkiyat çalışmalarının yetersizliği, dış dünyaya ait materyal eksikliği ve gelişmeleri takip etmek zorluğu yanında ancak, yeni yetişen gençler istikbal açısından ümit verici görünmektedir. Çin'de daha yeni filizlenmeye başlayan Türkiyat araştırmaları Gulam Gafuroğlu'nun da verdiği uzun örnek listeye baktığımızda milletlerarası nitelikten ziyade, bölgesel (mevzî) olduğu fikrimizi teyid eder görünmektedir. Türkiyat araştırmalarının, dil ve edebiyat çalışmalarının son durumunu soruyoruz Gafuroğlu'na:

Bilhassa diyor, Pekin Milletlerarası Enstitüsü ve Urumçi Tarih Müzesi gibi kuruluşlarda çalışan gençler arkeolojik kazılarıyla tarihe eski Uygur metinlerinin tercüme edilmesiyle tarihe dil'e ve edebiyata kayda değer katkılarda bulunuyorlar.

Geçmişe göre daha yerli yerinde görünüyor çalışmalar. Dil, tarih ve edebiyat alanında aşağıda ismini verdiğimiz konular ve isimler istikbal açısından oldukça ümit verici nitelikte.

Bunların başında dilci ve aynı zamanda "Erk" gazetesini yazarlarından İbrahim Muti gelmektedir. (İbrahim Muti geçmiş yıllarda İsa Yusuf Alptekin ile birlikte çalışmışlardır). Tuğrul Elbag, Tarih sahasında çalışmalarıyla tanınmış olup iki ciltlik "Hun Türkleri Tarihi" adlı eseri neşretmiş. Aynı zamanda şairdir.

Abdurrahim Ötkür-Dilci ve yazardır. "Eski Türk Folkloru" hakkında ki çalışması aynı zamanda Çince'ye çevrilmiştir. Ötkür'de aynı zamanda tanınmış ünlü bir şairdir.

Bunların yanında Çinli bir Türkiyatçı olan Genjimin'den özellikle bahsetmek gerekir. Pekin Milletler Enstitüsü'nde uzun zaman hocalık yapan Genjimin, Almanca kaynaklardan da yararlanarak "Eski Türk Yazıtları"ni neşreder. Hatta ilk zamanlarda Türkler tarafından pek iyi karşılanmayan Genjimin, Çin'deki Türkiyat çalışmalarının ilk yol açıcılarından olup, bu sahada çalışmaları için kırk civarında öğ-

Bütün Türk Halklarının dillerinin mukayeseli bir gramerini hazırlayıp, ortak yönlerini ve ayrılan taraflarını ele alan çalışma başta gelmektedir.

renci yetiştirmiştir.

Pekin ve Doğu Türkistan üniversitelerinde Uygurca başta olmak üzere, diğer Türk lehçe ve şiveleriyle ilgili çalışmalar gerek ferdi gerekse kurum bazında devam etmektedir.

Ardarda gelen çalkantılı dönemler ve tarihi Türk-Çin anlaşmazlıklarına rağmen kalıcı eserler ortaya konmakta, bu konu da Türkistan'lı Türk aydınları başı çekmektedir.

Edebi sahada tarihi romantize etmek neredeyse gelenek haline gelmiş görünmektedir. Mesela, Abdurrahim Ötkür "Izlar" adlı iki ciltlik romanıyla bir Uygur kahramanının hayatını anlatır. Hacı Yakup, Urumçi Üniversitesinde hoca, dilci ve yazar, Gulam Gafuroğlu ile Çince'den "Üç Paşah Kısası"nı Uygur Türkçesine tercüme ederler. Bu eser Çin edebiyatının en tanınan ve en sevilen eserlerinden biridir.

Türkiye Türkçesine de vâkıf olan Hacı Yakub, Türk tarihiyle iki eseri de Türkiye Türkçesinden Uygur Türkçesine kazandırmış bulunuyor. Yine Pekin'de, "Çin Merkezi Hükümeti" dâimi reislerinden olan Seyfeddin Ezizi, 15. yüzyılda yaşayan bir Türk kahramanı olan Satuk Buğra Han'ın hayatıyla, 12 Uygur kahramanının hayatını anlatan "Aman Nisa Han"ı romanlaştırır.

Edebiyatta tarihi roman ağırlıklı görünmesine rağmen, şiir ve diğer edebi türlerde bundan aşağıda değiller.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Abdurrahim Ötkür, keskin bir kalemle sahip şairdir. Tayib Can Eliyob, "Tügimes Nahşa" (Bitmeyen Şarkı) ve Abdülkerim Hoca'nın

iki şiir kitabı son zamanlarda dikkati çeken şiir çalışmalarıdır.

Doğu Türkistan dışında ki Türk edebiyat ürünlerinin ne kadar tanındığını ve tesirleri hakkında ise Gulam Gafuroğlu'nun fikri en çok klasik Özbek Türkçesi edebiyatı ve özellikle Kazan Türklerinden Abdullah Tokay'ın eserlerinin okunduğudur. Bilindiği gibi dramaturga sanat eserleri bilhassa Kuzey Türkleri arasında oldukça gelişmiştir. Başta Ali Şir Nevai olmak üzere, Lütfî, Sekkakî, Hırkatî okunmakta olup, Özbek edebiyatının, Uygur edebiyatına tesiri tartışılmaz. Bunların yanında, Kazak edebiyatçılarından Abay Kunanbay, Kırgız edebiyatından Cengiz Aytmatov

Değişen dünya ve bölgelerarası ilişkiler kapalı olan Çin'i

saydamlaştırmış olmalı ki, Pekin'de Urumçi'de Milli Türkoloji kongreleri düzenlenmektedir.

okunmakta ve tanınmaktadır. Son yıllarda Azerbaycan edebiyatından "Geler Bir Gün" romanı Uygur Türkçesine çevrilmiş. Herhalde en az tanınan Türkiye Türkçesi edebiyat ürünleri olsa gerek. Geçmiş yıllarda sadece Reşat Nuri'nin "Çalığışu" çevrilmiş. Yenilerde Ömer Seyfettin külliyyatı üzerine çalışmalar başlanmış.

Gulam Gafuroğlu, gelecek vadeden genç isimleri şöyle özetliyor: Genç yazarlardan Gayim Türdi, "Küreşcen Yıllar" (roman), Aysen Ahmed, "Öşmez İzler" (roman), Zordun Sabir, "Ab-ral Dağı" (roman) (iki eser Almanca'ya çevrilmiştir).

Türkoloji çalışmaları ve kongreler ciddi olarak 80'li yılların başında başlar. Milletler arası kongrelerine katılması da o yıllara rastlar Gulam Gafuroğlu'nun.

Daha önce herhangi bir çalışma zemini bulamadığım için kendi içimde dönüp duruyordum diyor Gafuroğlu. Türkolojiye ilgisinin nasıl başladığı malum. Her şeyden önce Çin boyunduruğu altında yaşamak zorunda olan bir Türk'tür o. Elime Türklükle ilgili ne geçerse okuyordum. Küçük çağlarımdan itibaren bütün dünya Türkleri'nin bir karındaş olduklarını, dolayısıyla da dillerimizde esasta bir olduğunu biliyordum, elime fırsat geçince de bunu değerlendirdim diye ilave ediyor.

Peki ya geleceğe ait planlarınızdan bahsetseniz bana diyorum. Gözleri sevinçle parlıyor ve başarabilirsem eğer diye başlıyor söze. Bütün Türk Halklarının dillerinin mukayeseli gramerini hazırlayıp, ortak yönlerini ve ayrılan taraflarını ele alan çalışma başta gelmektedir. Bunun içinde, söz ve kelime yapım yollarını bularak yeni kelimeler üretmek, Türkiye Türkçesi'nin kelime yapım yollarını kullanarak Uygur Türkçesinde yeni kelimeler üretmek. Şimdiye kadar Türkiye'de yayınlanan terimleri Uygur Türkçesine kazandırmak isterim. Tabi bu arada, Gulam Gafuroğlu'nun şu günlerde Çin'de basılmakta olan bir Türkiye Türkçesi - Uygur Türkçesi sözlüğünü belirtmek gerekir.

VI. Milletlerarası Türkoloji Kongre komitesi tarafından Türkiye'ye davet edilen "Gafuroğlu'nun tebliği "Çağdaş Uygurca'nın Siveleri" hakkında idi. Dünyada tanınmış Türkologların katıldığı kongrenin kendisine çok faydalı olduğunu belirterek, Türkiye'ye ve kongre komitesine teşekkürlerini belirtiyordu.

Türkistan'da "BASMACI" Hareketi*

Eşref Bengi Özbilen

1. Basmacı Hareketinin Menşei

Kelimelerin bile bir tarihçesi vardır. Bu "basmacı" kelimesi için özellikle geçerlidir. Etimolojik olarak "basmacı" "bastırmak", "baskı yapmak", "zorbalık etmek" mânâlarına gelen "basmak" fiilinden türetilmiştir. Bu yüzden Özbek dilinde "basmacı"; "haydut", "yol kesen", "zorba" mânâsına gelmektedir. Ne fikir ne de mânâ olarak bugün kastolunan hususa uymayan bu kelime, artık Türkistan'daki yaygın bir anti-Sovyet hareketi ifade ediyor. Garip gelecektir ama "basmacı" kelimesi Türkistan'da bile (tabii ki Sovyet yanlısı olmayanların nezdinde) asli kötü mânâsını kaybetmiş ve silahlı anti-Sovyet mücadeleye aktif olarak katılan milliyetçi âsilerin sıfatı Müslüman Dünyasında çok kullanılan mücâhid kelimesine eşdeğer olmuştur. Böylece Ekim İhtilâli aşağılık bir kelime olan "basmacı"yı (haydut "mücahid" mânâsına gelecek bir seviyeye yükseltmiştir.

Sovyetler Birliği topraklarındaki bütün anti-Sovyet mücadeleler içinde Türkistan'daki Basmacı Hareketi en güçlü olanıdır. Muhtar Türkistan Geçici Hükümeti'nin Kokand Şehri'ndeki merkezinin Sovyet Birlikleri tarafından devrildiği kanlı günlerde (1918 Şubatı) doğan Basmacı hareketi bir halk hareketi olarak devam etmiştir. zaman zaman Orta Asya'nın şurasında bura

sında muhtelif yerlerinde küçük müstakil âsi gurupları ortaya çıkarmaktadır. Daha sonraki zamanlarda Ekim İhtilâli'nin Onuncu Yıl kutlamalarının arefesinde Orta Asya'daki Sovyet idaresi Hive Türkleri'nin eski lideri olan ve son Hive Hânı Seyyid İsfendiyâr'ı tahtından indirmiş olan Cüneyd Han'ın çetelerinin ortaya çıkması ile aşırı derecede endişeye kapılmıştır. Cüneyd Han ile uzun yıllar süren çarpışmalardan sonra Sovyet Hükümeti onunla bir anlaşmaya varmıştı. Fakat Cüneyd Han'ın eski adamlarının tâkibata uğraması ve bazılarının da idam edilmesi onun Sovyetler'e karşı tekrar isyan bayrağını açmasına sebep olmuştu. Sov-

Basmacı" kelimesi Türkistan'da bile (Sovyet yanlısı olmayanların nezdinde) aslî kötü mânâsını kaybetmiş ve silahlı anti Sovyet mücadeleye aktif olarak katılan milliyetçi âsilerin sıfatı olmuştur.

yet Türkistanı'nın tamamı seferber edilmiş, demiryolu hatlarının olağanüstü derecede tehlikede olduğu ilan olunmuş eskiden olduğu gibi Askerî İhtilâl Komitesi toplanmış ve anti-

Bolşevik hareketi bastırma ve anti-Basmacı ajitasyonu sürdürmek için olağanüstü bir komisyon teşkil olunmuştu. Türkistan'daki Sovyet basını Cüneyd Han'la yapılan mücadelenin sonucu hakkında bilgi vermemekle beraber hareketinin tasfiyesinin yine başarısızlığa uğradığına şüphe yoktur.

Tabii Cüneyd Han'ın ve diğer "Korbaşı"ların hiçbirinin Sovyet Birliklerine karşı yeni ayaklanmalar yapma imkânları artık yoktur. Müslüman halk arasında korkunç derecede can kaybına sebep olan acımasız baskıların sonucu olarak Bolşevikler Orta Asya'da ki durumlarını askerî açıdan yeterince güçlendirmişlerdir. Dikkat edilmesi gereken husus Orta Asya'nın Rus askerleri tarafından bu ikinci zaptının geçen yüzyılın ikinci yarısındaki birinci zapta nazaran iki tarafta da çok daha ağır kayıplara yol açmış olduğudur ki bu, yarım yüzyıllık Rus hâkimiyeti esnasında Türkistan'ın Müslüman halkının direnişini teşkilatlandırmak için bütün potansiyelini kaybetmiş olmasına ve Ruslar'ın aynı dönem içinde bizim içimize, güçlerinin korkusunun yerleşmesinde başarı göstermiş olmalarına rağmen gerçekleşmiştir. Lider-siz bir kitle halindeki Müslüman halkın bu beklenmedik şekilde ortaya çıkan direnme gücü iki sebeple izah olunabilir. **Birincisi**, bağımsız hanlıklar döneminden beri millî şuurun izafi büyümesi, **İkincisi** ve en önemlisi de hayatta kalmak insiyâkinin güçlenmesidir. Çünkü Sovyet gücü Türkistan'da

* Mustafa Chokaev, "The Basmaji Movement in Turkestan", The Asiatic Review (London), 1928, vol. XXIV, part 78, p.273-288

ilk defa tarihte bir örneği olmayan olağanüstü sertlikte bir "sömürge" gücü olarak görünmüştür. "Ekim ihtilâlinin kahramanca dönemi" diye adlandırılan dönemde Türkistan'daki Bolşevik siyasetini sadece Bolşevik kaynaklarını temel alarak anlatacak olsam karşımıza neredeyse sömürge savaşlarının bütün tarihinde bulabileceğimizden daha korkunç bir manzara çıkar. Diğer milletlerin "emperyalist fetihlerinden" hiçbirinin "buradaki proleterya diktatoryasının taşıyıcıları yalnızca Ruslar olabilir." (bak. Moskow Pravda, 20 Haziran 1920) nazariyesinin alenen uygulanması Türkistan'daki Sovyet diktatörlüğünün ilk iki yılı kadar (zaptedilen sömürgelerde) bu kadar çok insan kaybına sebep olmadığı bir gerçektir.

Müslümanlar arasında Basmacı Hareketinin doğuşunun yegâne ve inkâr edilemez sebebi işte Orta Asya'daki Sovyet rejiminin bu olağanüstü ve emsâli görülmemiş anti-millî ve sınıfla ilgisi olmayan şiddetinde gizlidir.

Sovyet literatüründe Basmacı Hareketi hakkında özel araştırmalar pek yoktur. Bir kaç bülten ve gazete makalesi hepsi bu kadardır işte. Diğer taraftan ise Türkistan hakkında yazılmış ve ciddi olduğu söylenen hiçbir yazı yoktur ki Basmacı Hareketinden bahsolunmasın. Fakat bütün bu bülten, makale ve yazıların hepsinin düştüğü hep aynı hata vardır. O da Bolşeviklerin Basmacı Hareketinin sebebini arayıp onu Türkistan'daki Sovyet "millî" siyasetinin doğrudan uygulanması ve Sovyet merkezinin ajanlarının faaliyetleri hâricinde bulmalarıdır. Basmacı Hareketinin "ortaya çıkışının" sebeplerini araştırırken günümüzün Sovyet yayınları uzun uzadıya "eski rejim zamanında Türkistan'ın Müslüman halkının mâruz kaldığı emperyalist sömürü" mevzuuna girmektedirler. Bir yandan küçük toprak sahiplerinin "ticaret sermayesinin yıkıcı sömürüsü uğruna" topraklarının elinden alındığını ve bunun sonucunda büyük arazilerin küçük bir "yerli toprak sahibi ve ticaret burjuvazisi sınıfının" elinde toplandığını, diğer yandan ise Çarlık Hükümeti'nin sömürge siyasetinin yerli halk üzerindeki üzücü sonuçlarını vurgulamaktaydılar. Şüphesiz küçük toprak sahiplerinin arazilerinin ellerinden alınması ile Çarlık rejiminin feci sömürge siyaseti halk kitleleri üzerinde belli bir şekilde tesir icra etmişti. Şayet bu doğruluğu tartışılmayan gerçekler Basmacı hareketinin meydana

gelişinde doğrudan rol oynamışlarsa Sovyet rejimi zamanında ve Sovyet rejimine karşı ayaklanma olmaması gerekirdi. Çünkü yukarıda bahsolunan sömürlerden Sovyet iktidarı sorumlu değildi. Aksine şayet halk ayaklanmaları Bolşeviklerin iktidara gelmelerinden önce vuku buldularsa onların genelgelerinin ve "Türkistan Müslümanlarına" Çarlık rejiminin bütün haksızlıklarını derhal ortadan kaldıracaklarına dair kesin söz verdikleri ve Türkistan'a bildirileri mucibince "kendi öz modelinize uygun kendi kâderinizi tâyin" için tam bir serbesti bahşedeceklerini bildirdikleri çağrılarının ilânından sonra bu ayaklanmaların hemen son bulması gerekirdi. Fakat ayaklanmalar Sovyet rejimi zamanında ve bu rejime karşı başlamışlardı.

Müslümanlar arasında Basmacı hareketinin doğuşunu yegâne ve inkâr edilemez sebebi, Orta Asya'daki Sovyet rejiminin olağanüstü anti millî ve sınıfla ilgisi olmayan şiddetinde gizlidir.

Gayet tabii ki eski rejim zamanında da ayaklanmalar olmuştu. Bunların sonuncusu 1916 Yazı'nda evvelce askerlik yapmaya mecbur tutulmamış olan Türkistan'ın Müslüman halkının orduya yazılmasını talep eden meşhur 25 Haziran kararnamesi sebebiyle meydana gelmişti. Seferberlik için seçilen zaman tarla işlerinin en yoğun olduğu zamana denk gelmişti. Adayların gerçek yaşlarını resmen tesbit için hiç fırsat tanımaksızın (Türkistan'da o zamanlar doğumlar daha nüfusa kaydedilmiyordu.) ondokuz ve kırk üç yaş arasındaki bütün sınıflar aynı anda askere çağrılmışlardı. Ayrıca bu seferberlik sadece Müslüman halk için geçerliydi. O zamana kadar askere gitmemiş olan Türkistan'daki Ruslar bundan yine muaf tutulmuşlardı. Bütün bu hususlar tabiatıyla halk arasında büyük bir infiale sebep olmuştu. Ayaklanma dalgası kısa bir sürede bütün Müslüman Türkistan'a yayıldı. Prestijini kurtarmaya çalışan Çarlık Hükümeti bu popüler huzursuzluğun suçunu Türk ajanlarına yıkmaya ça-

lıştı. * Fakat Rus hükümeti ciddi huzursuzluğun neticesi olarak bütün çalışacak yaştaki Müslümanların askere alınmasını öngören seferberlik şartlarını hafifletir hafifletmez ayaklanmalar sönmeye başladı. 1917 Şubatı başında isyan başladığı şekilde tamamen son bulmuştu. Sadece hükümetin siyaseti sayesinde Semireçinsk bölgelerinde Kırgız-Kazakların Rus kolonistlerine karşı millî bir mücadeleye dönüşen ayaklanmaları Şubat Ayı öncesinden daha büyük bir şiddetle devam ediyordu. Nihayet bu ayaklanma Kırgız-Kayzaklar'ın** cephedeni firar eden "ihtilâlcî" Rus askerlerinin yardımı geldikleri Rus Kolonistler tarafından katliama uğratılmalarına dönüştü. Şubat ihtilâli esnasında tamamen sakin olan Basmacı hareketinin başladığı Fergana bölgesi ve "Kokand Muhtariyetinin" yıkılması olayı Basmacı hareketinin eski rejimin siyasetinin bir sonucu olmayıp yeni Sovyet iktidarına karşı bir reaksiyon olduğuna işaret ederler. Hatta ilk dönemin Sovyet haber kaynakları bile bazan Basmacı hareketinin sebeplerini doğru bir şekilde teşhis ederler. Türkistan'daki olaylara değişik bir bakış açısından yaklaşmakla beraber Sovyet yazarları da ittifakla Basmacı hareketinin Türkistan'daki Sovyet gücünün bir bütün olarak ve sınıf farkı gözetmeksizin uyguladığı anti-Müslüman siyasete karşı Müslüman halkın kaçınılmaz ve hatta gerekli nefsi müdafaa reaksiyonundan kaynaklandığı görüşüne varmışlardır.

Bildiğim bütün Sovyet kaynaklarını sayarak okuyucuyu yormayacağım. Sadece bazılarında bahsedeceğim.

"Türkistan'daki Basmacı hareketinin Sosyal Bünyesi" adlı makalenin yazarı olan Skalov şunları yazıyor. "Kokand Muhtariyetinin yıkılması, Sovyet Partizan Birlikleri'nin ve Taşnakların⁽¹⁾ soygun ve zorbalıkları, şehirleri, demiryollarını, işçileri, orduları vs. beslemek için dekhanların (Müslüman köylüler) son ekmek parçasına bile amansızca el koymalar ve müsadereler, dekhanları mücadelenin kaçınılmazlığına ikna etti. "Sömürge İhtilâli (Türkistan Denemesi)" adlı kitabın yazarı olan George Safarov da şunları yazıyor: "Basmacı hareketi, bir taraftan, Kokand Muhtariyeti'nin yıkılması ve bunu müteakip sömürgeci davranışlardan dolayı ortaya çıkan millî kendi kaderini tayin mücadelesinden diğer taraftan da Fergana'daki pamuk sanayini yok edip hem Özbek-

* (Ç.N) Kastolunan Osmanlı devletine mensup ajanlardır.
** (Ç.N) Kırgız-Kayzaklar = Kazak Türkleri.

Sart burjuvasının eski varlığını hem de yerli ziraat işçisi kitlelerinin alıştıkları hayat tarzını kaybetmelerine sebep olan ekonomik krizden dolayı büyüdü".

İki Bolşevik yazarın birbirlerinden yeterli bir zaman ayrılığı ile (iki yıl) Basmacı hareketinin menşeinin sebeplerini aynı şekilde yorumladıkları aşikârdır. Türkistan Müslümanlarının millî merkezi olan Kokand Muhtariyeti'nin yıkılması ve Sovyet iktidarının kötü hareketleri (Safarov'a göre sömürgeci davranışlar).

Basmacı hareketinin Orta Asya'daki toprak reformlarının gecikmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ispat etmeye çalışan bazı Sovyet yazarları vardır. Bu düşünce, Lenin'in Şark'ın sanayii gelişmemiş iptidai ziraat memleketlerinden ihtilâlin ancak köylülerden kaynaklanabileceği yolundaki tezini teyid için ileri sürülmüştür. Lenin'in teorisinin hatalı olduğu Türkiye örneği ve Sovyet Orta Asyası'nın kendisi ile ispat edilmiştir. Bu ülkeler toprak reformları başarıyla gerçekleştirilmeden önce yeterince uzunlukta bir dahilî millî inkılâp dönemi geçirmişlerdir. Fakat Sovyet Orta-Asyası deneyi güçlü bir diktatörce idarenin "toprak reformu vasıtasıyla" "köylü ihtilâli" yapabileceğini göstermiştir. Orta-Asya'da "köylü ihtilâlini" yaparken Bolşevikler'in, Müslüman din adamlarının fetvalarından faydalanmaları ve ayrıyeten bu "ihtilâli" tamamlayabilmek için Özbekistan-Sovyet Hükümeti'nin kendilerine dağıtılan toprakları eski sahiplerine iade eden "ihtilâli Özbek Köylüleri'ne" karşı sert tedbirler almak mecburiyetinde kalması dikkat çekicidir (bak. Taşkent, Pravda Vostoka'sı 11 Ocak 1928) Bu sebeplerden dolayı toprak meselesinin Basmacı hareketinin ortaya çıkışı ile bir ilgisi olmadığı aşikârdır.

2. Kokand Muhtariyeti'nin Çöküşü, 1918 Şubat'ı

Bütün Sovyet bilgi kaynakları Basmacı hareketinin başlangıcını "Kokand Muhtariyeti'nin yıkılışı (1918 Şubatı) ile aynı zamanda göstermekte ve Muhtar Türkistan Geçici Hükümeti'ni (Kokand Hükümeti), özellikle de o hükümetin başı olan bu makalenin yazarını, Basmacı hareketinin organizatörü olarak kabul etmektedirler. Bu doğru değildir, ne genelde Kokand Hükümeti'nin ne de onun başkanı olan benim vücut bulduğu şekilde sadece tabii

olarak ortaya çıkan Basmacı hareketinin organizasyonu ile bir ilgimiz yoktur.

Kokand Hükümeti 1917 Kasım Ayının sonunda Rus halkının da katıldığı Türkistan Müslümanları Olağanüstü Kongresinde seçilmişti. Müslümanları ülkenin hükümetinin teşkilatlanmasına katılmaktan mahrum eden Taşkent'deki Türkistan Sovyetleri Üçüncü Kongresi'nden sonra (1917 Kasım Ayı) bir millî merkez olan hükümetin teşkili kaçınılmaz bir mecburiyet olmuştu. Hükümetin ne parası ne de silâhı vardı. "Kokand Muhtariyeti"ni organize eden bizler, bizim gözümüzde o sırada Petrograd'daki Sovyet Hükümeti'nin ellerinde olan merkezî Rus gücüne karşı bir mücadeleyi organize etmek ihtimâline inanmaktan ziyade, Rus ihtilâli'ne, millî "kendi kaderini tâyin" istikametinde olan ihtilâli motiflerin samimiyetine inanarak hareket geçmiştik. Bir çok kere Sovyet Merkezi'nin dikkatini Türkistan Sovyetleri Üçüncü Kongresi'nin bir bütün olarak Müslümanlar'ın mahallî idarenin or-

Türkistan'da Türk halklarının millî devlet merkezinin tesisi meselesinin daha 1919'da Türkistan Müslüman Komünistleri'nin Üçüncü Konferansı'nda ortaya atıldığı unutulmamalıdır.

ganizasyonuna katılmasını kabul etmeyen kararının yarattığı anormal durum üzerine çektik. Stalin'den tahrikçi karakteri herkesçe bilinen bir cevap aldık. Ezcümle şöyleydi: "Türkistan'ın yerli proletaryası kendi nazarlarında Türkistan'ın yabancı bir askerî güce dayanan Türkistan "SOVNARKOM'unun (Halk Komiserleri Meclisi) lağvı talebiyle Merkezî Sovyet iktidarına başvurmamalı, yerli proletarya ve köylülerin elinde güç varsa kendileri kuvvet kullanarak dağıtılmalıdır"⁽³⁾

Sovyet millî "kendi kaderini tâyin" ilkesine inanmış olan silahsız Müslüman halka desteğini dişine kadar silahlı Rus asker ve işçilerinden alan ve Müslümanlar'ın en temel sivil haklarını bile tanımayan Türkistan Sovnarkom'unu kuvvet kullanarak dağıtmayı tavsiye etmek bir ayaklanmayı tahrik etmek demek oluyordu. Bu

cevabı aldıktan bir kaç gün sonra, "Kokand Muhtariyeti'nin müdafileri Kokand'daki Sovyet askerleri ile çatışmaya girdiler. Kazanacağımız hususunda hiç bir ümidimiz yoktu. 30 Ocak'ta (eski takvime göre) Bolşevikler Kokand'ın Müslüman kesimine ateş açtılar ve aynı zamanda av tüfekleri de dahil olmak üzere bütün silâhlar ile muhtariyet hareketinin liderlerinin derhal kendilerine teslim edilmesini talep ettiler. 31 Ocak'ta Kokand Sovyet birlikleri tarafından kuşatıldı ve topa tutuldu. Muhtar Türkistan Hükümeti son buldu.

Müslüman halkın kendiliğinden oluşan ayaklanması başladı. Ayaklanmaların ilk lideri eski bir Sibiryâ sürgünü olan ve kısa bir süre önce Kokand Belediyesi tarafından Kokand'ın müslüman kesiminin müdafasını yönetmek için seçilen Ergeş'ti.⁽⁴⁾

Kokand'ın ayaklanan halkına kısa zaman içinde yakındaki köylerin halkı da katıldı. Ayrıca bir çok şehirde alelacele teşkil edilen gönüllü birlikler de koşup geldiler. Av tüfekleri, nâdiren eski model tüfekler, genellikle de tırmık, balta v.s. ve hatta sopalarla silâhlanmış Müslümanlar günlük ekmeklerini kazanmak için kendilerine Ruslar'la eşit haklar tanımayanlara karşı savaşa giriştiler.⁽⁵⁾

Sovyet birlikleri nihayet 19 Şubat 1918'de (eski takvime göre) Kokand işgal ettiler. Aşağıda 1918 Yılı Chron. les of Events'*inden alınan bir öz sunulmuştur.

"20 Şubat, Fergana bölgesi.. Muhtar Kokand Hükümeti nihayet tasfiye edildi. Kaçan unsurlar bir siyasî haydutluk kampanyası (basmaçestvó) hazırlamaktadırlar.

3. Fergana'da Basmacı Hareketi, 1918-1919

Muhtar Hükümetin tasfiyesi ile Basmacı hareketinin zuhuru arasında sadece zaman bakımından tesadüfî bir çakışma vardır. Belli bir siyasî temâyüldeki bir grubun "muhtariyetçiliği" ile Basmacı hareketi arasındaki irtibat ortadan kalkmaktadır. Muhtariyetçiliğin var oluşu ve mücadelenin Kokand sahalarından çevredeki kırsal alana kaymasıyla belli bir siyasî mânâdan mahrum kalmış ve hareket kitlelerin "Sovyet sömürgecilerine"⁽⁶⁾ karşı kendiliğinden oluşan mücadelesine dönüşmüştür. Bu da hareketin zayıf noktasını teşkil ediyordu. Sayıları giderek artan birliklerin başında bulunan ve "Korbaşı" denilen her lider kendi he-

def ve programını tesbit ediyordu. Önceden Kokand surları dibinde savaş verirken bütün korbaşılar ayaklanan halkın başına ilk geçen olan Ergeş'in otorite ve gücünü taniyorlardı. Fakat Kokand kaybedildikten ve Muhtar Hükümet tasfiye edildikten sonra Ergeş'in rakipleri ortaya çıktı, meselâ, Margilan şehrinin korbaşılarından Mad-Emin * . Ne Ergeş ne Mad Emin ne de diğer Korbaşılardan herhangi biri belli bir siyâsî program hazırlayacak ve uygulayacak bir durumdaydı. Onlar sâdece mücadelenin bütün mânâsı o günkü savaşta elde ettikleri başarıyla ifade bulan cesur savaşçılardı. Basmacı hareketinin başlangıç döneminde en tanınmış liderleri olan Ergeş ile Mad-Emin, Basmacı Liderleri'nin özelliği olan tam bir vuzuhsuzluğun (Ki buna "siyâsî" sıfatına vermek bile mümkün değildir.) en bâriz örnekleriydiler. Bu ikisi Sovyet birlikleriyle yaptıkları birçok başarılı muharebeden sonra nasıl âniden Sovyetler'e karşı silâha sarıldılarsa aynı şekilde ânî olarak Sovyet Hükümeti'nin tarafına geçtiler. "Basmacılar"ın lideri iken Sovyet Hükümeti'nden şeriatın uygulanmasını ve Müslümanlara ticâret serbestisi sağlanmasını talep ediyorlardı. Bolşeviklerin tarafına geçerken ise "Korbaşı" ünvanlarının tanınmasını ve sadık "cigit" ** lerinden müteşekkil bir özel muhafız birliği bulundurmamak hakkının tanınmasını istediler. Bu talepleri yerine getirilir getirilmez Ergeş ile Mad-Emin bir an bile tereddüt etmeksizin Sovyet bayrağının altına geçtiler ve eski taraftarlarını tenkile giriştiler. Meselâ Mad-Emin Sovyet ajanı olarak diğer bir nüfuzlu Korbaşıyı-Ker Muhammed*** de denilen Şir Muhammed'i Bolşevik tarafına geçmeye iknâ etmeye çalışırken Sovyetler'in hizmetindeyken öldürüldü. Şir Muhammed uzlaşmaz bir anti-Bolşevik'ti ve o önde gelen Basmacı liderleri arasında bugüne kadar Sovyet rejiminin uzlaşmaz bir mualifi ve Türkistan'ın "Müslüman Hükümeti'nin sâdik bir taraftarı olarak kalan yegâne kişidir.

Ancak zamanla yerli "münevverlerin" içindeki belki bazı unsurlar Basmacı liderlerinin çevresinde toplanmaya başladıktan sonra bir siyâsî programın hatları ortaya çıkmaya başladı. Üzülerek söyleyeyim ki ben zaman azlığı dolayısıyla durumu tam olarak ortaya koymaya yarayacak gerekli malzemeyi elde edebilecek vaziyette değilim. Fakat Bolşeviklerin Türkistan'da verdikleri tâvizlere bakarak dahilî bir değişikliğe uğrayan Basmacı hareketinin bu siyâsî programı hakkında bir

fikir elde edilebilir. Rusya'da "Nep"**** in uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, meselâ 1922'de Türkistan'daki Sovyet idâresi hemen bazı çok ciddî siyâsî tâvizler vermek zorunda kaldı. Ben bu tâvizlerden sâdece Skalov'un "The Class Levelling Experiment under Turkestan Conditions" başlıklı makalesinde bahsedilenleri zikredeceğim. Bunlar, "Şeriat mahkemelerinin yeniden ihdâsı, vakıfların ulemaya iâdesi ve toprak reformlarının iptal edilmesi" idiydiler. Bu şartlar çok ciddî, "Ekim ideolojisinden" geriye dönüşün çok büyük olduğu o derecede âşikâr ki, artık Türkistan'da "Ekim ihtilâlinin" zaferinden bahsetmek mümkün değildir.

Sovyet gücünün Türkistan'da devam etmesinin sebebi Basmacı hareketinin liderlerinin onu programı müslümanlar için nâmüsâit olmakla beraber yine de devlet gücü olarak kabûl etmelerinden dolayıdır.

Sovyet gücünün Türkistan'da devam etmesinin sebebi Basmacı hareketinin liderlerinin onu, programı Müslümanlar için nâmüsâit olmakla beraber yine de devlet gücü olarak kabûl etmelerinden dolayıdır. Zâten Basmacı liderleri de o sıralarda Sovyet Hükümeti'nin defedilmesini talep etmiyorlardı. Onlar o hükümetle "programını" Müslümanlar için daha kabûl edilebilir bir hâle getirmesi için müzâkere ediyorlardı. Hepsi o kadar. Bolşeviklerin şeriat mahkemelerinin ihdâsını vaad etmeleri ve Müslümanların ticâret serbestisini ilân etmeleri bazı Basmacı liderlerinin mücâdelelerinin hedefine ulaştıklarını düşünmelerine yetmişti ve onlar silâhlarını nihâî olarak ellerinden bırakmasalar bile en azından şimdilik çarpışmayı durdurmuşlardı. Şâyet açık bir şekilde ifade edilmiş bir millî ideolojileri ve Türkistan millî devleti için iyice belirlenmiş bir programları olsaydı, Leninist ideolojilerinden zâten rücû etmiş olan Bolşeviklerin mağlûp edilmesi hiç de zor olmayacaktı. Çünkü Basmacı hareketi bütün sınıfları temsil ediyordu. Safları bütün işsiz kalmış tarım işçileri ve özel ticâretin men'i yüzünden

hayatını kazanamayan şehirlilerle dolmuştu.

Basmacı hareketi ticâret burjuvazisi ve Müslüman din adamları tarafında da çok faal bir şekilde destekleniyordu. Bu derece geniş bir millî cephe karşısında Sovyet gücünün devrilmesinin hiç de zor olmaması gerekirdi. Ama bu sâdece görüntüydü. Gerçekler tamamen farklıydı. Cephe millî veyâ millî-siyâsî değildi. Biz Türkistanlılar'ın 1917'de ancak "oksiyen takviyesi" ile ulaşabildikleri en yüksek siyâsî zirve muhtariyetti. Orada bile mevcut olduğu iki aydan fazla tutunamadık. Muhtariyetçi hareket sâdece Kokand'ı ve Namangan, Margilan ve Skobelev (şimdi Fergana şehri deniliyor) gibi birkaç şehiri içine almaya muvaffak oldu. Ülkenin geri kalan kısmının Muhtar Hükümet'e sempati beslemekle beraber onunla hiçbir irtibatı yoktu. Bütün muhâbere hatları, demiryolları, telgraf, posta ve telefon Sovyet gücünün elindeydi. Mücâdelenin gözle görülen hedefinin kaybedilmesinin (Muhtar Hükümetin düşmesi) Kokand'ın kahraman müdâfilerinin siyâsî yönden cesâretini kırmasının ve onların Ergeş ve Mad-Emin gibi aşırı kaba ve mâcerâ-perest temâyüllü korbaşıların elinde kör bir silâha dönüşmelerinin sebebi işte budur. Bu korbaşılar sâdece mücâdelenin genel hedefini geriye atmakla kalmadılar, cephenin birliğini tesiste de muvaffak olamadılar, aksine ülkenin bölünmesine sebep oldular. Meselâ Fergana eyâleti herbirinde değişik bir korbaşının kendine göre hüküm sürdüğü, kendi iradesinden başka bir otoriteyi tanımayı red ettiği, "bağımsız" kumandanlıklara ve "nüfuz sahalarına" bölünmüştür.

Bu şartlar altında Basmacı hareketini mağlup etmenin pek zor olmaması gerekirdi. Bunda muvaffak olunamamasının sebebi o sıradaki Sovyet iktidarının yağmacı karakterinin Bolşeviklere karşı olan halk nefretinin sönmek bilmeyen ateşini beslemiş olmasıdır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse Basmacı hareketi 1919'da Basmacı liderlerinin değişiklik gösteren faaliyetlerine rağmen Sovyetlerin baskı siyasetinin sayesinde ayakta kalmıştır.

4. Buhara'da Basmacı Hareketi, 1920:

1920 Yılı Türkistan Basmacı Hareketinin hayatının dönüm noktasını teşkil eder. O Yılın 5 Eylülünde Buhara

* (Ç.N.) Mad-Emin: Mehmed Emin

** (Ç.N.) Cigit: Yiğit

*** (Ç.N.) Ker Muhammed: Sağır Muhammed

**** (Ç.N.) Nep: Yeni Ekonomik Program

Sovyetleştirildi ve bundan böyle bir Halk Cumhuriyeti olarak bilindi. Böylece Sovyet gücünün faaliyeti bütün Orta Asya'ya yayılmış oldu. Orta Asya'nın evvelce işgâl edilmiş topraklarında olduğu gibi Bolşevizm Buhara'da da Basmacı hareketinin doğmasına sebep oldu. Şimdiye kadar Sovyetler'in "sömürge siyasetine" karşı kitlelerin âlenî protestosunu ifâde eden bir hareket olarak Basmacılar'a uzaktan sempati besleyen şehirlerdeki münevverler hareketin yok olmasından endişe ederek daha yakından ilgilenmeye başladılar. Taşkent, Semerkand ve Buhara'da gizli toplantılar tertip edildi. Bu toplantıların amacı, Basmacı "merkezlerinin" etrafında siyâsî bir topluluk yaratmak, siyâsî yönlendirme bulunmak, kendiliğinden oluşan Basmacı hareketine belli bir siyâsî şekle doğru yön vermektir. Muhtariyetin artık bir yararı yoktu. Rus Devleti ile bir münâsebete işâret ediyordu; atılması gereken bir etiketti. Açık olan sâdece bir yol vardı, o da millî bağımsızlıktı. Bolşeviklere karşı yapılan mücâdelede başka bir bayrak başarıyı garanti edemezdi. Herhangi bir taraftan dikte edilmeksizin ve karşı çıkılmaksızın bu program millî mücâdelenin yegâne mümkün temeli olarak kabûl edildi. Fakat kendi gücümüz yetersizdi. Ne silâh ne cephâne ne de maddî imkânlar vardı. Bu yüzden Sadreddin Han, Kerimov ve diğerlerinin şahsında Orta Asya'nın Millî Kurtuluşu İçin Birleşik Komite'nin temsilcileri 1921'de Kulca'daki İngiliz konsolosuna başvurup İngiltere Hükûmeti'nin desteğini talep ettiler.

Bu, Türkistan'ın Sovyet gücüne karşı olan mücâdelesinin en karakteristik dönemlerinden birini teşkil eder. Yardım talebi hiç bir zaman yerine ulaşmadı. Kulca'ya gitmekte olan özel ulak Avliya-Ata***** Şehri'nde Bolşevikler tarafından tevkif edildi. Bunun neticesinde "Kurtuluş Komitesi"nin bütün üyeleri mahkûm edildiler. Sovyet savcısı suçlamasını şeriatı dayandırmıştı. Mekke ve Medine gibi Müslümanların kutsal yerlerini kirleten İngiltere gibi Müslümanlara düşman bir ülkeden yardım talebinde bulunmak şeriatın emirlerine ve Müslümanlığın vecibelerine uygun düşer miydi? Sovyet kanunlarına göre ölüm cezası verilebilecek suçlarının isbât edilmesine rağmen Millî Kurtuluş Komitesi'nin üyeleri sâdece uzun hapis cezalarına çarptırıldılar. Fakat kısa bir süre sonra hapisten kaçtılar.

Bu sırada Basmacı hareketinin dönüm noktasına ulaşılmıştı. 1921'de âsî bölgelerin Fergana, Semerkand ve Bu-

hara temsilcileri bir kongre tertip ettiler. Buna Türkistan'ın Millî Kurtuluşu için Birleşik Komite'nin mensupları da katıldılar. Bu kongrede Türkistan'ın, bağımsız bir demokratik cumhuriyet olarak ilânı kararlaştırıldı.

Bütün bunlar -Kurtuluş Komitesi'nin ve âsî bölgelerin kongresinin faaliyetleri- maalesef Sovyet Hükûmeti'nin nihâyet bütün "beyaz" cephele-ri tasfiye etmeye muvaffak olduğu ve kitlelerin tavrının muharebelerde uğranılan sık askerî başarısızlıkların tesiri altında zayıflamaya başladığı bir sırada meydana geldi. Millî şuurun zayıflığı şimdi kendini gösteriyordu. Hanlık dönemlerindeki daha güçlü olmasına rağmen derin bir heyecân yaratmaya yetecek kadar güçlü olmadığı görüldü.

Türkistan'da "köylü ihtilâlini" yaparken Bolşeviklerin, Müslüman din adamlarının fetvalarından faydalanmaları ve ihtilâli tamamlayabilmeleri dikkat çekicidir.

Artık Basmacı liderleri bile "nüfuz sahalarından" vazgeçip içlerindeki kâbiliyetli liderlerden birinin liderliğini ve otoritesini tanımaya hazırıldılar. Şimdilerde Kâbli'de yaşayan Şir Muhammed işte böyle biriydi.

5. Enver ve Cemâl, 1921-2 :

1921 Yılı'nın bir karakteristik tarafı da Türkistan Basmacı Hareketi'nin hayatında başka bir ciddî olayın vukû bulması, Enver Paşa'nın âsîlerin cephesinde görülmesiydi. Âniden önce Buhara'da ortaya çıktı. İki yönden kendisinden ümit bekleyen Bolşevik çevrelerinde büyük bir heyecân duyulmasına sebep oldu. O, ya Mustafa Kemal Bolşevikler'in beklentilerini boş çıkardığı takdirde ya da Hindistan'da ciddî zorluklar çıktığı takdirde yararlı olabilirdi. Fakat Enver'in belli bir mutabakat ve Sovyet yönlendirmesi olmaksızın Türkistan'daki varlığı Sovyet Hükûmeti'nce kabûl edilemezdi.

1920 Eylülü'ndeki Doğu Halklarının meşhur Baku Konferansı'ndan sonra Bolşevikler Enver'e şüpheyile bakmaya ve onu "tehlikeli" olarak görmeye başlamışlardı. Enver'in Baku'ya gelmesi Baku'daki mevcûdiyetine memnun olan aynı zamanda Azerbaycan bağımsızlığının düşmanlarının mem-

leketine yaptığı seyahatten dolayı üzüntü duyan ve hem memnuniyetlerini hem de üzüntülerini bir an önce göstermek isteyen Azerbaycanlıların sayısız nümayişine yol açtı. Enver Paşa'nın kongre salonuna gelmesi alışılmamış bir sansasyon yarattı. Müslüman delegelerin gözleri Zinovyev'in, Radek'in ve Üçüncü Enternasyonal'in diğer liderlerinin başkanlık ettiği masaya değil de Enver'e tahsis edilen locaya dikilmişti. Enver locasına girerken başkanın düzene davet eden çınğırığını kesinlikle kaale almayan Müslüman delegeler tarafından Jöntürkler'in lideri olarak ayakta alkışlanmıştı. Kendisini Bolşeviklerin arasında bulan Enver Paşa, yerinin orası olmadığını fark etmişti. Burada konferansa "Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarb, Mısır, Arabistan ve Hindistan'ın İhtilâci Teşkilâtı Birliği" adına gelen Enver'in tavrının dönüm noktası başlar. Enver bu konferansta Türkistan delegelerinin ağzından Türkistan'daki Bolşevik şenaatlerini öğrendi. Zinovyev'in ağzından da Sovyet ajanlarının Türkistan'da "halkın bir kısmını diğer kısmına karşı kışkırttığını, yerli çiftçileri rencide ettiğini, onları topraklarından mahrum ettiklerini ..... ve yerli halkı aşağı bir ırka mensup olarak görmeye devam ettiklerini" işitti. (Kongre'nin steno ile tutulan zabıtlarının 227. ci sahifesine bakınız).

Bu, tabii ki Enver'in Bolşevik Moskova ile olan işbirliğine pişman olmasına sebep oldu ve onu Türkistan'a getirdi. Burada Buhara'da Buhara İhtilâci Hükûmeti'nin kendisi Moskova ile olan münasebetlerinin siyasetinin yürütülmesinde birlikten yoksunluk gösterdi. Buhara'nın Sovyet kıtaları tarafından zaptından sonra Buhara hazinesinin zenginlikleri ve değerli eşyaları "minnettar Buhara halkının hediyesi" olarak Moskova'ya götürüldü. Bu bile Bolşevikler'in iktidara getirdiği Genç Buharalılar'ın aklını başına getirmeye yetti. Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Merkezî İcrâ Komitesi'nin başkanı Osman Hoca, Moskova'nın siyasetine muhalefete geçti. Buhara'nın Harp Komiseri Abdul-Hamid ve mahallî Sovyet iktidarının diğer birçok tanınmış temsilcisi onunla birlik oldular. Onlar Enver'in âniden gelişini kaderin bir işâreti olarak kabul ettiler. Enver kısa bir süre sonra "ava gitmek" için Buhara'dan ayrıldı ve sonra da Sovyet siyasetinin Türkistan'daki muhalifleriyle işbirliği yaptı. Yukarıda bahsolunan Buharalı liderler başlarında Osman Hoca olmak üzere Enver'i takip ettiler ve Doğu Buhara (bugünkü Tâcikistan) Enver'in faaliyetine sahne oldu.

Büyük bir coşkunlukla karşılanan Enver, Türkistan'ın şartlarını hiç bilmemesinden kaynaklanan telâfisi mümkün olmayan bir hatâ yaptı. Rus süngülerinin yardımıyla sürdürdüğü saltanatının müstebit karakteri yüzünden memleketinde olağanüstü derecede antipati duyulan Buhara'nın sâbık emiri Mir Alim Han'ın "başvezir"i oldu. Fergana ve Semerkand Basmacıları nefret ettikleri Buhara Emiri'nin "başvezirinin" liderliğini tanımayı reddettiler. Diğer taraftan ise Emir de Jöntürklerin eski liderine karşı şüphe besliyordu. Enver'in faaliyetinin kaderi önceden belli olmuştu. 1922 Yılı'nın başlarında Enver, Belcivan Şehrini surları altında yapılan bir muharebe de Türkistan'daki anti-Bolşevik mücadelenin tarihinde bir iz bırakmaksızın hayatını kaybetti.

Diğer bir enteresan husus da Cemâl Paşa'nın Basmacı hareketinin liderliğini üstlenmek teşebbüsüdür. Onun planı tamamiyle başkaydı. O, Basmacı hareketini en azından şimdilik anti-Bolşevik mücadele nokta-i nazarından değil de yakın bir gelecekte Hindistan içlerine yürüyecek bir ihtilâlcî ordu olarak görüyordu. 1922 Yılı iktidarında Cemal'le burada, Avrupa'da buluşmamı gâyet iyi hatırlıyorum, Cemal, sığ düşünce tarzı ve Türkistan'daki anti-Sovyet siyasetinden dolayı eski dostundan aşırı derecede hoşnutsuzlu. Cemal benden Türkistan'daki dostlarıma bu siyaseti değiştirmenin ve "bütün Müslümanların düşmanına" karşı kuvvet toplamanın gerektiğini yazmamı istedi. Bildiğim kadarıyla Basmacıların askerî liderlerine (korbaşı) başvurup kendisini dinlemelerini tavsiye etti. Fakat Basmacı hareketinin siyasî liderleri Cemal'in tavsiyesini geri çevirdiler ve hatta ona millî mücadelenin girdiği mecrâyâ müdahale etmekten vazgeçmesini imâ ettiler. Böylece Cemal'in Türkistan Basmacı hareketinin "Şarkın Kurtuluş İhtilâli"nin gayeleri için kullanmak teşebbüsü son buldu.

6. Sonuç: Yeni Basmacı Ruhü:

Türkistan Basmacı Hareketi en önemli yönleriyle kısaca işte bu

kadardır. "Kokand Muhtariyeti"ni müdafaa bayrağı altında başlamış ve Muhtar Hükümet'in yıkılmasından sonra bütün ülke çapındaki halk ayaklanmaları kargaşasına dönüşmüştü. Kendiliğinden oluşan hareketi teşkilâtlandırarak ve belli bir siyasî ideoloji sağlayacak bir siyasî merkez yoktu. 1917 Kasımı'nda nisbeten sükûnet varken halkı muhtariyet bayrağı altında toplamaya muvaffak olmuşsak da artık böyle bir imkân yoktu. Halk siyasî bir programı dinlemezdi bile zaten.

1920 Eylül'ndeki Doğu Halklarının meşhur Baku Konferansı'ndan sonra Bolşevikler Enver'e şüpheyile bakmaya ve onu "tehlikeli" olarak görmeye başlamışlardı.

Bolşevikler'e karşı duydukları nefreti hemen tamamiyle tatmin etmek istiyorlardı, oturup gelecekteki düzen hakkında münakaşa etmeyi değil. Onların fikrine göre Muhtar Hükümet hemen silâha sarılmadığı, aksine beklediği, müzâkerelere giriştiği ve hiçbir işe yaramayan planlar yaptığı için yıkılmıştı. Ancak yıllarca süren fecî tecrübelerden sonradır ki Basmacı hareketi siyasî bir teşkilâtın bazı özelliklerini edindi. Basmacı liderlerinin gözüne çarpan ilk husus memleketi kendi imkânlarıyla Sovyet gücünden kurtarmanın mümkün olmadığıydı. İşte bu yüzden İngiltere'den yardım istemeye teşebbüs edildi.

Türkistan Basmacı Hareketi siyasî zafiyetimizin delilidir. Halk arasında Bolşevizm'e ve Bolşevikler'e karşı kendiliğinden oluşan bir nefret vardı, ama açık seçik bir millî siyâsî şuur yoktu. Başkaldıran halk şeriata uygun mahkemeleri veya ticaret serbestisini yeniden tesise yahut kapatılmış olan câmi ve medreseleri tekrar açmaya kendileri teşebbüs etmediler. Yaptıkları bunları Sovyet iktidarından isteyip talep etmek oldu. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse Sovyet ajanlarının karşısına kendi "millî"

müesseselerini çıkarmadılar, sadece iktidardan onları tesis etmesini talep ettiler. İstediklerini elde edince de sâkinleştiler. Bu şartlar altında Basmacı Hareketi'nin niye bu kadar uzun süre devam ettiğine gelince, bunun sebebi ancak Sovyet gücünün Türkistan'daki sayısız cinayetleri ve yanlışlıkları ile izah edilebilir.

Basmacı Hareketi şimdi ölüp gitmiştir. Sadece zaman zaman kendisini hissettirmektedir. Fakat Türkistan'ın sükûnet içinde olduğu ve Sovyet iktidarının nisbeten rahat bir şekilde huzurun tadını çıkardığı söylenemez. Tam aksine, oradaki olayları yakından izleyenler için yeni bir Basmacı hareketinin Sovyet gücüne karşı başka bir protesto ve mücadele şekliyle hayat bulduğu âşikârdır. Bolşevikler şimdi gerçek millî direniş ile karşı karşıyadır. Bolşevikler'in millî hissiyatı uyardırdıklarına hatta kısmen yarattıklarına, hiç şüphe yoktur. Türkistan'da Türk Halkları'nın millî devlet merkezinin tesisi meselesinin daha 1919'da Türkistan Müslüman Komünistleri'nin Üçüncü Konferansı'nda ortaya atıldığı unutulmamalıdır. Bu konferansa katılanlar arasında az veya çok Basmacı Hareketi ile ilişkisi olan kişiler vardı. Müslüman Komünistlerin bu teklifine cevâben Sovyet Hükümeti değişik boylar arasında sun'î "millî" duvarlar yaratmak arzusuyla Türkistan'ın bütünü bir seri kabile cumhuriyetine böldüler. (8) Bu tedbir hâricen başarılı olurken temelde bütün Türkistan'ın millî siyâsî gayelerinin gelişmesine büyük ölçüde tesir edemedi. Şimdi Türkistan'da her cumhuriyette Moskova'ya karşı bir millî komünist muhalefet vardır. Hepsi de aynı talepte bulunmaktadır. Moskova'nın siyâsî güdümünden kurtuluş. İster Özbekistan'da isterse Türkistan ve Kazakistan'da olsun aynı şeyi söylüyorlar, Sovyet Moskova'nın sömürgesi olmak istemediklerini.

Ve daha maceraperest unsurlardan arınmış olan Basmacı Hareketi Komünist Türkistanlılar'ın nazarında bile Moskova merkezine ve Sovyet merkeziyetçiliğine karşı mücadelede bir halk kahramanlığı mertebesine ulaşmaktadır.

1-) Merkezî Rusya Ermenistan'ında bulunan Ermeni Sosyal İhtilâlcî Partisi Daşnak Sutyun'a mensup olan Türkistan'daki Ermeni göçmenlerin çeteleri.

2-) Zhizn Nationalnostel, Kn. 3-4, 1923, s. 56

3-) Stalin'in bu cevabı Vadim Çaykin'in 1922'de Moskova'da Gryebin tarafından neşredilen "The Execution of Twentysix Baku Commissars" (Yirmi altı Bakü Komiserinin İdamı) kitabında zikredilmektedir.

4-) Bolşevik iddialarının aksine Ergeç hiç bir zaman Kokand Hükümetinin hizmetinde bulunmamıştır.

5-) Müslümanlara yapılan bu eşitsiz muamelelerin ne kadar sürdüğü 1919'da bile (29 Haziran) Komünist Parti'nin Merkez Komitesi'nin Türkistan Hükümeti'ne gıda vesikası verilmesinde kulşından anlaşılmaktadır. (bkz. Komünist Parti Merkez Komite Kararları) (Ç.N) Chronicles of Events: Olaylar Kroniği.

6-) Türkistan'daki Sovyet gücü hakkında "Sovyet sömürgeçleri" ifadesi ilk defa Müslüman Pravdası'nın sayfalarında yer almaktadır.

7-) Zhizn Nationalnostel ("Milliyetlerin Hayatı") Dergisi'nin 1923 Yılı 2. sayısında yayımlanmıştır. "The Class Ceiling Experiment under Turkestan Conditions, Türkistan Şartları Altında Sınıfları Bir Seviyeye Getirmek Denemesi (Ç.N)

8-) Bkz. Asiatic Review, Ocak 1927, "New Political Organisations in the Caucasus and Central Asia" (Orta Asya ve Kafkasya'da Yeni Siyâsî Teşkilâtlar).

1293/1876 senesinde ki hacc mevsiminde haccın manâsına ve amacına uygun olarak hacılara çeşitli dillerde derisâleler dağıtılmıştı. Bu risâlelerin bir tanesi de "Türkistan'a nasihat" adını taşıyan ve Türkistanlı hacılara hitâb eden risâleydi.

Bu risâlede, Türkistanlıların, Ruslara karşı mağlub olmalarının yegâne sebebinin, birlik ve beraberlik içerisinde bulunmamlarından kaynaklandığı, yediyüz-sekizyüz bin nüfusa sahip bulunan ve Osmanlı teb'ası olan Sırp'lıların bile, baş kaldırıp Osmanlı devletini güç duruma soktuklarını, onbeş milyona varan Türkistanlıların birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeleri halinde mücadelelerini kazanabilecekleri belirtiliyordu.

Bu arada Rusya'nın nüfusunun 45 milyon civarında bulunduğu, bunun onbeş milyonunun müslümanların (ekseriyetle Türklerin), altı milyonunu Lehli'lerin, beş, altı milyonunu İsveç'lilerin, dört milyonunu Alman'ların teşkil ettiği, gerçek Rus halkının ise on milyon civarında bulunduğu zikrediliyordu.

Ayrıca, Rus'ların amaçlarının sadece azınlık milletlerin topraklarını işgâl etmek değil, aynı zamanda onların dinlerini baskıyla değiştirmek olduğu, özellikle Türkistan halkını mahv etmek için türlü türlü oyunlar oynadıkları vurgulanıyordu.

Ruslar'ın başka amacının da Hindistan'ı işgâl etmek olduğu, ancak bunun için Türkistanlılara ihtiyaç duydukları, bu yardımı da alabilmek için, Hindistan'ı işgâl ettikleri takdirde, Türkistan hanlarına bazı bölgelerin idaresini vereceklerini vaad ettiklerini, oysa bu vaadlerin gerçekleşmesinin hayâl olduğu, çünkü Ruslar'ın şimdiye kadar azınlık milletlerin halkına kanunları gereğince yüzbaşılığın üzerinde bir görev vermedikleri vurgulanıyor, bu sebeple Türkistanlıların bu tür vaadlere kanmamaları şayet Ruslar, Hindistan üzerine hücum ederlerse Türkistanlıların, çoluk çocuk, genç ihtiyar demeden karşı koymaları tavsiye ediliyordu.

93 Osmanlı-Rus harbinin hemen öncesine rastlaması bakımından da hayli önemli olan bu risâleyi fazla yorumlamaya gerek görmeden aşağıda aynen yayınlıyoruz. (*)

"Türkistan'a Nasihat"

Ey Türkistan ahâlisi! Gayret-i İslâmiyye ve hamiyet-i dîniyye-niz nerede kaldı? İştîmediniz mi ki teb'a-i devlet-i Osmâniyye'den yedi sekiz yüz bin nüfusu hâvî olan Sırp-lılar, bu günkü günde devlet-i metbu'aları aleyhine silâh-be-dest bağı ü isyân olup iki yüz bin asker ile hücumla kalkıştılar. Bu askerinin 40 bin nüfusu Sırp'lılardan idiyse de Yüz altmış bini o fırka-i bi-gâyeden değil mi idi? Bunda şüphe yok. Çünkü o kavmin on beş yaşındaki çocuklarından yetmiş yaşındaki ihtiyarlarına varıncaya kadar mevki-i harbe hazır olmayanlardan kimini kurşuna dizdiler, kimini eşedd-i gazâb ile katl etdiler. Bunlar her marakede münhedim ve perişan oldular. Mâmaafih içlerinden pek çoğunun helâkini görünceye kadar beş-altı ay devlet-i metbu'aları karşısında harbe devâm etdiler. Lakin cüyüş-i İslâmiyyenin istinadgâhı olan âtîfetü'l-ilahiye berekâtıyla barika-i zafer İslâm tarafından çıktı. Kâffe-i ehl-i tevhidin fikirleri "el-cennetü tahte zilâlu's süyûf" hadis-i Nebvisi ile tâbenân olduğundan bu cenkde asâkir-i islâmiyye âşık-ı müstehâm gibi saldırdı, onların bin-i a'dânın binlercesini tepeler idi.

İmdi; yediyüzbin nüfustan ibaret olan bu gibi fırka-i bâğiye gayret-i câhiliyyesiyle yüzelli bir asker sevkine muktedir olup devlet-i aliyye-

ye karşı durmağa cür'et ederse on beş milyon nüfusu hâvî olan Türkistan için hesâb-ı ferâh ile- altmış milyon a'dâya karşı durur bir milyon bahâdır sevk etmek mümkün değil mi idi?

Guzât ve şühedâ hakkında vârid olan âyât-ı kerime ve ehâdis-i şerifenin hâric ez ta'bâd olduğu ma'lûmdur. Binâ'en-aleyh, asâkir-i islâmiyyenin kemel-i vecd ü tarab ile bu def'a mevâki-i harbiyyeye gitmeleri cünbüş ü neşât ile gelin almağa giden cemâ'atin hâllerini andırır idi. Rusya askerleri ise ale'l-umûm mevâkib-i harbe türlü türlü işkenceler ile sevk olunurlar idi. Çünkü müslim gayr-i müslim Rusya teb'asından hiç birisinin kendisinden hoşnûd olmadığını kâffe-i âlem bilir. Coğrafiyyün zikr etdiler ki Rusya kırbeş milvon nüfustan ibârettir, anın on beş milyonu İslâm'dır. Altı milyonu Leh ehâlisindedir ki bu ehâlî ile Rusyalılar arasında âteş-i adâvet alev-zir-gâfâk olmuş idi. Hatta bundan on sene mukaddem onların binlercesini ellerine geçirüp kimini vapurların çarhlarına bağlayup öldürdüler ve kimini Sibirya'ya tard u iclâ etdiler ki hâlâ orada âh u enin etmektedirler. Beş-altı milyonu İsveçlilerdir ki anları muhârebe ile kabza-i cevriye aldı, anlar ise hâlâ Rusya'nın mezâliminden teşekkî ederek İsveç hükmü altında bulunmalarını arzû ederler. Dört milyon Almanyalıdır ki, Rusya bunları Almanya'nın pây-i

Bir Belge

Türkistanlılara Nasihat

İstanbul Üniv.

Araş. Gör. Salih Aynural

taht-ı saltanatı olan Berlin ile iki ke-re muhârib olup bunca kanlar dök-tükden sonra igtisâb eylemiştir. Mezâliminden teşekkî ederek Almanya'nın zir-ı idâresinde bulunmalarını arzû ederler. Kendisine sadâkati me'mul olan hâlis milleti ise on milyondan ibarettir. Bunlar da asran ba'de asr köylerde çiftliklerde kâffe-i zâdegânların tahtî asâretindedirler ki bunlara üserâ muâmelesi edüp ellerindeki ribh u temettu'u alırlar. Su'r hak edecek miktârdan mâada anlara bir şey vermezler. Çocuklarını askere alup Deli Petro'nun vasiyyet-nâmesine itbâ'a Rusya'nın komşularına harb etmek için o zavallıları yalınayak çırpıplak üç beş yüz saatlik mesâfeye sevk ederler. Azıcık töhmetleri olsa ya Sibirya'ya nefy ederler ya türlü azâb-ı elim icrâ eder(ler). Rusya'nın bu gadr u zulmünü âlemde bilmedik kimse kalmadı. Meşhurdur ki, Rusya'nın Kırım muhârebesinde yedirdiği ekmeğin nümunesi İstanbul'a getirtilüp köpeklere atılmış da yememişler. Hâlbuki, devlet-i aliyye ile düvel-i sâ'ire, askerlerine has ekmek yedirirler ve her sabah sütlü çay içirirler. Muhâl-i zor ile harbe sevk olunan asker Türk askerine nasıl mukâbele edebilirler.

Nusûs- cihâd hakkında bir çok nusûs-ı celile varid olmuştur, ki guzât u şühedânın faziletlerini tebşîr eder. Lakin enâcîl-i erba'ada men-i kütâl husûsunda nehy-i mahsûr vardır. Hattâ enâcîl-i mezkûre-

سنة شمسة ١٢٨٧

نيسان ٢٣

سنه لکی ١٥٠ التي ایلغی

٨٠ اوج ایلغی ٤٥ بو

سنه لک بو سته اجرتی ٥٠

غروشدر

نصیحت

منافع وطنیه وحوادث

عمومیة دأر ملت

غزته سیدر

de bir kimsenin yanağına diğer bir kimesne tokat urur ise öbür yanağını çevirmesi ve hiçbir ferdin mukabelesine tasaddf etmemesi bile tenbîh olunmuşdur. Berâberim muhârebe anların ferâ'iz-i dîniyelerinden değildir. İmdi mevki-i harbe cebren sevk olunan asker cenab-ı Hakkın hazırladığı mükâfaat-ı celfleyi arzû ederek can-fedâkârâne mevki-i harbe giden askere nasıl karşı durabilir?

Ey Türkistan ahâlisi! Sizin mağlûbiyetiniz ancak iki sebebden nâşidir; birincisi, hükümdûrlarınız arasındaki adâvet-i sâbıkalarından dolayı yek-diğerleriyle yek-dest ittihâd olmamalarıdır. Hâricden bir kimesne anlardan birini mahv etmeği tasmîm etdikde diğerini iğfâl-i itmâ' edüp o diğeri ya Rusya'ya mu'n ü zahîr oldu ya uzakdan seyirci oldu. Hâlbuki kâillerin en sâdıkı olan Allah, Kitâb-ı mükerreminde "birbirinizle münaza'a etmeyiniz. tâ ki size cebânet gelüp devletiniz gitmesün" buyurdu.

Rusya evrâk-ı havâdisinin verdikleri ahbârdan Türkistan'ın Rusya'ya i'ane üzere bir mikdâr dinârı gönderdiği ve anlara Türkmen ve sâir İslam taraflarından mâaş tahsis ettiği anlaşılıyor. Hâlbuki islâmdan ve Rusya din ve muhibbinde olmayan milelden olarak ne kadar Rusya tebası var ise Rusya anları mezheblerinin ve lisân-ı mâder-zâdlarının tahsilinden men' edüp anlara kahren ve rızâ'en Rusya mezhebini ve Rusya lisânını öğretiriyor. Bu akvâmın bu gidişle on beş seneye kadar (hafazanallâh) tebdîl-i dîn edecekleri umûr-ı tabîidir. Bundan anlaşılıyor ki, Rusya'nın âmâl ve maksâdı düvel-i sâire gibi yalnız tevsî-i mülk değil bi'l-akis anın ecl-i makâsıdı tebdîl-i dîn etdirmekdir. İmdi, bu gibi hasma mu'in olan İslâm (el-'ıyâzubi'llâh) küfre râzı olmuş olacağından bu gibi bir İslâm mezâhib-i erba'a üzerine küfr ile mahkum-

dur. Binâ'en alâzâlik o cihette Rusya'ya i'âne üzere giden her müslimi teccid-i îmân ve nikâh etmesi lâzımdır.

Eğer bu hâllerinde musırr olurlar ise aleyhlerine harb etmek o cihetteki diğer müslümanlara farzdır. İkinci sebep ise, içinizden derâhim-i atifete nâmûs u diyânet ve insâniyeti fedâ' eden bazı fer ü mâyeler vüs'at ile Rusya'nın kullandığı entrikadır.

Türkistan seyahatinden avdet eden bâzı seyyâhîn diyor ki, Türkistan'ın ekâbir-i zâbitânı gerçi sâmit ü sâkit iseler de küçük zâbitlerin kullandıkları lisân şu yoldadır ki, Türkistan'da san'at ve ticâretin fıkdanı sebebiyle Rusya'nın her sene sarf ettiği mebâliğin nısfını Türkistan ehâlisi bir senede istihsâl edemezler ve Rusya'nın arzûsu mâlik olduğu servet-i tâbiyye cihetiyle nısf-ı küre-i âlem denilecek kadar ehemmiyeti hâiz olan Hindistan'ı zabt etmektir. İmdi Hindistan gibi bir kıt'a-i vasi'ayı Rusya teshîr ettiği vakit kemâl-i merci'i kifâyet etmeyeceğinden oradaki ehl-i İslâm üzerine Türkistan hanlarından bâzılarını ve ateş-ferestleri üzerine Rusya ümerâsından bâzılarını hükümdâr ve kumandan nasb u ta'yîn edeceği bedihîdir. Rusya devleti ise ekser-i ümerâsının bu suretle nasbına karar verdiğini ve Türkistan ehâlisi Rusya'ya bu sûretle itâat edüp sıdk u sebât ile kendisine hizmet ederler ise anların ümerâsını hükümdâr ve kumandan edeceğinde ve askerlerini altun (ve) gümüşe gark edeceğinde kat'an ve kat'iyeten şekk ü tereddüt edilmesini ilân ediyor.

İşte Rusya, Türkistan ehâlisini yek-diğerini mahv etmeğe taharrüs için dürlü dürlü desiseler irâd ve dürlü dürlü erâcif neşr ü ilân etmektedir.

Türkistan ehâlisi! Rusya'nın bu misillü desiselerine tesâdüf etdikçe şöyle cevâb vermelisiniz ki, Rusyalılar! Siz Müslümândan yâhud mezhebinizde olmayan mileli gayr-i müslimeden olarak bunca süredenberi pence-i teshîrinize düşmüş olanlardan hiçbirini kanûnunuz muktezâsınca yüzbaşılığın fevkinda bir zâbit etdiniz mi? İmdi bizden Hindistan'da hükümdârlar nasb edeceğinize zîr-i teshîrinizde bulunan müslümânlardan birini binbaşılık rütbesine terakkî ettirerseniz kâffemizi müftedârınız eder idiniz.

Hâlbuki Rusya'nın etvâr-ı zulmiye harekât-ı i'tirâfiyesi bir şahid-i adildir ki eğer aktar-ı Hindiyyeyi isti'lâ edecek olsa ehâlisine görülmüş ve görülecek bir sûretde tezlîl ve tahkîr ve tagrîb eder. Öyle ise ey Türkistan ehâlisi! Bizim size yani hükümdârlarınız ile ümerâ-yı kabâ'ilinize nasihatımız şudur ki, ittihâd kılup üzerinize Cenâb-ı Hakkâ kasem ederek yekdiğerinize muhâlefet etmeyiniz.

İçinizden biri muhâlefet ederse anı eşedd-i azâb ile te'dib ediniz ve Rusya aleyhinde ittihâd ve te'âvun her mü'min-i muvâhhide farz-ı ayn olduğundan, Rusya eğer o cihetteki köylerden birine sarkıntılık ederse yâhud bir desise ile Hind hududunu tecâvüz etmek tasavvurunda bulunursa on beş yaşından yetmiş yaşına kadar her müslime gazâyâ hazırlanmak ve Çerkesler gibi kendinizi Allâh yolunda cihâda vakf edüp o düşmanın aleyhine cânsiperâne harb etmek farz-ı ayndır.

Bu nasihat ile âmîl olanın mazhar-ı şefâat-ı Nebeviyye ve nâ'ili rahmet-i ilâhiyye olup dârında mu'azzez ve mükerrem olacağı zâde-i beyândır.

Bundan ibâ' ve istinkâf edenleri ise Allâh dünyâ ve âhiretde rezil ve bed-nâm itsün"

tamanğa câylaşğan üyler ve otavlarını körsetdi-de dostınıñ cevabını kütmesden dedi: -Oşa avulnı "Muzkuduk" deyişedi. Kırçılama yiğit peytimde şu yerge köpkerige kelgenmen. Oşanda bir tantı Kazak bilen tanışğanmen. Öziyem deb kelbetli, mert yiğit edi. Atı-Velihan. Unı bir körüb ötsek kandak bolarkin?

Kudret âsmân bilen sahrâ tutaşğan câyğa-batıb barayatğan ülken kuyaşğa

tikilib, oylanıb kaldı: "Dem almasdan yana ança yürsek hem boladı. Lakin diydâr körüş mekke ne yetsin?.."

— Tağın bir koynıñ başığa yetedigen boldıñ-da, battal!-dedi ilcayıb u -Fakat seherde yolğa çıkışğa söz ber. Bolmasa cezmenleriñ ikki dünyâda hem koyıb yubarmaydı.

—Meyli, hökiz söz beremen!

Kuyaş batğanda ular sahrâ otları ve yer tefti ankıyatğan avulğa kirib bardılar. Yassı -yassı köm-kök tepeleriniñ her cây-her câyda suhbetleşib dombıra çalıb otırğan ala kalpaklı kişiler körinedi. İkki adam at koyıb, bepâyân sahrânı çeñitib, kayakkadır ketmekte. Tuya miñen bir bala yüz kadem mesâfege dem barıb, dem kel yaptı-kuduktan meşde suv tart yaptı. Avul etrâfıda kozılar, tuyalar, biyeler otlab yürüşibdi. Eşekdek-eşekdek keledigen, kulakları, dumları kırkılğan itler beâzâr yolavçılar otayatğanını sezib, nâmığağına irilleb koyışayadır. Kuduktan hıyla neridegi kökelemzârda balalar şâvkın-surân bilen allakanday üyni oynayaptı. Her üy, her otav aldıda yeñi-yeñi manzara nemâyân boladı: kimdir koy soymakda, kimdir oçakka ot yakmakta, kimdir dombıra çalyaptı, kimdir atının yelini tarayaptı, kimdir yarğuçak aylantıyaptı, kimlerdir. Kigiz başışyaptı...

Hemmesi bir müddet nâtanış yolavçılarga kızıksınıb karaşadı, bir-birlerige ellenimeler deb şivirleşedi.

—Ölikdey körinën sahrâda şundak hayât bar-a! -deb acablandı Kudret.

Rahmet pâlvan indemedi. Unıñ közi hıyâl döñlikke câylaşğan lây suvak üyniñ tinik derezesige kadalğan edi. U bu avulğa köpkerige kelgende, huddı şu şeffâf dereze aldıda aydek sülüb bir kız gözel yelke ve dürkün kökrekerige yayılıb tüşgen saçlarını tarab otırğan u bu tekrarlanmas manzaranı behâsdan körüb kalğan sülüb kız ese efsâneviy bir tebessüm bilen özini penege alğan edi. Şunda unıñ esige behâsdan Kettebağlık yiğitleriñ köpleri bilgüvçi hazreti Nevâiyniñ mené bu beyti kelgen edi:

Yârab, ul şehdü şeker yâ leb müdür?

Yâ meger şehdü şeker ya leb müdür?

Cânımâ peyvestenavek atkalı

Gamze okın kaşığa yâ leb müdür?

Hayâtnıñ şunday kânunları bar: ularnı özgertiriş insân zâtınıñ kolıdan kelmeydi. Rahmet bek ul gül yüzni kaçça körgisi kelmesin, ul senem derezeden kayta mörelemedi. Şu-şu unı sırasıra körmedi. Yâhud körse hem tanımadı mıkin? ...

Lekin âfeticân sülübniñ ruhsârı pâlvanın tınık hayâlde bir armân bolıb kaldı. Yıllar ötevergeç, heç kaçan-haç kaçan tekrârlanmaydığın oşal şeffâf manzara unıñ üçün şirin bir efsânege aylandı.

Velihânın üyi avulnın çetide edi. Bu Rahmet pâlvânın ötkir hâtırasıda anavı şeffâf manzardek saklanıb kalğan... Şunın için mi, yâhud uzak yıl hem, bu yerde(bes altı üy bilen otavlarını hemde yeñi adamlarını hisâbğa almağanda) özgeriş bolmağandan mı Velihânın üyini sorab-suriştirmasdan tapıb alışdı.

Mene, oşa-lây suvak üy. Yanıda üçte kigiz otav katar turıbdı. On beş kademçe neridegi kudukdan bir dürkün cuvân suv tart yaptı. Uzakdağı-kün batış tamandağı köl hem, unıñ arkasıdağı saksâvulzar hem karayıb körinmekte. Üy aldıda üçte kız örmekte şâlça tokır, bir kempir it yalağığa avkat koyar, kazanda ellenime kaynar: bulardan hıyla neride ese ikkite aygır bir-birige süykeleşip, bir-birlerini tişleb, oynaşar edi.

“Hamân oşa-oşa manzara, -deb köñliden ötkezdi pâlvân -Oşa âsâyiştelik, oşa tükinlik. Neçe-neçe yıllardan beri şundak bolıb kelgen, şundak bolıb kalsa ehtimal. Ular özleriçe bahtlı yaşayaptılar. Adamğa bundan başka nime hem kerek! Köz açıb yumğunça dünyâ hem ötib ketedi.

Behâsdan hayâlige bunday fikr kelgenige özi hâyran edi.

Rahmet pâlvânda yeñi manzara yeñi fikr tuğdırğan, heli bunı unıñ özi hem sezib ülgermegen edi.

Velihân mal-hâldan haber alğanı saksavulzârğa (çopâr-çolıksız mallar kişin -yazın saksavulzârda otlab yürışedi) ketgen eken. Unıñ oğlu-Dâvulbây, hatını- Ayşe, kelini ve kızları nâtanış mehmânlarını huşnudlık bilen kütib alışdı. Mezbânlar ularını üyge başlaşğan edi, Rahmet pâlvân: “Otavda otırsak kandak bolarken?” deb soradı. “Ma’kul, ma’kul” deyişdi üy egeleri. Bu teklifden tegirmânçı hem kuvandı. Tağlıkka Kazak otavı kızık ve sırlı tuyulsa ne acab!..

Dârğa köp göşt asılğan edi. Şunğa karamay mezbânlar ikki mehmân hürmetige koy soydılar. Bırak Velihân kelgeç: “Rahmet pâlvândeğ âdam yoklab kelibdi, nâvvâs soyamen!” deb turıb aldı. Mehmânlar kattık e’tirâz bildirdiler. Ammâ kayser Velihân öz aytğanını kıldı...
—Heliyem ocarlığın kalmaptı, Velihân, -Rahmet pâlvân zil-zembil kolını unıñ yelkesige koydı.
—Sütben kirgen, canmen şığadı, -Velihânın hıyâl kısık, serma”naközi ve metindek iradesiden delâlet berüvçi çeyir yüzi külgiden yarışıb ketdi.

Rahmet pâlvân uña sinçkâvlik bilen rezm salarken, üy unı öz girdâbığa tartdı. “Bu yerge gelmegenimge ottız beş yıl bolıptı. Ottız beş yıl bu avul için, Velihan için men ölgen adam dim. Mene, tirilib keldim. Şunça yıl içide nime hem özgenipti? Heç nime özgermegen. Oşa avul, oşa köl. oşa arman-u oşa kuduklar!... Miñ yıldan keyin hem şu manzaralar turaveredi. Huddı şu avluğa ohşab Kettebâğ hem turaveredi. Fakat adamlar kelib keteverişedi... Mene, keçegine tağnı urıb talkan kılğan Velihân!.. Yana ottız beş yıldan keyin biz kayakda bolamız?! Bari bir dünyâ heç nerse yokatmaydı. Biz keldik nimeyü ketdik nime? Dünyâ aldıda biz közge körinmeydigen bir çenimiz!..”

Adam, hususen idrâklı adam tanışını uzak yıldan keyin körse körseyü tanışı karıb kalğan bolsa, istese-istemese unda ene şunday fikr tuğılışı tabiiy.

Köp ötmey küñire şeklli, törige ak, kara, sarık kök... pöstekler, gül-gül gilemler, kigizler yığılğan aylanasığa ipek körpeçeler töşelgen otav adamlarğa toldı. Velihân udumğa köre mehmânlar şerefige karındaşlarını hususen karıyalarını teklif kılğan edi. Lekin ular arasında bir orta yaş kişi hem bolıb unıñ külrenğ kıyık ötkir közi: “Hâzır kimliginni bilib alamen!” degendek adamğa kadalar edi. U gepirmes, külmes heç kimge sezdirmesden etrâfdağıların hattı-hareketini küzeter, bırak mal-mülk hakıda keteyatğan suhbetni âdâb yüzesiden eşiter, bunı unıñ dağal yüz ve ötkir közleride “Sıykası çıkkan gepler” deye betâkat izğiyatğan ifâde aytıb turar edi.

Toğrısı, bu adam Rahmet pâlvânğa hem, tegirmânçığa hem yakmadı. Savuk kurâlnıñ uzun, çukur izi kalğan ön yüzi çuvalçan şeklide tilingen peşânesi uçta barmağı kırkılğan çep kolı için mi, ikki dost hem unı: “Karakçığa ohşaydı” deb oylaşdı.

Legen-legen göşt yeyilgeç, desturhân etrâfıda nâvvâs, koy kelleleri aylanğaç, Dâvulbây bir meş kımız alıp kirdi. Kâse-kâselep kırmız içilirken, eskiye hem evc alardı. Ammâ çandık yüzli kişi hemân indemey otırar, ahyân -ahyân tegirmânçı uña zimden karar ve her gel: “Kıztalak cüde ayyâr adamğa ohşaydı”, deb köñliden özkezer edi. Rahmet pâlvân ese una e’tibâr bermey koyğandı.

Eskiye cılavı kuyırakda otırğan, yüz közi yakımlı küllib turğan, puçuk burun, kongır sakallı semiz çâlğa tegdi. U ak selleli başını pıça kıyşaytırb, tamağını kırıb, dadil gep başladı:

—Bir sahrâyı Kazak bir şehirlik sert nikide konak bolıbdı. Sert unı yahşı kütib alıbdı. Mehmânını şorva bilen sıylabdı. Lekin bir kâse şorva unıñ yumrınığa yok hem bolmabdı.

—Bir sahrâyı Kazak bir şehirlik sert nikide konak bolıbdı. Sert unı yahşı kütib alıbdı. Mehmânını şorva bilen sıylabdı. Lekin bir kâse şorva unıñ yumrınığa yok hem bolmabdı.

—Bir sahrâyı Kazak bir şehirlik sert nikide konak bolıbdı. Sert unı yahşı kütib alıbdı. Mehmânını şorva bilen sıylabdı. Lekin bir kâse şorva unıñ yumrınığa yok hem bolmabdı.

—Bir sahrâyı Kazak bir şehirlik sert nikide konak bolıbdı. Sert unı yahşı kütib alıbdı. Mehmânını şorva bilen sıylabdı. Lekin bir kâse şorva unıñ yumrınığa yok hem bolmabdı.

—Bir sahrâyı Kazak bir şehirlik sert nikide konak bolıbdı. Sert unı yahşı kütib alıbdı. Mehmânını şorva bilen sıylabdı. Lekin bir kâse şorva unıñ yumrınığa yok hem bolmabdı.

—Bir sahrâyı Kazak bir şehirlik sert nikide konak bolıbdı. Sert unı yahşı kütib alıbdı. Mehmânını şorva bilen sıylabdı. Lekin bir kâse şorva unıñ yumrınığa yok hem bolmabdı.

—Bir sahrâyı Kazak bir şehirlik sert nikide konak bolıbdı. Sert unı yahşı kütib alıbdı. Mehmânını şorva bilen sıylabdı. Lekin bir kâse şorva unıñ yumrınığa yok hem bolmabdı.

—Bir sahrâyı Kazak bir şehirlik sert nikide konak bolıbdı. Sert unı yahşı kütib alıbdı. Mehmânını şorva bilen sıylabdı. Lekin bir kâse şorva unıñ yumrınığa yok hem bolmabdı.

—Ho, sert sorpağa toymadım, -debdi Kazak.

—Ey, Kazak, bismillâh-u rahmân-u rahim, deb içmedin şuña toymağansen, -deb cevâb beribdi sert.

Eskiye şu yerge yetgende çâl tegirmançı bilen pâlvânğa yer astıdan ılcayıb karadı, tamağını kırdı va kâse tola kımıznı bir köterişte sımırdı. Soñ gepide devâm etdi:

—Öz nevbetide sert hem Kazaknikide konak bolıbdı. Kazak koy soyıb, unı kazanda yahlıt pişirib, konaknıñ aldığa alıb kiribdi: “Ce sert, as bosın, ceyber! -debdi Kazak-Bismillâh-u rahmân-u rahim deseñ -de toyasın, demeseñ-de toyasın”

Otavda gür külgi köterildi. Fakat “Karakçı”, Rahmet pâlvân Velihân - üçesi külmedi. Ularnıñ közleri çâlğâ okdek kadalğan edi. Bunı çâl nâgehân sezib, nâküley ahvâlğa tüşdi: terleb ketdi közini alıb kaçdı ve saçıkını alıb yüzini ertişge kirişdi. Huddı şu eshâde tağın kimdir: “Bir sert...” deb eskiye başlağan edi, “Karakçı”:

— Bes! -deb bakırdı.

Bütün keçe devâmıda bir ağız hem sözlemegen adamnıñ emrâne buyruğı devreni göyâ muzğa çöktirdi. U kalın kavağını better üyib, Rahmet pâlvânğa tikildi ve:

—Mene şuña ohşas yaramas eskiyeler hem bir-birimizni uzaklaştırışğa hizmet kıladı, -dedi kandaydır elemli âhengde

Rahmet pâlvân baş ırğab “karakçı” nıñ gepini tasdikledi. Devre cânlandı. Endi unı barça “yana gepiredi” degen ümidde “karakçı”nıñ ağızını pâyladı.

—Yarışmağan ohşatuv bolsa hem misâl keltiremen, -dedi “Karakçı”-Biz Kazak, Özbek, Kırgız, Türkmen, Karakalpaklar... bemisâli kolnıñ barmaklarımız. Bu barmaklar birleşse küçge kiredi.

Birleşme men bu menin kolımday (çoltâk kolını körsetdi u) yaraksız, körimsiz hemde begâne kolğa muhtâc bolıb kaladı.

Devredegiler: “Toğrı! Toğrı!” deyişdi. Rahmet pâlvân: “Bu cüde esli adamğa ohşaydı” deb oyladı. Tegirmânçınıñ başıdan hem şu hıl fikr keçdi.

Çırağım sen aytğan barmaklar birleşgen mi özi?- Torda mehmânlar yanıda otırğan yalpâk yüz, kara sakallı çal sevâl berdi. “Karakçı” “Vaziyetni bilse hem ezmelenib sorayadır”, deye könliden ötkezib köz kırıda ğıcınıb karadı. Bu hâlni Velihân paykadı mı yok mı -nâma'lum, her kalay sevâlge u (çalnı izze kılmaslık üçün bolsa kerek) cevâb berdi:

Birleşişge yol bolsın, tuğışğan?! Kazaknıñ özi birleşe almaydı-ku! Kiçik yüz, Orta yüz, Kette yüzü yana köpleb uruğlarğa bölünip ketgen. Bular bir-birleri bilen ğaçışğanı ğaçışğan. Bunı öziñ hem bilesen, tuğışğan. Şunun üçün hem Kiçik yüz bilen Orta yüz Orus tabaalığığa alındı. Kalğan Kazakların ese Buhârâ emirliği. Hive, Kokân hânlarınıñ sırtmaklarında bağılıb yatıbdı. “Böliñeni böri yer” degeni şu-da, tuğışğan!

— Toğrı aytasen, Velihân,-dedi Rahmet pâlvân. -Lekin bu külfet birgine Kazaknıñ emes bütün Orta Asiyânıñ başığa tüşgen. Özbek hem sen aytğan hânlıklar-u emirlikke, yana bir neçe bekliklerge bölünib alıb, birbirini hâneveyrân kıluyattı. Kırgız, Türkmen, Karakalpaklarını hem uruğçılık yemirmekte. Bilmedim, bunıñ âkıbeti nime bilen tügeydi?

—Nime bilen tügerdi deysiz, taksir? -dedi. “karakçı” -Orta Asiyâ Avrupa kolığa ötedi. Eşitgensizler, Çar hükümeti askerleri Orta Asiyânıñ müstahkem korğanları-Çımkorğan, Kümüş, Tâvşubek, Akmaçıt kal'alarını buzıb taşladılar. He taksir. Orta Asiyâ özini -özi tuşavlab berayadır.

—Hoş seniñçe, inim bunıñ aldını alış üçün nime kılış kerek? -deb soradı undan bâyağı eskiye aytğan çal.

“Karakçı” uña homrayıb karadı. indemedi. Fakat içide: “Bu yaramas çal ağızğa çeyneb solğan nerseniye yutalmay otırıptı-yu, yana eskiye aytganığa balâ bar mı!” -deb ağırdı. “Karakçı”nıñ ornığa Rahmet pâlvân cevâb kaydardı.

—Bu cüde kıyın mesele, aksakal. Bunıñ üçün Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen, Karakalpak, Tacikler hem bir ten bir cân bolıb yaşaşı hânlar, uruğlar, bekler birleşiş, hullas, Orta Asiye yahlıt bir devlet bolışı kerek.

Bu sözler “Karakçı”nıñ tünd yüzini yarıştırdı. Közi sevgen kızı bilen uçaşğan yiğitniñ közidek parlay başladı. Şu anda unıñ aftı-añarıdağı tırtıkları hem özige yaraşib turğandı. O: “Bu beheybet kişi ança akllı deymen-av...” deb könliden ötkezdi.

Toğrı, Rahmet pâlvânıñ aklı-hoşı hem, sevâdı hem tüzük edi. Lekin hâzır aytğan gepini u kayn ükesi Uyğakbekden eşitgen edi.

—Şunday bolışığa işanmaymen.

—Neçük?

— Ğırrâmlık kılmânlar, la'netiler! - deb bakırdı.

Lekin ular bu gepni eşitmedi mi yâhud özlerini eşitmegenge saldı mı, "Sırtğa salıŷ" da devâm etiŷdi. Bunday hâlde her kaday çevendâz hem yıkıladı. Bırak Rahmetbek ağdarılmadı, ulaknı başıdan aşırıb yubardı. Ulak kızıl atlı çevendâzğa ötdi. Tülki telpek, behmal kemzül kiygen bu yigit yigirme beŷ yaşlar çamasıda edi. Unıñ yüzi tınık, çirayli, közleri kette - kette, kaŷı tutuŷgan edi. U köriniŷden sağlam hemde kem-köstsiz ösgenge ohŷardı.

— Merreğa hem bir yarım çakırımça mesâfe kaldı. Çârtak üzre ak bayrâk hilpireyaptı. Rahmetbek: "Şaşılıŷım kerek, şaşılıŷım! , deye hayâlen öz-özige hitâb kılıb, atnı nıktadı. Düldül bir dakika içide kızıl semenge yetdi. Bırak çevendâz ulaknı çap yağığa alıŷđa ülgürdi. Rahmetbek u tamanga ötgünçe kazak ulaknı üzengiye aylantırıp aldı. Bunı köpkeride "Üzengiles" deyiŷedi. Bu-takıklanđan usül.

Unıñ Ğırrâmlığı ak atlı çevendâz - Velihânın cehlini çıkardı. U artıda uçıp kelerken, bar âvâzi bilen kıkırdı:

— Cılkıbay, ceremes, uzunđılama!..

Lekin Cılkıbay unıñ gepige kulak salmadı. Ak atlı ese:

— Şeŷefdi... - degeniçe kalaverdi.

Rahmetbek: "Ak atlı Kazak merd yigitge ohŷardı, kezi kelse u bilen tanışamen", deb könglige tügib koydı.

Hâzır ese u kaday bolmasın ulaknı alıŷı kerek! Kaday aladı? Üzengilengen yeriden kesmese, alıb bolmaydı. Bunday peyde Rahmetbek hem Ğırrâmlık kılıŷ-ulaknı kalđan tamanıdan üzengileŷi kerek. Bırak Rahmetbek unday kılmadı. Ulaknıñ ayağını eger kaŷıđa aylantırıp bağladı. Çap kolı bilen unıñ etiden çeñekdek mehkem uŷladı. Cılavnı boş koydı. U Düldülñ nimelerge kadırlığını bilerdi. Özige ese iŷançı çeksiz edi. U atnı tizzeleri bilen kattık nıktab: "Cu, çânıvâr!" dedi. Düldül yaŷın yañlıđ uçdı. Bunday tezlik ve küçni kütmegen saman behâsdan gürsilleb ağdarıldı. Cılkıbay üzengiden ayağını çıkarılmay kaldı. Düldül kattık münkib ketdiyu yıkılmadı. U saman ve Cılkıbaynı südregen köyi yeliŷde devâm etdi.

Her kaday oyun, cümleden, köpkeri hem köñli boş âdemlerni yaktırmaydı. Rakibiñge ŷefkat kıldıñ mı, u seni yançıb, yarıp ötedi. Hayâtnıñ ezeliy kânunı hem ŷunday!

Rahmetbek kañça helâl âdem bolmasın, unın kanıda tabiat bergen ŷefkatsizlik, yavvâyilik, yenib bolmas bir öcerlik bar edi. Âdetde bunday âdem ölse öledi ki, biravđa mute ve kul bolmaydı...

Hâzır Rahmetbek saman bilen Cılkıbaynı südreb keterken, una zerreçe hem rahmi kelmesdi. Cılkıbay hem hakikiy erkek eken. Baŷı yerge urılıb, kiyimleri yulınıb, bedeni kañđa boyalıb barayatđan bolsa hem indemesdi. Rahmetbek unın metânetige kâyil kalsa hem, savukkanlık bilen:

— Ğırrâmlıđıñ başıñđa yetdi! - dedi.

Köpkeride çevendâznin birar câyı sinedi mi, üziledi mi, tuyaklar tegide kaladı mı ya öledi mi - buna, heç kim cevâb bermeydi. Bu - kün kadimiy oynıñ kızığı, meŷhurlıđı, fâciası hem ŷunda.

Mabâdâ hâzır Cılkıbay ölse hem, Rahmetbek südreŷde devâm eteverer edi. Lekin unday bolmadı. Cılkıbay üzengilegen ayak üzildi. Düldül kuŷday yeñil tartdı. Terge batđan Rahmetbek beihti-yâr atığa ketme-ket kamçı basdı. Arđumak yaŷınde uçdı. Uña endi yetey-yetey degen çevendâzlar artıda kalıb ketdiler.

Bunı körgen çârtâldagi tumânat âdem kelte, ıhçam bekasam çapan kiygen, ala duppi üstiden çoğdek ŷâyı kıyık bağlab alđan Rahmetbek bilen Düldülñi maktay ketdiler:

— Karañlar, anavı sert Alpamısdek küçti eken!

— Cok - cok, tegidegi karabayır uŷkur eken!

— Cok - yok, ikkavıda küçti eken!..

Rahmetbek âdemlerniñ kıkırıkları, ŷâvŷuvları içide ulaknı çârtak yanığa keltirib taŷladı.

Âdemler unı alkıŷlarđa kömib yubardılar. Rahmetbek üçün en büyük mükâfât - bir sülvniñ nâzlı, humârlı nigâhı boldı. Unıñ erte tañıda açılđan güldey yaŷnayatđan ğubârsız yüzi, anıŷvâna-dek ağzı, becirim lebi, "Ah cigit!" deye yatđandek ehtirâs bilen parlayatđan közleri mağrur Rahmetbekni dâvdiretib koydı.

Rahmetbek közige ıssık körineyatğan bu melekni uçratğan yâhud uçratmağanlığını eslalmadı. Fakat u: "Döflükke çâylaşğan üyde, dereze aldıda saçlarını tarab otırğan kız şu emes miken?", deb oyladı.

Rahmetbek Düldülni savutğunça uña heç kim halakıt bermedi. U ğâlib karabayırını atkazıkka kantarıb bağlağandan soñ, unı el ve çevendâzlar öreb aldılar.

Hemme câyda körelmeslik degen illet bar. Hayât mevcut eken, bu nuksân yokalmaydı. Ammâ merd çevendâzlar arasında bu illet u kadar sezilevermeydi. Şundan mı, köp çevendâzlar Rahmetbekni kuçaklab, öpib tebriklediler. Soñ unıñ uçkur atını maktadılar:

- Arab atlarından kalışmaydı.
- Düldülün aldıda Arabîy at ip eşalmaydı.
- Arabîy atğa teñ keledi...

Rahmetbek tarihge cüda kızıkuvçan edi. Bu âdet uña belki atası - rahmetlik usta Suyarbekden ötgendir. Usta Suyarbek şirâk. Tomaris, Spitomen, Mukanna, Celâliddin Meñüberdi, Temur Melik, Ğayırhân kebi kahramânlar, Hârezmiy, İbn Sinâ, Uluğbek, Nerşahiy, Mirhând, Şerefiddin Ali Yazdiy siñeri âlimlerü tarihçiler hakıda uzak Tünler acib bir iştiyâk bilen söyleb berer edi.

Rahmetbekniñ özi kem okır, lekin kitâbniñ mağzını çakıb okır edi. U yettinçi-sekkizinçi (674-712) asrlarda Ubeydullâ İbn Ziyâd, Kutaybe İbn Müslim başılığında arablar Orta Asiyânı zabt etgenliklerini, yandırğanlıklarını, uruşğa yaraklı bolğan kişilerniñ hemmesini öldirgenliklerini, kalğanlarını ese asır alğanlıklarını biler edi. Şu bais baskınçılarınıñ nâmını eşitişi bilen Rahmetbekniñ peşânesi tirişer edi. U nihâyetde savukkanlık bilen:

— Arabiy atlar hem aslı karabayır zâtıdan tarkalğan, - dedi. -Arablar Orta Âsiyânı basıb alğanda, en yahşı nerselerimiz bilen birge karabayırlarını hem yurtlarığa heydeb ketişgen. Zamânlar ötişi bilen ene şu arğumaklar arabîy atlar nâmını alğan. Sizler bolsalarınız!.. - U cehl bilen köl silledi. Âdemler hem cim bolıb kalışdı. Rahmetbek gepige yekün yasadı: — Karabayırniñ asl yurtı - Kettebâğ - bizniñ kışlak... Bu atniñ zâtı dünyânıñ hemme burçağında bolsa kerek. Belki ularniñ köpleri beğane atlar bilen çatışb-karışb ketgendir. Cehângirler, sevdâgerler karabayırlarını yer yüzige saçıb yubarğanlar. Temur bilen unın leşkerleri hem şul atlarğa minib dünyânı titretgenler.

Rahmetbek behâsdan köp gepirib yubarğanını fehmledi: "Kalbide ese bu fikrge zıd tuyğular coş urardı: "Toğrı aytdım! Her kim özliğini, ötmışini bilsin! Her kim özliğini sevsin, uluğlasın! Kaysı halk özliğini, ötmışini bilmese, sevmese, uluğlamasa -u begâne halkka yem boladı!.."

Şunday ülken ğalaba vaktıda, heç kütilmegende kanı kaynab ketgenige, bu gepler mutlakâ orınsız peyde hayâlige kelgenige Rahmetbekniñ özi hem heyrân edi. Nime hem kılsın, âdem öz hayâlini tizginleşge âciz, ahır.

Endi çapanı çevendâzlar Düldülni arabiy atğa takkaslaşnı koyıb, Rahmetbekke yapışb alışdı:

— Kañça tilla alsân hem, atıñnı satğın, birader!

U üzil - kesil:

— Dünyâdagi hemme altınlarını yığıb berseleriniz hem, Düldülni satmaymen! - dedi.

Şundan keyin heç kim bu hakda ağız açmadı, fakat Velihân unı sınaş üçünmi:

— Atıñnı Kazak biraderleriñden ayamasan? - dedi.

Rahmetbek merd Kazakka köz kırı bilen karadı. Ammâ cevâb bermedi. Oşa küni u Velihânın otavıda tünedi. Rahmetbek unıñ kulağığa bir parça kigizni küydirib basıb, ak, tâze dâke bilen bağladı. Keçesi otavda, endi gep kızığında, Velihânı toyğa, mal soyışğa çakırıp ketişdi. Unın atası hem, eke-ükeleri hem, yaş hatını hem toyda, hizmetde edi.

Otavda Rahmetbek yalğız kaldı. U köplerini, ğalaba ve haligi sülüvni oylab yatıb, uykuğa ketgenini özi hem sezmedi. Seherde u yüzini sileyatğan nâzik kol, kaynak nefesni his etdi. Rahmetbek küçli, akllı bolışğa karamay, ecine barlığığa işanar, âdemlerden ecine kız, bõri karğa, hullas, türlü kıyafede körinişini köp eşitgen edi.

Bir keçe Humârhanım şirin uykudan uyğanıb ketib unı havlıkıb uyğatdı:

— Oğılarnıñ atası, Oğılarnıñ atacânı, köziñizni açın, köziñizni!.. Oğılây keldi! Oğılây tirilib keldi!.. Karañ, aylanayım kandak sülüv! Appak libâsı hem özige yarasıb turıbdı! Sizni, meni sağınb kelibdi, turıñ, kuçaklab öpiñ! Kuçaklab öpiñ aylanayım!..

Rahmetbek, bemahalde birar oğrı kelibdide, deb oylab, sapçib ornıdan turğandı:

— Kanı, kim?!..

— Ene Oğılayıñız, ene! Roparanızda külibgine turıbdı...

— Nimeler deb veldireyatsen! - Rahmetbek hatınıñıñ közige nime dir körineyatgenini sezdi. Sezdiyu a'zâyı bedeni cimirleb ketdi.

— Kızınız keldi, deyattımen! Siz bilen meni sağınıb kelibdi. Kuçaklab öpiñ aylanayımını!.. !! !!.. Oğılay, örgiley kızım, kayakka kaçayatsen? Atañ-ku, ahır, atacâniñ! Kaçma!.. Tohta, Oğılay! Tohta, kızınam!.. - Humârhanım kulça yazıb aldına çapdı.

Rahmetbek unıñ ikki yelkesiden mehkem uşlab, kattık silkitdi:

— Humâr señge nimeler boldı, Humâr?!..

Şundağına Humârhanım özige keldi:

— Közimge körindimi, e?.. - U aste otırıb, beihtiyâr kelime ögirdi:

“Bismillâhu-rahmânu-rahim...”

Tañğa barıb, Humârhanımniñ boyıdan tüşdi... Ağız kıyşayıb kaldı ve soñrak akldan azğanı ma'lûm boldı. Gâh saçını yulıb dâdlar, gâh alcır, ılcayar, gâh kızını esleb bozlar edi:

Kuş kanatı tegmegen,
Tağda bâdem barmiken?..
Ölüm dağı tegmegen,
Bırar âdem barmiken?..
Vây balam!...

H... İ... İ... Y!
Vây balam!..
H... İ... İ... Y!

Rahmetbek şörlük hatınıñ ayak-kolını bağlaşğa mecbur boldı. Son özi kışlakka - Mulla Keñeş babanı kige bardı. Lekin u âilesi bilen Kızıuçğan kaya etegidegi bâğ üyige köçib ketgen eken.

Kızıuçğanğa dostı - Kudret kassabını yubarıb, özi derhâl üyige kaytdı. Tüşge yakın ırğay hessesini dokıllatıb Mulla Keñeş baba keldi. Ortadan belendrâk, boylı, keñ peşâneli, nurâniy yüzli, öyçen közli, appak sakalı kökregige tüşgen, azğın, yakımlı bu çalını âdemler: “Ölikni tiriltiredigen, mulla”, “Sâyını arkasığa akızdıradığan, mulla”, deb aytışar edi. Unıñ appak üsti - başıdaki âzâde körinişi hem, sâkin hattı - hareketi hem, ma'nili gep-sözi hem kaysı bir efsânedegi ilâhîy âdemni esleter edi. U esâsen ruhiy keselge çalınğan, birar câyı sinen, ilan çakkan kişilerni devâlar edi.

Mulla Keñeş baba yaş Humârhanımniñ üyge kamadı, ellenimelerni pıçırab okıdı. Keyin unı çöl tal hıççın bilen seveley ketdi. Şörlük cuvân bu bürçekden, u bürçekke çinkırıp kaçta başladı. Mulla Keñeş baba bir hünük kıyâfege kirgen edi. U rahm nimetigini bilmey, Humârhanımniñ urar her urğanıda “Yâ, Âllâ!” deb bakırar edi...

Bu ayançlı hâl üç kün devâm etdi. Humârhanım öz aslığa kaytdı! Lekin unıñ bütün bedeni mamatalak edi, Rahmetbekniñ ese yüreği!...

Oşa küni Rahmetbek hökiz söyib, hudâyı kıldı. Son Oğırtaşniñ şunday üstige defn etilgen tongıç ferzendi - Oğılayniñ kabriga barışdı. Dumbeygen mâzârni itmi, böri mi - işkilib nime dir tirmeleb teşgen edi...

Yaş er - hatın unı eveyleb yapışdı. Kızamıkdan köz yumğan ferzendleri - Oğılayniñ kabri kaşıda ança vakt munğayıb otırışdı...

... Şu tâbda, alıs Kazak otavıda unın yüzini sileyatğan bu mayın kol egesi ecine emesmiken?.. Rahmetbekniñ yüreği arkasığa tartıb ketdi. Kaçanlardır, bir kezleri maması.

— Hazine kempir uña: “Kozıçağım, köziñge sap-sarık ecine körinse, saçdan mehkem burab alıb, kelime keltir”, degen edi. U közini açıb endi şunday kılmakçı edi, bırak pırpırab yanayatğan şam tegide, unıñ şundak tepesinde egilib otırğan Kazak kızını körib, lâl kaldı:

“Oşa! - deb oyladı u - Köpkeride körüvdim. Humârnikige ohşaş kiçkine ağız hem, becirim lebi hem, iyegidegi hâli hem oşa kız ekenliğini aytıb turıbdı.

“Ya Rabbim! Neçün bu yerge keldi u?.. Belki bu oşa kız kıyâfesidegi ecinedir?.. Yok, ecine emes, aşa kızniñ özi!”

Âdem degeni örgenilmegen, örgenib, bolmaydığan sırlı dünyâdır.

Rahmetbekniñ sezgir yüregide hali özige hem ma'lum bolmagen küç peydâ boldı. U her kaday erkekniñ hem aklını aladığan ma'sum kızniñ yüz-közige tikilerken, unı öziniñ kaynak bağığa kattık basmakçı boldı. Ammâ Rahmetbek şeytân vesvesesige çep berdi. U güzel kızdandan zorğa köz üzerken, nime deyişni hem bilmey:

Nege keldiñ, kızğına? - deb soradı.

Sülöv dilidegini aytdı:

— Seni körgeni keldim, cigit.

— Korkmasdan - a?

— Korkdım, cigit, barı bir keldim, cigit,

— Karındaşlarñ sezib kalışsa, ikkavımızniyam öldireşedi, kızğına.

U hiyle kızıkkanlık kılğanıdan ezilib, oña kaytdı. Üydegiler unı sevinçli haber bilen kütib aldılar...

Tüni bilen yamğır yağıp çıkdı. Tañda Kudret tegirmânçı, Rahmet pâlvân, Uyğakbek, Kahramânбек, Borânбек, Aygöl, Humârhânım ve yana bir neçe âşnâ-ağaynı Buhârâğâ ketdiler. U yakdan ese “Erâniy kelin”ni alıp kaytdılar. Buhârâlık mehmânlar arasında Kuvköz hem bar edi. Toyğa Muzkudukdan Velihân, “Karakçı” ve yana bir kaçça Kazak ağaynılar hem kelişdi.

Toy oyun-külgi bilen ötgeç, Rahmet pâlvân mehmânlar şerefige ziyâfet berdi. Seherge yakın suhbet kızığandan kızıldı. Şu peyde şifti belend, keñ, uzun, nim yaruğ mehmânhanede. Rahmet pâlvân, Velihân, “Karakçı”, Kuvköz, Uyğakbek, Kahramânбек, Burânбекler kalışgendi. Gep şunda ediki, Uyğakbekniñ müsülmân dini hakıdaki fikri Kuvközniñ yüregige zeherli okdek sançılğandı. U:

— Sizinçe müsülmân dinini yaman, deylik, -dedi ilanday tolğanıb. - Bolmasa halknı nime bilen uşlab turamız?

— Ene - ene, endi, köñliñizni yardıñız, cenâb Murâdbek, - basıklık bilen cevâb kaytardı Uyğakbek. - Gepiñizden: “Müsülmân dini - halkniñ boynığa salınğan zencir”, degen ma'nâ çıkayattı. Lekin, endi, bu zencir halkaları çırıp kaldı, efendim!

Murâdbek-Kuvköz elem bilen tişlerini yaltıratıp küldi, közlerinden ese göyâ ğazab pürkamakda edi:

— Hi-hi, cörecân, siz hem diliñizdegini aytdıñız: “Endi, halk boynığa başkaça zencir salınadı”, demakçısız. Vây, şörim, başımızğa ne künler tüşerkin -e?..

— Meynevâzcılıknıñ ornımas, efendim, -Uyğakbekniñ âvâzı kaltırab çıkdı. - Her halde öz dinimiz bilen özimizni kişenleşni mümkün.

— Bu tüşiñizni suvğa aytıñ!

— Yok, efendim, - “Karakçı” Kuvközniñ gepini boldı. - Efsuski, Uyğakbek cenâbları aydek mevcut hakikatnı aytdı. Biz boğzımızğaça din batkağığa batıp kalğamız. Neticede, her sâhada Avrupadan arkada kalıb ketgenimiz.

— Keçeğine iştan kiyişiñi örgengen yavvâyilerden -e?! - Kuvköz masharaâmuz tirceydi. - Meniñ bayağı hezilimni çinge aylantırıp yubardılar - kü! Bu safсатаñızğa Kazakdan başka işanmaydı, ağacân!

“Karakçı” bir sapçıb Kuvközni boğıp koymakçı boldıyu her hıl endişege barıp, şeştiden kaytdı. Velihânniñ hem eft-eñârığa almasday keskir cehd bilen nefret taşdı. Bundan Murâdbekniñ közleridegi tahkırılavçı ifâde çoğğa tüşgen muzday ğâyıb boldı.

“Âdemniñ küçli, mağrur bolışıda yaşırın bir hakikat bar, - deye diliden ötkezdi Borânбек. - Meselen, çâr hükümeti Kevkezni basıp aldı, bırak unıñ ruhını sindirilmadı. Çünki Kevkez âdemi özini sevedı! Özini sevgenler ese heç kaçan kul bolmaydılar. Velihân ağada hem şunday bir kuvvet bar!”

Devrege çökken savuk cimlik devâm etdi. Kuvközden şübhelengeni üçünmi, Kahramânбек gepge ereleşmedi.

— Bir yurtu basıp alış için, evvelâ, u yerniñ pest - belendini biliş kerek, çemesi, - deye Murâdbek özini kolğa alıb, gepni devâm ettirdi. - Çar hükümeti ese bizni bilmeydi.

— Biledi, - deb uña Burânbek cevâb kaydardı. - Sevdâgerler, elçiler, seyyâhlar dervişü devânlar arkalı bileli. Öz zamânında Pyatr I bundak degen: “Şark bilen alâkada Kazağistân yerleri kelit ve dervâze hisâblanadı. Şunîñ için köp million somlar sarflansa hem Kazağistân boysündüriş ya-kı cüda bolmasa u yerde Rassiya te’sirini ornatis zarur..”

Burânbek gepiden tohtab, lipilleyatğan çırak piligini köterdi, son tamağını kırıp, sözley ketdi:

— Pyatr I nin şu gepiden son sevdâsâtık bahâneside Kazaklar izçil örgenildi. Ahır akıbetde Kazak yerleride Semipeletinsk, Üst’ Kamenagarsk, Buhtarminsk kebi bir yüzi kırk ikkite harbiy kal’e kuruldı. Aste-sekin ese bizniñ tabiatımız, fe’l-etvârımız, tirikçiliğimiz, dehkançılığımız, çâr-veçiliğimiz, hullas, bütün baylıklarımız, küçli, zaif tamamlarımız hem örgenildi.

Hemme unîñ bilimdanligige, nerseler mâhiyetini çukur ve toğrı tahlil kılışğa ten berdi.

— Boranbek, oğlim, mabâdâ çâr hükümeti degeniñ bizni egellese, kandak fâyda köredi? - deb Kudret tegirmânçı sâddedillik bilen sevâl berdi.

— Heç bir âdem, heç bir devlet öz ziyânığa iş körmeydi. Her kanday hareket tegide şahsîy menfaat yatadı. Çâr hükümetiniñ sanâatı, hususen, takımaçılık sanâatı cedel öseyatır. Buña hâmaşyâ kerek, he, hâmaşyâ havâ bilen suvday zarur. Dehkânlarınıñ içinde ese zıddiyet küçeygen. Ularğa yer kerek. Bu taleblerni ular Orta Âsiyâ hisâbige kandırışını molcelleşeyatır. He-he, huddi şundak! Gepnin kıskası, ularni iktisâdiy sebebler Orta Âsiyâğa yürişge undayatır. Bizniñ yerimizde bitmes-tügenmes baylikler yaşırınıb yatıbtı-da...

Hemme unîñ ma’kulladı. Fakat Kuvköz:

— Siz, çâr hükümetiniñ bizni egelleş siyâsetige kanday karaysız? - deb soradı.

— Meselen, men üyiñizge bastırıp kirsem, topğan-tutğan nerseniñizni alsam, öziñizni, nesl-nesebiñizni horlasam, karab turarmıdınız? - deye Boranbek uña sinçkavlik bilen tikildi.

— Y-o-k... - dedi u çözüb.

— Berekelle! Bunday hâlde iñliz hem, orıs hem, yapan hem karab turmaydı, her kaysısı öz üyi için küreşedi. Meniñ üyim - Orta Âsiyâ, Murâdbek ağa. Eğer men iñliz bolgenimde, üyimge Özbek bastırıp kirgenide, şübhesiz, una karşı küreşerdim. Aks hâlde yaşaşdan ma’nâ yok! Lekin, bir gepni sizge aytıp koyay, orıs halkıdan ança nerse örgensek boladı. Bizniñ milliy añımız, milliy medeniyetimiz sost ösyaptı, milliy sanâtımız ese yok hisâbı.

Böribay unı ma’kulladı. Murâdbek ese:

— Men sevdâ - satık işleri bilen Orusiyada talay merte bolğanmen, - deye nârâzı âhengde tonğilladı: - Ulardan bozukçılık bilen içkilikbâzlikniyem örgeniş mümkün.

— Ebleh! Uyğakbek unîñ yüzige karsıllatıp terseki tartladı.

Bir zümde mehmânihâne tos-topalan bolıp ketdi. Bu peytde tañ bozarğan edi. Uyğakbek bilen Murâdbekni yaraştırışğunça ese keç kirdi. Ammâ siñen çinni kâse kaç ustalık bilen çegelenmesin, barı bir unda iz kaladı...

Mehmânlarını küzetişgeç, Rahmet pâlvan üy kurışğa, Humârhânım gilem tokışğa eñ şımarıp kırışdı. Kettebâğ-âdetige köre kışlak ehli heşerge katnaşa başladı. Buranbek kün boyı hâm gışt koyar, el uhlağanda ese bileküzük, sırğa, munçak kebi savğalar alıb, Ordataşğa - kallığınığığa barar edi.

Bırak tez arada bu şirin Demler ornını, ğam-alem egelledi. Emir emrige binâen mirşebler. Boranbek, Uyğakbek, Velihân, Böriboylarını Buhârâğa alıb ketib, zindânge taşladı.

Rahmet pâlvan:

— Ğalamıs, Kuvköz!.. degeniçe kalaverdi.

Ular uzak yıllar zindânda yatışları mümkün edi. Hâcı A’lânın emirge karındaşlığı bilen tillanıñ küçi cânlarığa ara kirdi...

□

Rahmet pâlvan bilen Humârhânım derhâl toy tereddüdigge tüşib ketişdi. Boranbek at, eşeklerde Ordataş üstidegi Tolınay dâvânıdan akış taşlar keltirdi, yanğak, tut otınları kalangan çukurğa taş-

Türkistan Halk Edebiyatında NASREDDİN HOCA

*Radio Liberté
Çağatay Koçar*

Türkistan halk edebiyatında geniş bir yer tutan Nasreddin Hoca ve fıkraları halk tarafından asırlar boyu yaşatılarak devam ettirilmekte, zamana ve zemine göre uygun hale getirilerek söylenmekte. Türk dünyasının değişik bölgelerinde Nasreddin Hoca türlü isimlerle anılmakta. Meselâ: Türkistan'daki Kazak Türk boyu "Koca Nasır", Kırgız Türk boyu "Apendi", Türkmen Türk boyu "Nasreddin Ependi" veya "Ependi", Özbek Türk boyu "Afandi" veya "Nasreddin Afandi" adını verirler.

Nasreddin Hoca hakkında "Kazak Sovet Ansiklopedisinde" şu bilgiler verilir: "Nasreddin Hoca Kazak mizahının sevilen simasıdır. Mizahlarında bir taraftan kurnaz, bir taraftan saf görünümlü olarak ortaya çıkar. Nasreddin Hoca hakkındaki mizahlar yalnız Kazaklarda değil tüm Orta, Küçük ve Ön Asya, Arabistan, Yunanistan, Romanya, Sırbistan, İdil-Boyu ve Kafkas halklarının folklorunda "Molla Nasreddin", "Hoca Nasreddin", "Nasreddin Afandi" fıkraları diye anılır. Bu bize Nasreddin Hoca hakkındaki mizahların orta çağda Asya ile Avrupa arasındaki kültür ve iktisadî ilişkilerin güçlendiği devirde ortaya çıktığını gösterir. Nasreddin Hoca fıkralarında konu, çoğunlukla kısa, öz ve olaylar mantıklı şekilde ifade edilir. Nasreddin Hoca'ya mâl edilen fıkraların genel konusu, adı geçen bölgelerde yaşayan halkların ortak noktelerini yansıtır. Nasreddin Hoca adı ile ilişkili olarak geçen fıkraların ilk çıktığı yer ve çağ hakkında tam bir mâlumat yok. Bâzı araştırmacılar orta çağda yaşayan Nasreddin adıyla anılan tüm kişileri Nasreddin Hoca'nın eski tipleri ile ispatlamaya çalıştılar. Fakat bunlar neticesiz çıktı. Bâzı araştırmacılara göre Nasreddin Hoca hakkındaki fıkraların

Türk dünyasının değişik bölgelerinde Nasreddin Hoca türlü isimlerle anılmakta. Kazak Türk boyu "Koca Nâsır" Kırgız Türk boyu, "Apendi" Türkmen boyu, "Nasreddin Ependi" veya "Ependi" Özbek Türk boyu, "Afendi" veya "Nasreddin Afendi" adını verirler.

tümü adı geçen her bölgede ve her çağda ortaya çıkmıştır. İlk önceleri türlü kişilerin adıyla bağdaştırılarak söylenen bu fıkralar daha sonra halk arasında Nasreddin Hoca'ya mal edilmiştir. Daha önceleri var olan fıkralar yeniden ortaya çıkarılarak o zamana uydurulmuştur. Bir bölgeden ikinci bir bölgeye, bir halktan ikinci bir halka değişerek gelen fıkraların tümü Nasreddin Hoca'ya mal edilmiştir.

V. Gordlevskiy, İ. Braginskiy, K. Devletov gibi alimlere göre, Nasreddin

Hoca adıyla alakalı fıkraların esası orta çağın sonunda kalıplaşmıştır. Nasreddin Hoca tarihte yaşamış bir kişinin tam adı değildir, bilakis orta çağda müslüman halklar arasında geniş yayılan, Kazakların "Kazakbay"ı gibi ortaya çıkan ve fıkraları ile sembolleşen bir kişiye dönüşmüştür. Nasreddin Hoca hakkındaki fıkralar halk arasında yayılarak ve konusu genişleyerek Nasreddin Hoca siması gibi karışık bir hal almıştır. O şimdi hem folklorik hem tarihî bir kişiye dönüşmüştür.

Nasreddin Hoca kişiliği bir taraftan kurnaz, bir taraftan temiz kalpli, saf görünümlü olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla Nasreddin Hoca hakkındaki fıkralarda halkın kendi düşünceleri olduğu gibi yabancı düşüncelere de rastlanır. Bunun için Nasreddin Hoca hakkındaki fıkraların hepsi tam anlamı ile halkın kendi malı ve eseridir. Kazak folklorunda Nasreddin Hoca iyilik ile kötülük, cimrilik ile cömertlik ve aynı zamanda hükümdarlar ve zenginlerin adaletsizliğini ortaya çıkaran halk vekili sıfatında tasvir edilir." (1)

Kırgız Sovet Ansiklopedisinde Nasreddin Hoca şöyle tasvir edilir: "Efendi: Akıllı, kurnaz, hakikatçı, adaletli kişinin halk arasındaki idealini yansıtan folklorik kahraman. Efendi Hoca Nasreddin, Hoca Nasır Moldo", "Nasreddin Afandi" denilen isimlerle Türk illerinde geniş yayılmıştır. Onun gündelik hayatı yaşayış tarzında ve karakterinde hiç bir sahtekârlık yoktur. Efendi hakkında söylenen hikâyelerin çoğunluğu Kırgızlar arasında şifai edebiyat şeklinde yayılmışsa da, bâzıları yazılan kitablara da alınmıştır. Efendi hikâyelerinin canlılığı, halkın fikrine uygun olması, han, bey, hoca, tüccar, kadı ve zenginleri gülünç hale koya-

rak saf kimseleri ve fakirleri koruması ile Kırgız halkının gündelik yaşayışına sinmiştir. Efendiye halk özellikle hürmet gösterip yeni hikayeler ve fıkralar yaratarak ona atf etmiştir. Halk arasında söylenen her türlü gülünç hikayeler, hicivli sözler Efendiye mal edildiğinden, Efendi hakkındaki fıkralar devamlı olarak zenginleşmiştir.”⁽²⁾

Türkistan'daki Türkmen boyu Nasreddin Hoca'ya "Ependi" veya "Nasreddin Ependi", diye ad verir. Nasreddin Hoca fıkralarının toplanmış olduğu bir kitapta şunlar yazılır: "Ependi adı Doğu halkları arasında çok meşhurdur. Onun ince zeki düşünceleri, ön sezgisi, hazırcevaplığı asırlardan beri dilden dile geçerek günümüze kadar gelmiştir. Ependinin adı ile söylenen latifeler düşündürücü fıkralar herkese öğüt - nasihat verir. Onun latifelerinde halk kendi cemiyetindeki eksiklikleri görür. Orta Asya halklarının her birinin kendi "Ependisi" var ve onda o halkın ruhî dünyası aks eder. Meselâ: Kazak Ependisi ile Özbek Ependisi, Kırgız Ependisi ile Azerbaycan Ependisi endilerinin eksikliklerini aksettirdikleri ile tanınır. Elbette bu ibret verici fıkralar Ependinin karakterini gösterir. Ependi adil, haksever, insancıl bir kişi olarak tanınır." ⁽³⁾

Nasreddin Hoca hakkındaki mizahların Orta Çağda Asya ile Avrupa arasındaki kültür ve iktisadî ilişkilerin güçlendiği devirde ortaya çıktığını gösterir.

Nasreddin Hoca hakkında "Özbek Sovyet Ansiklopedisinde" şunlar yazılır: "Efendi: Şark folklorunda geniş yayılan hicvî lâtifelerin kahramanı Hoca Nasreddin lâkabı; bu isim Özbeklerde Hoca Nasreddin", Kazaklarda "Koca Nasır", Azerîlerde "Mulla Nasreddin"dir. Efendi hakikate, adalete yüksek değer veren, insanî faziletlerin hâmisî sıfatında şahısların eksikliklerine gülen halk kahramanıdır. Efendi tipi tahminen bin yıllar devamında Araplar, İranlılar, Türkler, Kafkas, Orta Asya ve bunlara komşu halkların yazılı edebiyat ve folklorunda mevcut latifeler zemininde ortaya geldi, her bir

halkın kendi hayat şartlarını, millî hususiyetlerini sindirerek, millî latifeler kahramanı olarak kaldı. Efendi latifeleri toplam halde ilk defa İstanbul'da Türkçe neşir edildi (1837), sonra diğer, Azerbaycan, Özbek ve başka Türk kabilelerinde türlü hacımdaki el yazma ve basma toplamları hazırlandı, kısmen Avrupa dillerine de tercüme edildi. Efendi latifelerinin 1837 yılındaki baskısı Özbekistan'a da yayıldı. 1862-63 yılına kadar yazarı belli olmayan bir kişi tarafından Özbekçeye de kısaltılarak çevrildi, bu hakda mahsus önsöz de yazıldı. Hoca Nasreddin tipi Özbek latifeleri ve kahramanları ile aynı olduğu için yavaş yavaş bütün millî latifeler Efendi adı ile söylendi ve yazıldı. Şimdi de sosyalistik rejime zarar verecek, komünistik düşüncelere ters düşen fikirleri kötüleyen latifeler, Efendi adı ile ortaya koyulmakta. Efendi tipi sânat ve edebiyatçılar için de bir kaynak olarak hizmet etmekte. Mesela: "Nasreddin Hokand'da", "Nasreddin Buhara'da", "Hoca Nasreddin Sergüzeşleri", "Nasreddin'in On İki Mezarı", isimli filmler bu esasa göre hazırlanmıştır." ⁽⁴⁾

Taşkent'te yayınlanan "Gülistan" adlı mecmuada "Nasreddin Efendi Kimdir?" başlıklı yazıda ise şu fikirler ileri sürülür: "Biz Nasreddin Efendiyi tarihi bir kişi değil, halk yaratıcılığının ilginç kahramanı denen fikre inanarak geldik. Hakikaten, Efendi ismine atfedilen pek çok hareketli, keskin, güldürücü latifeler, hakiki halk yaratıcılığıdır, onlar asırlardan asırlara geçerek, şimdi de durmadan çoğalarak halk sözlü edebiyatının özel güldürücü türlerini teşkil eder.

Ama Nasreddin Efendinin ne zaman yaşadığı şimdi de tartışılmakta. Çok memleketlerde onun hayatı hakkında kitaplar yayınlanmakta, mezarı filân yerde, diye türlü fikirler ileri sürülmekte. Bu tartışmalara esaslanarak, aşağıda yaşlı şarkşinas âlimimiz Şârasul Zünnûn de bu hakda kendi fikirlerini beyan etti."

Aynı mecmuada "Orta Asyada Lakin" başlıklı yazıda Şârasul Zünnûn Nasreddin Hoca hakkında şunları der: "Hoca Nasreddin", "Mulla Nasreddin", "Nasreddin Efendi" veya kısaca "Efendi" ismi ile meşhur, zekiliği, saflığı ve hazırcevaplığı ile bir çok halkların sevgisini kazanan bu ilgi çekici şahıs hakkında türlü fikirler var. Onun ismi ile bağlı bir çok lâtifeler

yalnız Türk boyları arasında değil, aynı zamanda Şark ve Avrupa halkları arasında da şöhret kazanmıştır. Bu lâtifeler Rus, Fransız, Alman, İngiliz dillerine tercüme edilerek yayılmıştır. Halkları kendine bu kadar celp eden kişi kim, nerede ve hangi devirde yaşadı?

Hoca Nasreddin latifelerinde Türkiye'nin Konya, Akşehir ve Sivrihisar gibi yerlerinin adlarını, Emir Timur ile Selçuk hükümdarlarından Alaüddin Sultan arasında olan münasebetlerinde görmek mümkündür. Ekim ihtilâlinde önce Taşkent ve Buhara'da taş basma ile basılan Özbekçe "Letâif-i Hoca Nasreddin" kitabında Nasreddin Efendinin Rum (Türkiye) memleketinde yaşadığı yazılır. Tatarca "Latâif-i Hoca Nasreddin"de de Hoca'nın Anadolu'da yaşadığı belirtilir.

"Orta Asya'da Lakin" başlıklı yazıda Şârasul Zünnun Nasreddin Hoca'dan 'O'nun ismi ile bağlı bir çok lâtifelerden, yalnız Türk boyları arasında değil, aynı zamanda şark ve Avrupa halkları arasında ola şöhret kazanmış olduğundan da bahseder.

1907 yılında İstanbul'da basılan "Latâif-i Hoca Nasreddin" toplamında Hoca'nın Akşehir yakınındaki makberesi ve onun yeniden tamir edildiği yazılır ve mezartaşının üstüne tarihi de gösterilir. Bu eserin yazarı Sultan Yıldırım Beyazıd'ı mağlub eden Emir Timur ile Nasreddin Efendi ortasında geçen olaylara dair bir kaç latifeleri de misâl olarak gösterilmiştir.

İstanbul Üniversitesi'nin Profesörü Mehmet Fuad Köprülüzâde 1918 yılındagençleri için hazırladığı "Nasreddin Hoca" adlı eserinde Hoca hakkında geniş bilgi verir. Bu eserde çocuklar ruhuna münasip lâtifelerden örnekler verilmiştir. Hoca'nın resmi de ilave edilmiştir.

Said Mahmud Hayraniy ve Hoca İbrahim Sultan vakfnâmeleri Hoca Nasreddin'in Emir Timur'dan önce yaşadığı kaydeder. Bu vakfnâmelerden biri 1257, ikincisi 1267 yılında yazılmıştır. Her iki vakfnâmede Ho-

ca Nesreddin'in şâhit sıfatında hâkim huzurunda olduğu kaydedilir.

1887 yılı Sivrihisar müftüsü Hasan Efendi eski vakfînameler, kadı defteri, ahali sayımlarından alarak yazdığı "Meemuâ-ı maarif" adlı eserinde Hoca Nasreddin'in hayatı hakkında geniş bilgi vermiştir. Bu mâlumata göre, Hoca Nasreddin 1208 yılında Sivrihisar'daki Hortu köyünde doğmuştur. babası Abdullah o köyün imamı olmuş. Hoca Nasreddin o vakitlerde şöhret kazanan Said Mahmud Hayranî ve said Hoca İbrahim Sultan ile görüşmek masadiyle Akşehir'e geçerek 1284 yılında orada vefat etmiştir. Müftü Hasan Efendi'nin bu mâlumatı da bütün târihî rivayetlere ve Hoca'nın mezartaşına yazılan vefat târihine de uygundur.

Mehmed Fuad Köprülüzâde Hoca'ya nisbeten verilen lâtifelerin karakteri, halkın Hoca'ya sevgisi, onun hakkındaki lâtifelerin Avrupa dillerine çevrilmeleri hakkında da bilgi verir. Alaüddin Sultan, Emir Timur'dan önce yaşamış, 1236 yılında vefat etmiştir, tarihî bilgiler Hoca Nasreddin'in Alaüddin Sultan devrinde yaşadığını kaydeder.

"Nasreddin Hoca" fıkralarında konu, çoğunlukla kısa öz ve olaylar mantıklı şekilde ifade edilir. Nasreddin Hoca'ya maledilen fıkraların genel konusu, adı geçen bölgelerde yaşayan halkların ortak nüktelerini yansıdır.

Bunlar düşünüldüğünde bir fikir ortaya çıkar ki, bu fikir henüz kesin değildir. Onu araştırmak gerek. Osmanlı Türkleri Cengizhan istilâsı vaktinde Moğollar'ın hücumundan kaçarak Anadolu'ya göçen 400 ailenin evlatlarıdır. Harezmi emirlerinden Süleyman Şah'ın oğlu Ertuğrul bu 400 aile ile Sultan Alaüddin huzuruna gider. Alaüddin Moğollar ile savaşa devam eder. Ertuğrul Alaüddin'e yardım verir ve Moğolları mağlup eder. Sultan Alaüddin yardım verdiği için Ertuğrul'a 400 aileye mükafat olarak yer verir. Bu olay 1233 yılında olur. Hoca Nasreddin Orta Asyadan Anadolu'ya göç eden bu 400 aileye mensup de-

Büyük hiciv ustası ve zamanın en akıllı kişilerinden biri olan Nasreddin Hoca'yı bütün milletler sever ve onu takdir ederler.

ğil mi?" (5)

Taşkent'te yayınlanan "Şark Yulduzu" adlı derginin bu yılki sayılarında Zahir Âlam'ın "Efendinin Kırk Bir Padişahı" isimli kıssası neşir edildi. O kıssada Nasreddin Hoca fıkralarından örnekler verilir. Zahir Âlam Nasreddin Hoca hakkında şunları yazar: "Nasreddin Efendi'nin sergüzeşleri hakkındaki fıkralar dünya çapında geniş yayılmış olup, konuları türldür. Onların çoğunluğu Nasreddin Efendi kendinin akli, kurnazlığı ve hazırcevaplığı ile devrinin hilekârlarının hakikî yüzünü açar ve onları zor durumlara düşürür. Fakat bâzı lâtifelerde Nasreddin Hoca çok geveze hatta sahtekârdır.

Aslında Nasreddin'imiz nasıl adam olmuş? Hiç şübhe yok ki, o okumuş, akıllı, tedbirli, hazırcevap, değirmene düşse sağ çıkan bir kişi olmuş. Hakikat sever, fakirperver olmuş. Hakikatseverliği yüzünden türlü zorluklara düşmesine rağmen, hepsinden kurtulmasını bilmiştir. O hiç bir zaman yenilmemiştir. Onun sergüzeşleri, hikayeleri sanki bu sebepten de asırları aşarak gelmektedir." (6)

Büyük hiciv ustası ve zamanının en akıllı kişilerinden biri olan Nasreddin Hoca'yı bütün milletler sever ve onu takdir ederler. Türkistan halkı da Nasreddin Hoca'yı her zaman gündelik hayatında yaşatarak gelmekte. Mesele, Buhara'nın en büyük meydanlarının birinde 11 Temmuz 1979 yılında Nasreddin Hoca'nın heykeli dikildi ve heykelin altında onun meşhur fıkralarından bir kaçı yazıldı. Şu arada Türkistanlı yazar ve şairler Nasreddin Hoca hakkında eserler yazarak fıkralarını yaşatmaktalar, şairler ise şiirler yazmaktalar. Nasreddin Hoca hakkında yazılan bir kaç şiiri buna misâl olarak göstermek mümkündür.

HOCA NASRİDDİN

— Afandı, bir nima dersiz...
— Yoksa-çı, albatta deyman,
Bu hakda özing ham bilasan çağı.
Bu yerda eşagim kançalik yetaklamay

man.

Yardım bermas sening maslahat, akl çırağing.

— Afandı, siz aytasizki...

— Yok, endi aytmayman beşak.

Aftıdan bunga heç parva kılmaysan.
Har kaçça minmayin haman cim, söz demas eşak.

Fakat bir gahıda hangraydı, kimga - bilmaysan.

— Afandı, ihtiyaringiz...

— Okınma, zahrı yok aytgannı yüzga,
Adam deb, kuyasan-ku ahır, sen-da u kabi.

Men esa oylayman:

Hayat şu, Hoca dek baş egib labı havuzga,

Va lekın tegmaydı havuzga labı. (8)

Hamid İsmail(ov)

Türkiye Türkçesindeki karşılığı:

HOCA NASRİDDİN

— Efendi (bir) ne dersiniz...

— Yoksa eğer, elbette derim,

Bu hakda kendin de bilirsın çağı.-

Bu yerde eşegimi ne kadar alarak yürümeyim ben,

Yardım vermez senin maslahat, akıl çırağın.

— Efendi, siz söylersiniz ki...

— Yok, şimdi söylemem şübhesiz.

Görünüşe göre buna hiç aldırış etmezsin.

Her ne kadar binmeyin hemen sessiz, söz demek eşek,

Fakat bâzen anırır, kime - bilmezsin.

— Efendi, isteginiz...

— Alınma, zehri yok yüze söylenenin,
Adam diyerek, yanarsın-ki, sen de o gibi.

Ben ise düşünürüm:

Hayat bu, Hoca gibi baş eğerek havuz kenarına,

Ve lâkin değmez havuza dudağı.

(1) Kazak Sovet Ansiklopedisi, cilt-6, sayfa: 580, Alma-ata, 1975

(2) Kırgız Sovet Ansiklopedisi, cilt-1, sayfa-255, Pişpek, 1976

(3) Ependi, sayfa-5, Aşkabat - 1981

(4) Özbek Sovet Ansiklopedisi, cilt-1, sayfa-560, Taşkent-1971

(5) Gülistan, sayı: 8, sayfa-28, Taşkent - 1972

(6) Şark Yulduzu, sayı: 2, sayfa: 17, Taşkent: 1988

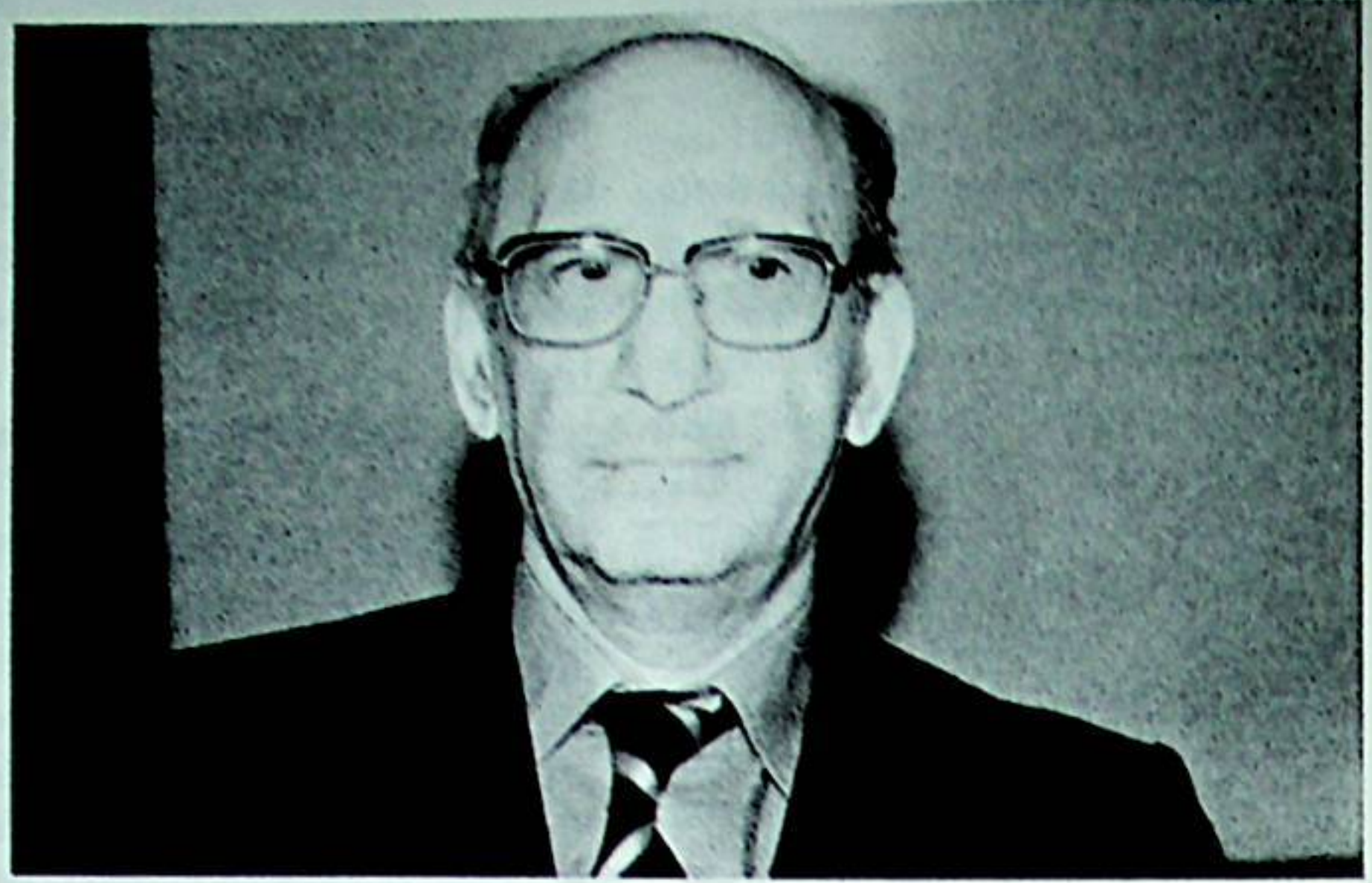
Zahir Âlam, "Afandining Kırk Bir Paşçası"

(8) Özbekistan Adabiyatı ve Sânatı, sayfa: 4, Taşkent, 20.5.1988

Varlık dergisini on seneden beri ve birkaç Azerî yazıcı ve aziz dostum doktor Hâmid Nutkî ile beraber çıkarıyoruz.

Şehriyar'ın ölümü İran ve Türk şiiri için büyük bir kayıptır. Bıraktığı boşluk pek kolay doldurulamaz.

Dr. Cevad Hey'et İle

İstanbul Üniv.

Araş. Gör. H. Emel Aşa

Konuşmalar

— Sayın Cevat Heyet bize kendinizi tanıtır mısınız?

Ben doktor Cevat Heyet, İranlıyım. 1925'de Tebriz'de doğdum. İlk ve orta tahsilimi Tebriz ve Tahran'da yaptım. Sonra Tıp Fakültesini 1946'da İstanbul'da bitirdim ve cerrahi ihtisâsı yaptım. 1948'de Paris'e gittim; orada Umumi ve Kalp Cerrahisi ihtisâsını tamamladım. 1952'den beri Tahran'da cerrahi yapıyorum. Bu müddet zarfında 20.000'den fazla ameliyat yaptım ve açık kalp cerrahisini kurdum. Tahran'da ilk olarak 1968'de insanda böbrek nakli ameliyatı ve köpekte kalp nakli ameliyatını başarıyla yaptım. On iki sene *Dânîş-i Fîzîşkî* adında tıbbî bir dergi çıkardım ve cerrahî ders kitabını yazdım. 1983'den beri Paris Cerrahi Akademisi azası seçildim. Milletlerarası Cerrahi Derneği'nin İran delegesiyim ve hâlâ meslek hayatıma devam ediyorum. Son olarak bir hafta evvel Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde Cerrahi Kliniğinde "Oniki parmak ülserlerinin cerrahî tedavisi" hakkındaki şahsi tecrübelerim hakkında bir konferans verdim.

— *Azerbaycan Dil Tarihi ve Azerbaycan Şifâhî Halk Edebiyatı* adlı eserlerinizi biliyoruz. Bunlar ve bunların dışındaki Türkoloji sahasındaki çalışmalarınız hakkında bilgi verir misiniz?

Türkoloji sahasında çalışmaları çok eskidir. Fakat İran'da dil serbestliği ancak İslâmî inkılâbdan sonra verildiği için on seneden beri *Varlık* dergisini ve Türkçe kitaplarımızı yaymaya başladık. Ben bu on sene içinde Türkolojiye ait yedi kitap neşrettim. En mühimleri; *Tarih-i Zaman-ı Melikşâh-ı Türkî* ile *Türk Dil ve Lehçelerinin Tarihi*'dir. Sonra Türk ve Fars dillerinin mukâyeseli tedkik kitabı olarak *Mukâyesetü'l-Lügâteyn* kitabının çıkardım. Daha sonra *Azerbaycan Edebiyat Tarihi* ve *Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir bakış (I. Fasikül)* kitaplarını neşrettim.

— *Türkiye ve Türkiye dışında Türkoloji ile ilgili çalışmalardan haberdâr olabiliyor musunuz ve bu konudaki görüşleriniz nelerdir?*

Türkiye ve Türkiye dışında olan çalışmalardan haber alıyoruz ve Türkoloji kongrelerine de katılmaya çalışıyoruz. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsünden bize Türkoloji neşriyatı gönderiliyor. Bakü'de İlimler Akademisi Kütüphanesi'nden bize Türkçe kitaplar geliyor. Biz de neşriyatımızı bu müesseselere ve tanıdığımız kimselere gönderiyoruz.

— *İran'da Türkçe olarak yayınlanan tek*

dergi olan Varlık hakkında ileriye dönük düşüncelerinizi özetleyebilir misiniz?

Daha evvel de söylediğim gibi *Varlık* dergisini on seneden beri ve birkaç Azeri yazıcı ve aziz dostum doktor Hâmid Nutkî ile beraber çıkarıyoruz. Fakat ileride de on seneden beri devam eden çalışmalarımıza devam etmek istiyoruz. Şimdiye kadar Azerî dili edebiyatı ve folkloru hakkında birçok öğretici makaleler yazdık. Bundan sonra çalışmalarımızı daha yüksek seviyede devam ettireceğiz.

— *"Haydar Baba" adlı şiiriyle bütün Türk dünyasına mâlolmuş üstâd Şehriyar'ın ölüm haberini almış bulunuyoruz. Uzun yıllar yanında bulunan bir kişi olarak duygularınızı öğrenebilir miyiz?*

Şehriyar'ı 47 seneden beri tanıyorum ve onunla yakından dostluğumuz, işbirliğimiz vardı. Geldiğim zaman onu Tahran'da "Mehr Hastahanesi"nde bıraktım. O kalp ve akciğerinden rahatsız idi. Fakat hastalığı iyileşmeye doğru seyrediyordu. Ben onu bu kadar yakında kaybedeceğimizi sanmıyordum. Onun ölümü İran ve Türk şiiri için büyük kayıptır ve facia sayılır. Bıraktığı boşluk pek kolay doldurulamaz.

— *Çok teşekkür ederiz efendim.*

TÜRKİSTAN TÜRK ŞİİRİNDEN

ANAYURT

Özbek, Türkmen, Uygur, Tatar, Azer bir boydur,
Karakalpak, kırgız, kazak..... hepsi bir soydur.

Özbekistan, Türkmenistan... diye kurmuşlar,
Uyguristan, Kırgızistan... diye kurmuşlar,
Anayurtum Türkistan'ı bölüp koymuşlar,

İnanmayın, aldanmayın ey Türk yiğitler
Kırk asırlık tarihe sahip olan Türkler.

Türkistan, Kafkazistan ey güzel yurdumuz
Türkistan, Azerbaycan ey güzel yurdumuz
Sana kurban olalım ey ana yurdumuz

ANAYURT

Özbek, Türkmen, Uygur, Tatar, Azer bir boydur,
Karakalpak, kırgız, kazak, bunlar bir soydur,

Özbekistan, Türkmenistan kılıb koyganlar,
Uyguristan, Kırgızistan kılıb koyganlar,
Anayurtum Türkistan'nı bölüp koyganlar

İnanmanglar aldanmanglar ey Türk yiğitler
Kırk asırlık tarihge sahib bolgan Türkler

Türkistan Kafkazistan ey güzel yurtumuz
Türkistan Azerbaycan ey güzel yurtumuz
Senge kurban bolaylık ey ana yurtumuz

ŞİİR BESTE

M. Sabir Karger

Andhoy (1976)

TÜRKİSTAN.

NOTA

İlhan Özulu

İSTANBUL.

ŞEHİRİYÂR

(1908 – 1988)

*Istanbul Üniv.
Serap İlaslan*

***Bilsinner ki, adam gider ad kalar,
Yahşı pisten ağızda bir dad kalar.***

Her biri beş mısralık yetmiş altı kıtadan meydana gelen Heyder Baba'ya Selâm şiirinin büyük üstadı, İran tenkitçilerinin bütün dünya edebiyatlarında yer almış şairler ile kıyaslayarak, bugünün Nizâmî'si, Sa'dî'si ve Hâfız'ı kabul ettikleri Seyyid Mehemed Hüseyin Şehriyâr 1907/1908'de Tebriz'de dünyaya gelmiştir. ⁽¹⁾Babası Mirza Aka Hoşgenâbî bir davâ vekili idi. Şehriyâr ilk tahsilini doğduğu şehirde yapmış sonra "Medrese-i Tâlibiye"de Arapça öğrenmiştir. Bu arada Fransızca da öğrenip orta tahsilini tamamlayan Şehriyâr, 1923/1924 yıllarında Tahran'a gi-

derek Dârülfünun isimli liseden mezun olduktan sonra Tıp Fakültesine devam etmiş ancak son sınıfına kadar geldiği halde maddi imkânsızlıklar sebebi ile tahsilini bırakıp devlet memurluğuna başlamıştır. Nişâbur ve Meşhed şehirlerinde iki yıl kadar çalıştıktan sonra tekrar Tahran'a dönerek küçük memurluklarda vazifeler almıştır. 1935 yılında babasını kaybetmiş otuz beş yıllık bir ayrılıktan sonra Tebriz'e dönmüştür.

Şehriyâr çok şiddetli ruhî bunalımlar geçirmiş, inzivâ hayatına başlamış fakat annesi şefkat ve ihtimâmı ile oğlunu bu durumdan kurtar-

mıştı. Annesinin söylediği Türkçe mahalli türküler, masallar, şiir ve musiki Şehriyâr'ın yüreğine işlemişti. Dindar, haksızlığa karşı, sofrası açık bir baba ile şefkatli, tahammüllü bir annenin yetiştirdiği Şehriyâr, irfâna, güzelliğe iyiliğe tabî olarak meyletmiştir.

Tebriz'de genç yaşta yaptığı evlilikten bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Daimî bir hüznün içinde yaşamış olan Şehriyâr'ın mısralarında bu duygu hep hissedilir.

Büyük üstâdların, şâirlerin geçtiği İran'da Şehriyâr'ın kendisini kabul ettirmesi, sanatının büyüklüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Aze-

ri Türkçesini çok iyi kullanan şairin ince hayalleri, orjinal ifadesi şiirlerinde kendisini hemen gösterir.

Annesinin, Farsça şiirlerini anlayamadığı yolundaki sitemi üzerine Türkçe şiirler yazmaya başlar. Türkiye, Irak ve Sovyetler Birliği'ndeki bütün Türk boylarına kadar ulaşan Heyder Baba'ya Selâm isimli manzûmesini kaleme alır. Çocukluğu Tebriz'in güneyindeki Huşgenâb köyünde Heyder Baba Dağı'nın eteğinde geçen Şehriyâr buraya dönünce uzun ve acılarla dolu bir hayattan sonra tertemiz çocukluk hayatına yeniden kavuşacağını ümit etmişti. Ancak; yıllar insan-

ları da, çocukluğunda oturduğu yerleri de oynadığı sokakları da başkalaştırmıştı. Bu şiirde Heyder Baba Dağı'na hitab ederek çocukluğunu, hatıralarını lirizm içinde sade bir dille anlatır. Kısa bir süre sonra şöhreti sınırları aşan bir manzumenin ikinci kısmını yazar. Bu manzumeleri Prof. Dr. Muharrem Ergin⁽²⁾ transkripsiyonlu metni, tercümesi ve gramer incelemeleriyle neşretmiştir. Bu manzumeye pek çok nazireler yazılmıştır.

Şehriyâr'ın şiirleri 1965 yılında Tebriz'de "Şehriyâr'dan Tuhfe"⁽³⁾ ismiyle Sîrûz Kamerî tarafından toplanmış, Firdevsi Kitabevi'nde

basılmıştır. Şiirler "Şehidlere Selâm" ve "Heyder Baba Yurdu" olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır.

Heyder Baba şiiriyle bütün Türk'lüğe mâlolmuş Şehriyâr'ı 1988 Eylül 18. günü içersinde kaybettik.

18 Eylül günü uçmağa varan Şehriyâr'a Tanrı'dan rahmet, bütün Türk dünyasına baş sağlığı diliyoruz.

Şehriyâr'dan Tuhfe isimli kitaptan seçtiğimiz "Bayramız Mübârek Olsun" şiirini vermeden önce onu bir kere daha rahmetle ve saygıyla anıyoruz.

Ruhun şâd olsun!

★★

BAYRAMIZ MÜBÂREK OLSUN

Başdan cândan kéçen millet
Bâyramın mübârek olsun.
Küfri kesüb biçen millet
Bâyramın mübârek olsun.

Ay atalar ay analar
İhsânız kabûl olupdı.
Kü-yı Minâ'da zebh olan
Kurbânız kabûl olupdı.
Cihâde bël bağılyandan
İmânız kabûl olupdı
Cihâd size celâl olup
Bâyramız mübârek olsun
Hürmet size helâl olup
Bâyramız mübârek olsun.

Şah çanağın çönderler
Cem elinden câm alıpsız
Şerri hayre döndüringler
Neng elinden nâm alıpsız
Arşa duâ gönderingler
Âlemdeñ imâm alıpsız
Ni'metmizin kadrin bilin
Bâyramız mübârek olsun
İzzetinizin kadrin bilin
Bâyramız mübârek olsun.

İndi bize bâyram dutmah
Şadmesi var kerâmete
Yaslı görüşdi hurmâsever
Şirni kalsın kıyâmete
Dünyâdan vâz kéçen oğul
Bâyramın mübârek olsun
Şehîd câmın içen oğul
Bâyramın mübârek olsun.

Şaflar içre şân vérdin sén
Cebhelerde cân vérdin sén
Kansızlara kan vérdin sén.
O pâk kana kanlar kurbân
Bâyramın mübârek olsun
O pâk cânâ cânlar kurbân
Bâyramın mübârek olsun

Atan dir nâ şekerlih
Dilini de lâl iyledim.
Anan bir bala sene sütimi
helâl iyledim.

Hacir kimi oğul kanın
yüzime cemâl iyledim.

Şehîd balam hayrın olsun
Behiştî yatağ iyledin.
Behşiler süfresine
Bizi de konağ iyledin.
Müstezefir perver olur
Birbirine dilsüz olur
Kış da çü nûr-u nevrûz olur
Şehtelerin sérçeleri
bâyramız mübârek olsun

Açılmayan gonçeleri
bâyramız mübârek olsun.

Âzerbâyçân, Kürdistân tık
Tağut'ın odında yandı
Îrân çerhi uyanmamış
(ili altıda) uyandı.
Sünni şi a cebhelerde
Bir şafda durup dayandı.
Dibden küşme i tişâb étdiz
Bâyramız mübârek olsun
İmâm hatın intihâb étdiz
Bâyramız mübârek olsun.

Her yanda bir hak seven var.
Bu aş a bir düz akıpdı.

Ermeni de, Zerdüşti de
Bu kana kanın katıpdı.

Sâlih-i Kelîmi de sanma
Bir géne râhat yatıpdı.

Hak seven insânlarımız
Bâyramız mübârek olsun

Koysala şeytânlarımız
Bâyramız mübârek olsun.

Şadâm neftin pendâm olup
Pufle pendâmın tökülsin

Yahşı güne çıhdı irâk

Etün endâmın tökülsin
İbn Ziyâd'dan hil'at al, o hil'at
hırâmın olsun.

Git Yezîd'den hükûmet al,
hükûmet hırâmın olsun

Hak dalınca kuçah kaçın
Hakkı sahlamah çetindir.
Din bâyragın âldız ile
Âmâ sahlamah çetindir.
İktisadız marize diken
Her gün yuhalamah çetindir.
Hıdmetizi kâmil edin
bâyramız mübârek olsun
Ni metizi şâmil edin
bâyramız mübârek olsun.

İnkılâbdan kâm almısız
Nengi vérüb nâm almısız
Küfrden islâm almısız.
Tâze ile tâze girdiz
Bâyramız mübârek olsun
Kışdan çiçdiz yaza girdiz
Bâyramız mübârek olsun.

Başdan cândan kéçen millet
Bâyramın mübârek olsun
Küfri kesüb biçen millet
Bâyramın mübârek olsun.

Tebriz 1392 Şems-i Şehriyâr

★★

1— Ahmed Ateş, Şehriyâr ve Haydar Baba'ya Selâm, TKAE - Ankara 1964, 76 s.

2— Muharrem Ergin, Azeri Türkçesi, İstanbul 1971, 255 s.

3— Sîrûz Kamerî, Şehriyâr'dan Tuhfe, Firdevs Kitabhanesi, Tebriz 1965, 24 s.

OLAYLAR HABERLER BİLGİLER

20 Eylül 1988

VI. MİLLETLERARASI
TÜRKOLOJİ KONGRESİ
YAPILDI.

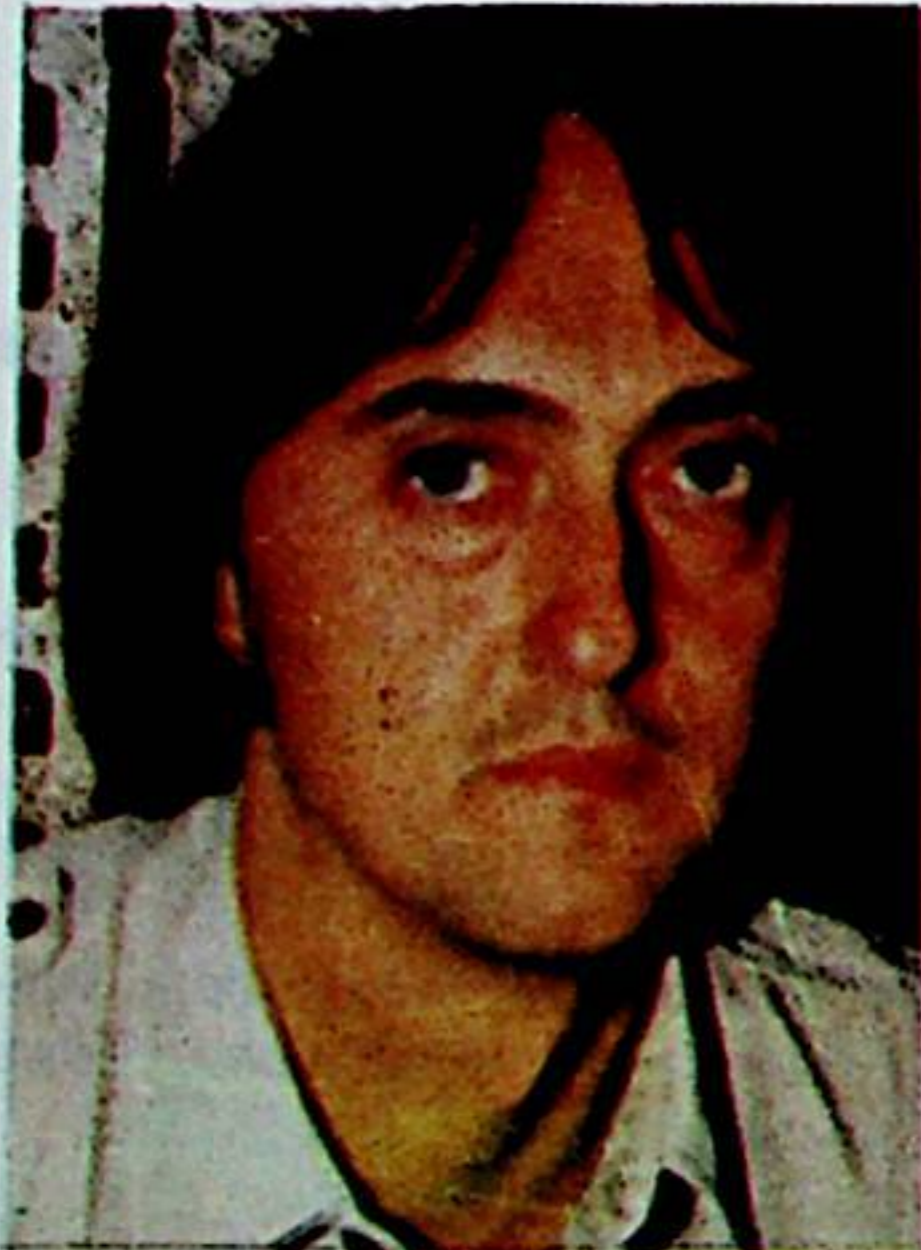
kongrenin, açış konuşmasını İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ali Alpaslan yaptı.

Kongre komitesi genel sekreteri Doç. Dr. Osman F. Sertkaya yaptığı konuşmada VI. Milletlerarası Türkoloji kongresinin mana ve ma-

hiyeti hakkında bilgi verdikten sonra, İstanbul Üniversitesi öncülüğünde ilk defa Milletlerarası seviyede Türkoloji kongrelerinin başlatıldığını, geçmişteki zorluklara rağmen, bugün gerçekten istenilen

Dört yılda bir tekrar edilen VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, geçtiğimiz Eylül ayında İstanbul'da yapıldı. İstanbul Üniversitesi öncülüğünde yapılmakta olan Türkoloji kongreleri her yıl milli, dört yılda bir de Milletlerarası seviyede yapılmaktadır.

20 Eylül'de İstanbul Belediyesi konferans salonunda açılışı yapılan

Macaristan- Doç. Geza David,

seviyeye doğru hızla ilerlediğini, gelişen Türkoloji çalışmaları sonucu bu ilginin daha çok arttığını belirtti.

Muhtar Orazbayoğlu,

Delegelerin tanıtılmasından sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi anfilerinde delegelerin hazırlamış oldukları tebliğlerin açıklanmasına başlandı.

Hazırlayan:
Hakan Poyraz
Gazi Üniv. Öğrt. Görv.

F. Almanya- Çağatay Koçar

Türk Dil'i, edebiyatı, tarih, sanat tarihi gibi bir çok sahalarda sunulan tebliğlerin büyük bir kısmının yabancı Türkologların ve Dış Türk illerinden gelen Türkologların katılması oldukça dikkat çekiciydi.

Kongre süresince dört yılda bir araya gelen dünyanın çeşitli yerlerinden gelen Türkologlar meslektaşlarıyla tanışma, fikir teatisinde bulunma ve Türkoloji'de ki yeni gelişmeleri takip etme bakımından hemfikirdiler.

20-28 Eylül 1988 arasında devam eden Türkoloji kongresine sunulan tebliğlerin başlıcaları şunlardır.

Marmara Üniv. Prof. Dr. Gülçin Çandaroğlu,

Prof. Dr. Muharrem Ergin
Prof. Dr. Huzai

Kongreye ilgi üst seviyede devam edildi.

Türk Dili hakkındaki tebliğler : Doç. Dr. Osman F. Sertkaya "Oğuz Kağan Destanı'nda bazı yeni okuma ve açıklamalar", Doç. Dr. Nuri Yüce "Gerindium görevli partisip-ler", Dr. Agiemin Baubek (Romanya) Başpınar köyü Türk ağzının söz dağarcığı hususiyeti", Prof. Dr. Ethem R. Tenişev (Sovyetler Birliği) "Türk Dillerinde teşekkür formülü

Romanya- Dr. Mihail Gubuoğlu

hakkında", Çağatay Koçar (Federal Almanya) "Çağdaş Türkistan şiirinde 'Ana Dili' Konusunun İşlenmesi", Prof. Dr. Kenesbay Musayev (Sovyetler Birliği) "Kazak edebi/kitap dili üzerine", Dr. Cemil Hee-Soo Lee "XIII-XV. asırlarda Kore'de Müslüman Türkler ve Uygurca'nın onlar tarafından kullanılması", Prof. Robert Dankoff (Amerika) "Evliya Çelebi'de imla hususiyetleri", Dr. Abdu Ali Kaydarov (Sovyetler Birliği) "Problemi Kazahskoy etnolingvistiği", Hanwoo Choi, (Kore) "Ana Altayca p- Korece p- Halaçça h- seslerin mukayesesi.", Doç. Dr. Bernt Brendemoen (Norveç) "Trabzon a-

ğızlarında şimdiki zamandaki bağlantı ünlüsü, Doç. Dr. Kamil Veliyev (Sovyetler Birliği) "Dede Korkut Kitabının sentaktik poetikası", Dr. Adam Molnar (Macaristan) "Türkiye Türkçesi tarla kültüründe 'Saban'", Prof. Dr. Zsuzsa Kakuk (Macaristan) "16-17. yüzyıl Macar kaynaklarındaki Türk kişi adları", Prof. Dr. Mihail Gubuoğlu (Romanya) II. dünya savaşından sonra Romanya'da Türkoloji çalışmaları" Türk Edebiyatı hakkındaki tebliğler : Dr. Nada Zimava (Çekoslovakya) "Mustafa Kemal Atatürk and the Idea of a Republic", Doç. Dr. Timur Kocaoğlu (F. Almanya) "Türkistan edebiyatında İstiklal savaşının yankıları", Doç. Dr. M. Abdullatif Heridi (Mısır) "Arap şiirinde Atatürk", Dr. Fethi Tevetoğlu "Namık Kemal'in Türk nesilleri üzerindeki tesirleri", Öğr. Gör. Turan Alptekin "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Namık Kemal üzerine görüşleri ve bazı dikkatler", Doç. Dr. Tefik Melikov (Sovyetler Birliği) "Serbest vezin ve Eski Türk edebiyatı geleneği", Dr. Cevad Heyet (İran) "Fuzuli'nin söz dağarcığı", Dr. Xenia Çelnarova (Çekoslovakya)

Tanzimat edebiyatının iki önemli eseri: N. Kemal'in İntibahı ve Sami Paşazade Sezai'nin Sergüzeşt'i", Maria Nyiri (Macaristan) "Macaristan'da 19 ve 20. yüzyılda gelenekçi ve çağdaş Türk tiyatrosu"

Türk Tarihi hakkındaki tebliğler : Dr. Geza David (Macaristan) XVI. ve XVII. yüzyıllarda Macaristan'ın demografik durumu", Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı "Hz. Peygamberin hadislerinde Türklere vaad ettiği Orta Doğu hakimiyeti ve Osmanlı Türkleri", Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu "Ch'u-lu (619-621) ve Chieh-li (621-630) Kaganlar zamanında Göktürk ülkesine giden elçi Yuan Shou'nun raporları", Dr. Zümrüd Kuluzade (Sovyetler Birliği) Ortaçağ İslam bölgesi kültürü tarihinin nazari problemleri", Doç. Dr. Uli Şamiloğlu (Amerika) "Altın-Orda hanlığı ve halef devletlerinde Türk kabile teşkilatı", Prof. Dr. Ahmet Rıza Bekin "Yakub Beğ döneminden önce Doğu Türkistanda'ki ayaklanmalar", Halil Fikret Alasya (Kuzey Kıbrıs) "Kıbrıs'ta kayıplar meselesi", Doç. Dr. Mehmet Saray "Bulgaristandaki müslüman Türk azınlığı ve milletlerarası hukuk", Doç. Dr. Nadir Devlet "Türkiye dışındaki Türkçe yayınlar (Kuzey Kafkaslıların Varşova'daki Türkçe yayınları), Dr. Gabor Agoston (Macaristan) "Budin'deki Osmanlı Medreseleri ve Osmanlı kültürü".

Türk Sanat Tarihi hakkındaki tebliğler : Doç. Dr. Gerö Gyözö (Macaristan) "Mimar Sinan und die Türkische Baukunst in Ungarn", Muhtarhan Orazbayoğlu-Abaylat (Çin) "Kazak keçe ev sanatı", Dr. İbolya Gerelyes "Macaristan'da yeni kazılar sonucu meydana çıkartılan Osmanlı-Türk camii", Esin Demirel "Yenikapı Mevlevihanesi"

Gerek yurtdışından, gerekse Türkiye'den milletlerarası kürsülerde tanınmış Türkologların tebliğ sundukları Türkoloji kongresine katıldı

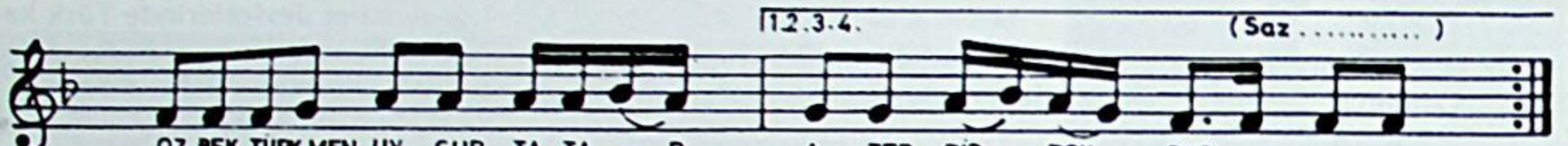
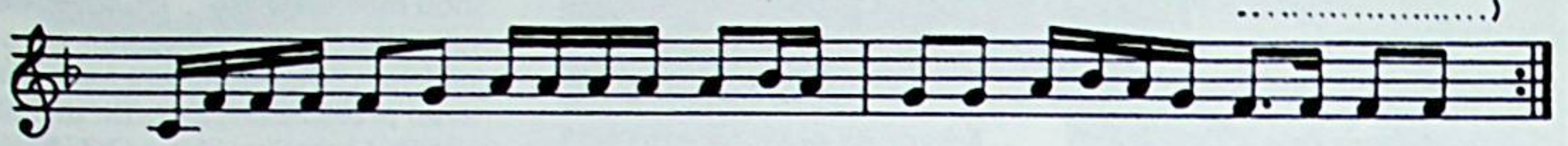
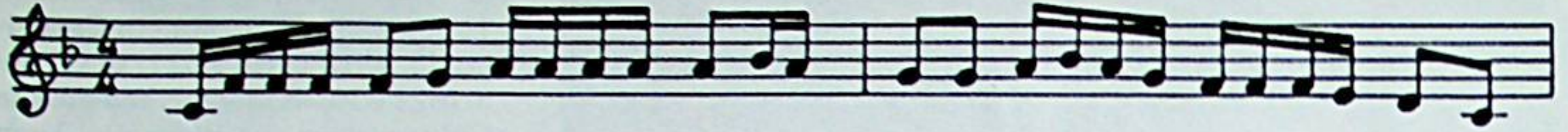
ANAYURT

İLHAN ÖZULU

Moderato

♩ = 96

(Saz .....

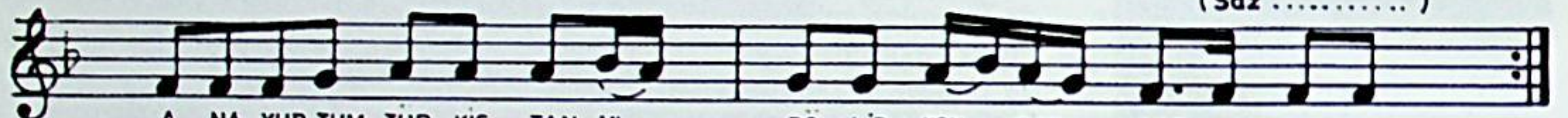

ÖZ BEK, TÜRK MEN, UY GUR, TA TA — R, A ZER, BİR BOY DUR.
KA RA KAL PAK, KIR GİZ, KA ZA — K, BUN LAR BİR SOY DUR.

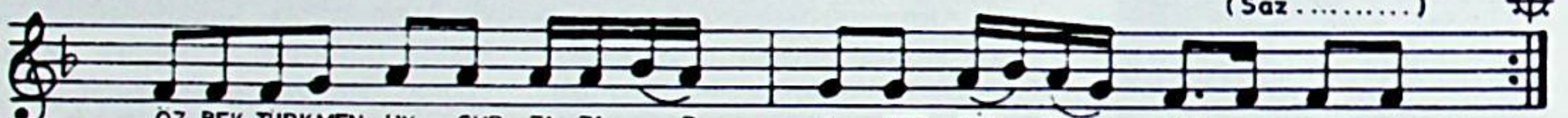
1.2.3

ÖZ BE KI — S TAN, TÜRK ME Nİ — S TAN KI LIB KOYGAN LAR,
UY GUR I — S TAN, KIR GİZ İ — S TAN KI LIB KOYGAN LAR.

A NA YUR TUM TÜR KİS TAN NI BÖ LİB KOY GAN LAR.

ÖZ BEK, TÜRK MEN, UY GUR, TA TA — R, A ZER, BİR BOY SOY DUR.
KA RA KAL PAK, KIR GİZ, KA ZA — K, BUN LAR BİR SOY DUR.

(Saz .....

ÖZ BEK, TÜRK MEN, UY GUR, TA TA — R, A ZER BİR BOY DUR.
KA RA KAL PAK, KIR GİZ, KA ZA — K, BUN LAR BİR SOY DUR.

.FIN.

Mes'ud Sabri Baykozi ve Türkçülüğü

Selkin Baykuzu
Kenan Yavan

Geçtiğimiz yıl (1987) 12. ayda Mes'ud Sabri Baykuzu (Baykozi), resmen tekrar târih sahnesine çıktı. Fakat bu sefer çıktığı yer, bir zamanlar mücâdele ettiği ve sonunda şehid edildiği topraklarda, Çin'de.

“Şincang (Doğu Türkistan) Din Tetkikâtları Materyalleri” adı altında yayınlanan eser, Mes'ud Bey'in, Çin'de yeniden tartışma konusu olarak ortaya çıktığını ve aktüellik kazandığını göstermektedir. Bundan da anlaşılıyor ki, kafalardan kazanmak istenen bâzı şahısların yeniden ortaya çıkması, onların fikirleri, idealleri ve icraatlerini de gündeme getirmekte ve bu durum rahatsızlık vermekte.

Makale, “Mes'ud toğrusıda (doğrusunda, hakkında)” diye bir başlık atmış ve “Bazıları Mes'ud'u, Pan-Türkizmciler diyorlar. Bu sözün aslı var mı?” sorusuna cevap mâhiyetinde yazılmış. Cevap olarak da Mes'ud Bey'in Pan-Türkist olduğu ve bu fikirleri Türkiye'den aldığı, söz ve hareketlerinin bu doğrultuda olduğu belirtilmiştir. Gerçi yazar bundan rahatsızlık duyulduğunu söylüyorsa da, mesaj; satırlarda kendini belli etmekte.

Mes'ud Bey'in “Çin Türkistan”ı kavramını ortaya attığı için bölücü olduğunu, bunun vatanın (Çin'in) birliğine zarar verici bir davranış olarak kabûl edilmesi gerektiğini, bu yüzden Mes'ud Bey'i vatanperver olmamakla suçluyor. Tâbii kafalarda da muhtelif soruların uyanmaması imkânsız. Öyle ya; Mes'ud Bey, Çin'de Türkistan diye bir yerden bahsediyor ve dolayısı ile bölücülük yapıyor (!), hâinlik (!) ve vatana ihânet (!) suçlarını işliyor.

Mes'ud Bey, Çin Türkistan'ı denilen coğrafi okuyuştan ibâret olan tanımlamayı yapmasından dolayı, bâzı şahısların alâkasını çekmiş, bu durumun da vatanperverlikle, vatanın (Çin'in) birliğini sağlamla ilgisi yokmuş.

Makale, Mes'ud Bey'in aşağıdaki şu sözlerini alarak şöyle devam etmekte:

“Sovyetler Birliği ile birleşirsek boynumuza demir zincir bağlanacak. Bunun neticesinde bundan kurtuluş mümkün değildir. Fakat Komintang (Çin hükûmeti) ile birleşirsek boynumuza kendir halat bağlanmış olur, ama vakti geldiğinde bunu koparıp atmak ve bundan kurtulmak mümkündür” demiştir. Buna bakarak Mes'ud ve O'nun gibiler (Mehmed Emin, İsa Efendi vs.) ömür boyu komünizme-sosyalizme karşı durmuşlardır. Onlar bu icraatleri yüzünden halka ve vatanın (Çin'in) birliğine faydalı bir iş dahi kılmadıklarından, nasıl vatanperver olurlar?” diye soruyor.

Yâni yukarıdaki satırlardan anlaşıldığına göre kendi milleti için çalışan, bu uğurda hayatını veren Mes'ud Bey; Rus'un hâkimiyetini red edip, Çin'i kendir halata benzeten ve yeri geldiğinde bundan kurtulunacağını söyleyen, Komünizm ve Sosyalizme düşman olup ömür boyu bu uğurda çalışan Mes'ud Bey; hâinlik ve vatana ihânet suçlamasıyla yeniden gündemde, daha doğrusu, yine Çin'in başını ağrıtmakta ve Çin de “şecaat arzederken sirkatin söylüyor”. Keşke hepimiz böyle hâin ve vatan sevmez olsak!

Aslında makale; Çin'deki yeni gelişmelere bakarsak, Rusya'da da ortaya çıkan milliyetler meselesiyle doğru orantılı olarak Mes'ud Bey'in bir nev'î propagandasını yapıyor. Milliyetçiliğin her devirde olduğu gibi günümüzde de şahlanması, Mes'ud Bey ve O'nun gibileri, değil knamak ve karalamak, aksine itibâr kaandıracak ve şereflendirecektir.

Mes'ud S. Baykozi'nin yukarıdaki yazılanlardan sonra vatanperver mi değil mi tartışmasının cevâbını yine kendi ağzından vereceğiz. (Ama hangi milletin vatanperveri olduğunu ve kimin için çalıştığını).

Fikirlerini ve yapmak istediklerini, hissettiklerini daha iyi müşâhede edebilmek için yazının hiç bir kelimesinin aslını

bozmadan, dokunmadan, orjinal olarak, bu günkü yazıyla veriyoruz. Dili olduğu gibi muhafaza ediyoruz. Bu yazıların yazıldığı çağlardaki siyâsî ortam, kargaşa ve ilişkiler göz önüne alındığında, satırların değeri ve mânâsı çok daha iyi anlaşacaktır.

Aşağıdaki yazı dizisi, Mes'ud Bey tarafından 29.2.1948 yılında kaleme alınmış ve Mayıs Ayı'nda da Nankin'de kitap hâlinde basılmıştır.

Gâyesi, istekleri, satırlarında açıkça belli olmaktadır. "Dilde-Fikirde- İşde Birlik" ülküsünün gerçekleştirilmesi için her türlü zorluklara rağmen, büyük dava ve devlet adamı, aynı zamanda yazar olan Mes'ud Bey'in, yüklendiği misyonun değeri kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Satırlar hangi açıdan ele alınırsa alınsın, özde hiçbir zaman; düşünen ve kendini, misyonunu bilen bir Türk aydınının yabancıları değildir. Hiç bir yönüyle yadırganacak bir tarafı yoktur. Aradaki bu kadar mesâfeye, siyâsî ve içtimâî konum farklılığına rağmen, bize bizden daha yakındır. Satırlarında bâzen Ziyâ Gökalp'i bâzen Mehmed Âkif'i bâzen de İsmâil Gaspıralı'nın fikirlerini, soluklarını hissederiz.

Gerçekleşmesi aslında mümkün olan, fakat çok uzun zamana ihtiyaç duyulan, kaleme alındığı zamanlarda imkânsız gibi görülen bir işi; dildeki müşterek olma çabası ve kaygısını, başarıya temâyülü açıkça görülmektedir. Belki fikir ve icraatlerdeki müştereklik pek kolay değildir gibi görülebilir. Ama aslında ortak bir görüş altında, rûhî ve ırkî yakınlıktan, birşeylere duyulan özlemden dolayı, gerçekleşmesi hızlandırılır, halledilebilir. Fakat dili müşterek hâle getirmeye çalışmak, diğer ikisi ile mukâyese edilemeyecek kadar zordur. Demek ki Mes'ud Bey bunu kendi şahsında ve çevresinde başarabilmiş, köprüyü kurmuş. Kullandığı kelimelerin doğruluğu veyâ uygunluğu tartışılabilir.

Fakat merkez olarak o zamanki Türkiye'yi kabûl etmesi buna cevaptır. Ama asıl önemli nokta, müşterekleri çoğaltmama, korumaya ve yakınlaştırmaya çalışmasıdır.

Mes'ud Bey yıllarca bu inancını, ülküsünü müdâfaa etmiştir. Bütün eserlerinde ve icraatlerinde bu konuları ortaya koymuştur. O'nun bütün heves ve isteği, sonunda uğruna can verdiği milletinin, lâıyk olduğu mevkîye gelmesiydi. Buna kendi tâbiriyle Pan-Türkizm de denilebilir, Turancılık veyâ Türkçülük de denilebilir. Gerçek olan şudur ki özde bütün ayrılıkları, ayrıcalıkları, çatışmaları ortadan kaldırmış bir Türk Birliği idealinin yılmaz savaşçısıydı.

Yazık ki bu büyük şahsiyetin, aradan bu kadar zaman geçmesine rağmen, hakkında doğru dürüst bir şey yazılmamıştır. Şimdiye kadar yalnız O'nu konu alan, O'na ayrılmış bir yazı dizisi veyâ bir kitap hiç bir yerde yayınlanmamış, hakkında bilgi verilmemiştir. Verilenler sâdece bir iki kitapta veyâ makalede bir kaç satır arasına sıkıştırılmış ve geçiştirilmiştir. O'nun hakkında başlı başına ilk defa bir yazı çıkması, dergimize nasip olmuştur. (Bkz. 2. sayımız). "Bir Nutuk" gibi, bu yazıda, Türkiye'de ilk defa yayınlanmaktadır.

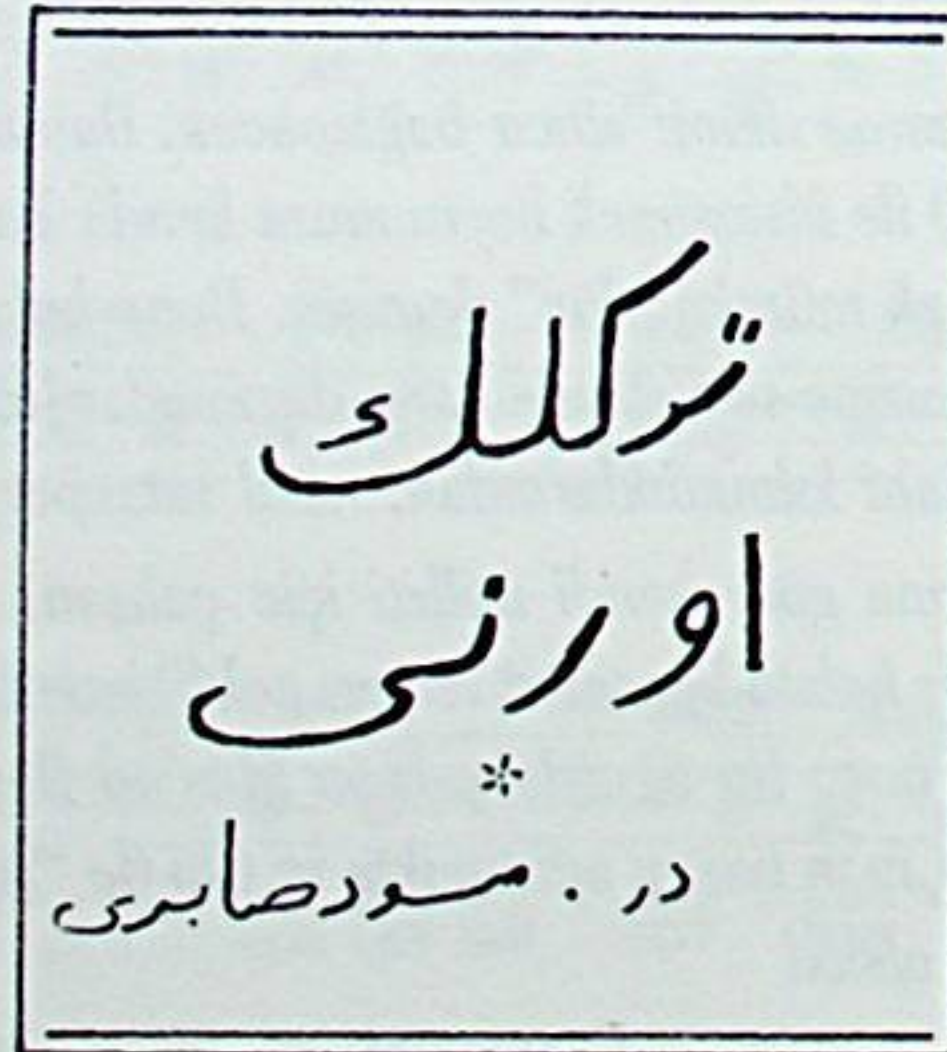
Araştırmalarımız ve eserlerinin Türkiye Türkçesine aktarılması sürmektedir. İleride daha tafsilî olarak, her yönüyle zün ışığına çıkarmak boynumuzun borcudur.

Bu kün yurtdaşlarının kollarında köpligen bir munçe pütükler vardır. Onlar, bu pütükleri okup, körüp nurğun bilimler öğrenirler. Lakin bu pütükler; bizim ya'ni Türk Ulusu'nun ulusal bir ang, bir tuygu veyâ bir uranğa igi bolmazdın uhlap; yatğan çağlarında yazılğanlıkdın isit ki; uranın nime ikenini öğretmişgendir!

Meselâ, bu pütükler yalnız dönüm, yer bilimi, hendese, san bilimi ve başka bilimlerini öğretkendir. Amma, Türklük nime dir? Türklük'ning uranı ve kelegeği nime dir, nime bolur gibi soruklar toğrılık birer nerseler tüşünçeler yazılğanıdır!

Mene, imdi bu küçük pütük siz ulusdaşlarğa o egiz ve uluğ tüşünçening büyüklüğünü ve kerekliğini öğretidür.

Uran: Bu söz bolsa yeni bir sözdür. Burunğı çağda Türkler; tuyğusuzluk uykusunda yatkanlıkdın, uran ve tuyguları bolmığanlıkdın bu anglamı anlatıdurğan birer sözleri yok idi

TÜRKLÜK URANI

Metin

deyilse boludur!

Bu orunda mundağ bir söz yok idi dip oturmak da bir az yanglıştır. Dimek, mundağ bir söz ma bar idi. Hem dahi orunında ve yerinde işletilir idi. Lakin şimdikidek keng ve çong okum-

da işletilmez idi. Şimdi Türkler, tuyğusuzluk uykusından uyğandılar. Bu sözni bütün okumu ile ya'ni öz keng okumında işletmekke ve orundamakğa başladılar. Bu künlerde süd uykusunda uhlap yatmağanlardın başka her kim bolsa bolsun bu sözni bilirler ve ukunu da angırlarlar. Bu künlerde bu sözni bilmigen ve uhmığan yokdur. Bu sözni; uran, uran, uran dip kayta kay-

tadın aytmak kerekdir. Kançe katımlarçe kaytalap aytilsa, şunçe ayani köpdür.

Köngül koymak, köngül koyup, içdin, yürekdin çıkarup aytmak tiyüşdür. Çünki; mene bizler hemmemiz, birer can igisi kişilermiz, toğulmız, çongaymız ve hem de ölimiz, yok bolmız. Kançe köp yaşasak turmuşımız yüz yılını ötmez. Bu bolsa bizim öz, ya'ni özlek turmuşımızdır. Bu bolsa tiz ötidirğan bir çağdır. Ya'ni bunu yine bir türlük aytkada tiz ötiçidir. Çiçen bir kişi, obdan oylağan bir kişi mundağ tiz ötiçi bir turmuşğa önçelik kulak salmaz, can köydürmez!

Mene şundağ özlek turmuşımızdin bölek ulusal köpçilik ile birge bolğan bir alanımız bardır ki, mene o; çiksizdir. Mene biz, bunga ulusal alanımız deymiz. Ulus bozulmazsa, ulus yokalmazsa, o hiç yokalmaz, hiç ölmez. Yer şarı ya'ni dünya tursa la o turur.

İşte, biz digen biz oylağan, bizim ulusal tuyğumuz bolğan uluğ "Türklük" ene şudur. Ene şu Türklük'dür.

Dimek; Türkler'ning ikki türlük alanları "turmuşları" bardır. Biri özlek alanı; ya'ni her bir Türk balasının ayrı ayrı alanı, yine biri; köpçilik ve yâ genel alanı. Bütün Türkler'ning hep birlikde ötküzidirgen ulus alanıdır. Bu, Türklük'dür.

İşte bu köpçilikge tiyüşlük genel alanı küçlendirmek, yer şarındaki zorbalarning üstüne çıkarmak, unga yıkılmaz bir gelecek tayyarlamak, bütün kişilik, kişi oğulları arasında ortak bir tınıçlık yaratmak "Türklük Uranı"dır.

Başka uluslarning uranları bar mıdır? Bunğa hiç kine itmezlik kerek! Çünki ne yerde bir ulus bolsa, u yerde ulus uranı bardır. Meselâ, yer şarındaki bütün İslav ulusına katnaşkan özlerini İslav ulusından sanağan kişilarning uranları Pan-İslavizm (ya'ni İslavlar'ın birliği) adlık uranları bardır. Rusya'da, Sırbistan'da, Bosna'da veyâ Bulgaristan'da kançelik İslav bar bolsa bu tilek için çalışırlar. Meselâ bir İslav ekinçisi, ekinni yerge çaçkanda, bir İslav alsatçısı alışbiriş kılğanda, bir İslav koşakçısı koşuk yazğanda ve yine bir İslav çerisi, nişân ta'limi işleğinde bu büyük tuyğunu oylar, tüşünür, şunga karap iş işler. U, özlek turmuşının keçici ikenini bilir. Bunungçün bunga hiç iç köydürmez, köngül koymaz. Fakat u, çiksiz bolğan, çiksiz dip işengen ulus alanını süyer. Bun-

ga köngül koyar ve can köydürür. Bu, özleksiz ölümsüz alanğa, yokalmaz barlıkğa u âşıkıdır. Yâni uning can sevgimi ulusıdır. Canındın, malındın artuk, süyer, çünki uning canı ve malları keçicidir. Lekin uning ulusı undağ imesdir, her çağ turğuçıdır. (Bâkîdir).

Yene mundağ, her bir Alman'ning ulusal uranı dahi Pan-Germanizm (ya'ni Almanlar birliği)dir. Birliği idi. Zâten burunrak Almanlar birleşip ülgürgenler idi. Halbûki. bundın yarım asır (yüz yıl) burun, tarma tağın iken, yakınlarda toplanıp, uyuşup, zor ulusal bir Alman İmparatorluğu kurup bütün yer yüzi kişilerini titretken bolup idi!

Çin Devleti'ning, Çinliler'ning uranları "Üç Tuğluk Tuyğu"dur. Şimdi bu künlerde bu uranı orunlaşdırmak ve ilgerletmek için köp çalışmaktadırlar.

Kıskası her bir ulusning çong bolsun, küçük bolsun ulusal uranları bardır. Ulusal uranı bolmagan bir ulus davar sürüsündin başka bir nerse imesdir!

Bunlardek uluslardek, küçük uluslarning dahi uranları bardır. Meselâ Yunanlılar'ning ya'ni Rumlar'ning dahi ulusal uranları "Pan-Elenizm, ya'ni Rumlar birliği"dir. Unlar dahi songğı savaşlarda Türklerini yingüp uranlarning yarımını bolsa da ortağa koydılar.

Meselâ, Selânik'ni, Makedonya'ni, Ak Dengiz'in matur ve bay adalarını, Girid'ni Türkler'den zor ile tartup aldılar.

Bu iş, nime arkasında mundağ boldı? Dirsingizler, çünki Rumlar köpdin uyğanğanlar, bir ulus piçimine kelgenler, ulusçılık nime ikenini anglağanlar, ulus piçimine kirüp ulus uranı ile tüşünmekke başlağanlar, şuningla birge turmazdın çalışkanlar, sayılarning azlığına karamazdın büyük ve çong küçler yıkanlar idi. Bunlarning mundağ işleştdeki tüp tilekleri, ya'ni Yunanlık uranının baş kuvveti; Türkler'ni İstanbul'dın kovup çıkarmak, eski Bizans İmparatorluğu'ni yengiden kurmak ve bütün Marmara Dengizi boylarını ve İzmir Begliği'ni (vilâyetini) almak idi. Şurası da bardır ki, Rumlar, Yunanlılık uranının mundağ ikenini, Yunanlılık'ning mun-

dağ bir uranı barlığını hiç yoşurmazlar, bütün okul pütüklerinde, nahşılalarında, koşuklarında yazğanlar, yazarlar. Hem bu, uran açık yazıklıdır.

Kıskası, her bir ulusning çong bolsun, küçük bolsun ulusal uranları bardır. Ulusal uranı ya'ni uranı bolmığan bir ulus, davar sürüsündin başka bir nerse imesdir!

Uranlar kandağ toğarlar?

Bir ulusning aymakları ve hatta avul kişileri digendek biremleri (ferdleri) tağnik ve tarkam kaldılar mı, ya'ni birer tüşünçe ve tuyğu çevrisinde birleşmediler mi, u ulus, uransız kaldı demekdir. İmdi u ulusning başığa her türlük ağırlıklar ve kıynlıklar kelir. Yurtını, davarlarını hatta bütün baylık ve barlıklarını çit iller ve yavlar, ya'ni holum-hoşnaları bolğan yat uluslar kelüp alırlar. U ulus artuk köle ve kul olur, öz aldına iş kılışğa söz söyleşkeriki bolmaz. Zorbalar, inanlarığa, körenik ve yusunlarına kol tıkarlar.

Şundağ kul bolğan bir ulus, burun tilini, songra inanını, daha songra da köreniklerini yokatup yer yüzidin adı dahi yokalır. Orunı ve izi uçur kiter.

Mene şundağ ağırlıkğa, korkınçlıkğa tüşken ve yengilgen çağlarda tuyğusuzluk uykusına dalğan "çökken" uluslar kimi çağlardın birdin digendek uyanırlar "uyğanırlar". Bütün biremleri (parçeleri) bir uran çevresinde toplanırlar. Hemmesining yürekleri bir çırpınış ile çırpınır. Çarpar.

Mene şundağ köpçilikning uluğ çırpınış ve kımıldayışlarningın ulus uranı toğar ve çıkar. Macarlar, Bulğarlar, Sırlar, Ulahlar, Almanlar, İtalyanlar, Yunanlar hep şundağ yengiliş, kulluk ve türlük ağırlıklar tartkandın keyin birleşkenler ve uranları ile tüşünüp toplanıp barlıklarını kurtarğanlar.

Türklük uranını öğrenişdin burun: ulusçılıkning nime ikenini anglamakmız kerekdir. Meselâ, Anadolu Türkleri, Türk ulusından ve İslâm ümmetindindir. Kırım, Azerbaycan, Kazan ve Tataristan, Başkırd yurtı, Kazak ve Kırgız illeri, Doğu ve Batı Türkistan Türkleri, Türk ve Müslümandırlar. Dimek, Türkler'ning Araplar'ning, Hindiler'ning, Acemler, Afganlılar, Berberiler, Cavalılar'ning, Kürd ve Çerkes, Boşnak ve Arnavud kibi "ohşaş" illerining dinleri İslâm bolğankdın, hemmesi bir ümmet sayılırlar, hemmesi dindaşdırlar.

Mene bu keyinkiler, Muhammed ümmeti adlık Hıristiyanlık'ka karşı bir İslâmçılık türkümü ve zor bir kurum yasalar ve yasağanlar. Bunlarning dinleri bir olmak ile tilleri ayrı ayrı bolğanlıkdın bir ulusdın ya'ni ulusdaş imesdirler. Dimek, fakat tilleri bir bolğanlar bir ulusdındır. Ya'ni ulusdaşdırlar.

Tilleri ve dinleri bir bolsalar, u çağ, daha yakın, ya'ni ikki katlık dindaş ve ulusdaş sayılırlar. Dimek, tilleri bir bolğan, bir til ile söyleşken bütün kişilerge bir ulus adı birilir. Ya'ni Türkçe konuşkan bütün kişiler, Türk ulusıdır. Türkdür. Dimek, ulus ve ulusçılık; til birliği bolğan bir ilning, zor uluğ bir türkümning adıdır. Türkiye'de, İran'da, Afganistan'da, Türkistan'da, Kaşkar'da, Çin'de, Mançurya'da, Kafkasya'da, Kırım'da, Rusya'da kançelik Türkçe konuşkan kişiler bar bolsa hemmesi, barı; bizim ulusımızdır. Ya'ni Türkdürler. Bunlarning ol turğan yerlerinin hemmesine birdin; TURAN dirler. Turan dinir ki, genel Türk yurdu dimekdir.

Koşak;

“Yurt ne Türkiye'dir, ne Türkistan,
Yurt, büyük bir ülkedir, TURAN”.

Meselâ, Anadolu, Turan'ning bir parçesidir. U yerdekiler, u yerge kelgen köçmenler hep Türkçe konuşurlar. Yavaş yavaş ana Türklük'ke karırlar, aralaşurlar.

“Ulus, Ümmet, Ülkü (hükümet)”: İşte bu üç sözning okumlarını, (anglamalarını), obdan, açık bilmemiz, obdan köngül koyup isde tutmamız kerek.

Ulus; bir til ile konuşkan bütün kişilerge ve bir ilge dirler. Dimek, biz, Doğu Türk yurtu Türkleri, ya'ni Doğu Türkistan Türkleri, bütün yer yüzi Türkleri ile meselâ, Anadolu ve Kırım... Türkleri ile bir ulusdınımız, ulusdaşlarmız. Bütün ulusdaşlarning ulusal işlerini ortaklaşamız. Bütün kayğularını kayğurışımız. Bütün kuvançları ile kuanımız.

Ümmet: Ayrı ayrı tiller ile söyleşken yalınz inanları “dinleri” bir bolğan kişilerge dirler. Meselâ Rusyadaki Tatar Türkleri, bütün yer yüzi Müslümanları ile bir ümmetdindirler. Ya'ni ümmetdaş ve dindaşlardır. Bütün inanğa “dinge” tiyüslük işlerini, ödemlerini birlikde, kingeşle işlerler. Öderler.

Ülkü: Tilleri, dinleri, ya'ni ulusları

ayrım ayrım bolsalar da bir toprakda, bir ülkede, bir bayrak altında yaşağan kişilerni başağan bir kuruma dirler. Meselâ, bizim ülkümüz Çin ülküsüdür. Bütün ülküçe ve ülkülük işlerimizi uning yasına ve uning tüzümüne köre işleyimiz.

Dimek, meselâ; Anadolu Türkleri ile ulusdaş, Araplar ile dindaş, ya'ni ümmetdaş, Çinliler ile ülküdaşımız. Mene bu, üç türlü işning her kaysıning özine köre ayrı ayrı cumuşları bardır. Uningçun bunlarnı bilmek kerekdir. Şuningçun birinçidin yer yüzideki ulusdaşlarning sanlarını pek yüze bolsa da tekşirüp çıkaylık:

Türkiye'de kançelik Türk bardır?

Turan'ning bir parçesi bolğan Türkiye'de kançelik Türk bardır? Bu, yer bilim pütüklerinde yazılğandır. Amma bu pütükler çit il ve yabancı tillerinden urulğandır. Uningçun bunlarğa köp de işenüp bolmaydır. Çünkü, çit tillerdin urulan bu pütüklerde Türkler'ni az körsetse körsetkendir. Bunlarnı az körsetişde unlarning türlü düşünçe ve ulusal oyları yok imesdir. Burundın beri Türkiye'ni parçalamak ve öz ara bölmek istegen yat ülküler ve kötü oyluk yavlar barlığı belgildir. Belki unlar öz tileklerine irmek için bunu ya'ni Türkler'ning sanlarını az körsetiş kereklik ağılardın bir dip oylağandır. Hatta Türkiye özi-

Türkçe konuşkan bütün ilning ortak yurtlarına bizler “Turan” deymiz. Yene bir Türklük eytkende dahi “Turan” dirler.

de bile yaş ve karılardın bir munçeleri, Türkiye'de sayıçe eng köp bolğan ulusning Türk ulusu ikenini bilmezleridi. İmdi onlar közlerini açup öpü çevrilirine bakkandın song Türkler'ning kançelik ikenini anglağandır.

Burun Türkiye'de, Türkiye ülkesinde büyük ikki İslâm ümmeti bar idi. Bu, İslâm ümmeti; İkki büyük ulusdın kurulğan idi ki, bunlar da Türk ve Arap ulusları idi. Şimdi;

Türkiye ülküsü, Anadolu adlık bir yarım adağa igidirler. bu yer, hep

Türkler ile tolukdur. Bu yerge Türk yurdu dahi dirler. Bundın başka Irak ülküsüne tiyüslük Bağdad Begliği' (vilâyeti)'ning Kerkük Kalasının küngesinde dört nâhiye bardır ki, Türkler ile tolukdur. Hanakın, Bakuba, Mendli ve Bedre nâhiyeleridir. Türk yurdu, on yedi ülke beglikleri “çong vilâyetler ile” Haleb, Musul vilâyetlerinin teskey yaklarındın kurulğandır. Türk yurdu dıning dengiz boylarında pek az Rumlar bardır. Onlar dahi bu künlerde başka ülke ve ülkügerge köçüp ülgür-gendirler. Erzurum “Erzurum”, Van ve Tibilis ohşaş vilâyetlerde Ermeniler bar bolsa da toplu bolmığanlıkdın o yerdeki Türk ve Kürdlerdin sayıçe pek azdır. Türkiye'ning doğu vilâyetlerideki Türk kalalarının öpü çevrilerinde aymak piçiminde Kürd aymakları bardır. Aymakça yaşarlar.

Kürdler; beş aymakdın ibâret bolup biri birilering tillerini anglamazlar. Halbûki şimdi her bir okuğan Kürd, Türkçe öğrenüp bir Türk'din artuk Türklük için çalışmaktadırlar. Bu beş aymakdın; Keryağ, Zaza ve Baban aymakları Türkiye'de kalğan, Ur ve Karan aymakları dahi İran'da yaşarlar. Şimdi bu künlerde Türkiye'de ya'ni Türk yurdundaki Hıristiyanlar ya'ni Ermeni ve Rumlar, sayıçe ancak ikki milyondın artmazlar. İmdi; sözni kıskartıp aytsak:

Türk yurdunda çit yurt ve ülkelerdin kaçup ve köçüp kelgen ve öz Türklük'ge aralaşkan kaçkınlar ve köçmenleri dahi sanaydırğan bolsak, yigirmi milyonğa yakın Türk bardır.

Mekke, Medine, Şam, Haleb, Bağdad ve Musul kalalarında köpçelik Türkçe konuşurlar. Dimek, bu yerlerde bir köpligen Türkler bardır. Yer şarıdaki Türkler'ning sanlarını az körsetmek istegenler elbette bek de işençilik kişiler imesdirler. Türk ülküsü içinde sanları belgilik piçimde az bolğan ulusları köpeytüp, Türkler'ni azaytup köstergen bu pütüklerge ançe inanılmaz. İnanılmazsa yoh bardır. Unları okuğanda öz özimizge şu tübendeki soruklarını sormak tiyüsdür:

1- Bu pütük bir Türk yağındın yazılğan mı? Bunu yazğan bir Türk mü?

2- Bu pütükni eger bir Türk yazğan bolsa, karaymız: Ulusını söygen bir Türk midir? Yoksa özining kaysı ulusdın bolğanını bilmezdin özge mi ve politika düşünçeleri ile ulusını yoşurğan bir kişi midir?

3- Türkler'ning sanındın, sayılarnın

din söz açkan bu kişining oyünçe ulusçılık nimege deydir? Karaylık bütün yer yüzi illerining kabûl kılğan ulusçılık tüşünçelerini kabûl kıla mıdır?

4- Bir til ile konuşkan, bir inan yaşağan bütün kişiler; bir ulus dimekdir. Türkler'ni az körsetüp pütük yazğan pütükçi ve yazıcı bunı bile midir?

5- Türkler'ni az, başkalarını köp köstergen kimse bu bilgini kaysı istatistikdin, kaysı pütükdin alğanlar?...

Kıskası; balalar, tokkanlar, obdan bilmek ve anlamak kerek, sel ve küçük tekşiriş ve tüşünçening songunda ve barımında Türklük toğrısında kötü oy oylağanların yaman oyları ortağa çıkar! Dimek, bütün yer yüzinde "dünyâda" tilleri Türkçe, inanları İslâm bolğan yüz milyonğa yakın Türk bardır. Bu yüz milyonluk Türkler'ning tillerinde yalınz konuşumçe, şiveçe bir az ayrılık bardır. Biri birileri ile söyleşkende yine anglaşılar. Ya'ni anlaydırlar. Mene şu pütükde sizler okuğan til, bütün dünyâ Türkleri'ning edebî tili ve konuşğan sözleridir. Kerek Anadolu ve kerek Tûrân'ning her bir yerinde çıkkan ve basılğan Türkçe gazete pütük ve yığımlar her bir türük küçning astıda tillerini bu edebî til ve konuşmasına yaklaşırlup uyğunlaşdırılmaktadır.

Türklerning keleşi - istikballeri-

Yer yüzide keleşi eng parlak ulus, Türk ulusıdır. Çünkü;

1- Yüz milyonluk nurğun bir san tutkan kişilerin tüp tili Türkçedir. Ya'ni bir tildir, bu tilliklerdir.

2- Bütün Turan'da köpçilikni teşkil kılurlar. Aralarında başka yât büyük uluslar yokdur, diyilse bolur. Ta Adriyatik Dengizi boyındın çıkkan bir yolçı, Azerbaycan, Kafkasya ve Türkistan yolu ile ta Mançurya'ğa kadar Türkler'ning arasında Türkçe söyleşüp köngülük süyinçlik ile yol alır, kiter.

3- Tili ve inanı bir bolğan Türk ulusını içkilik ve içimlik ağırı çürütmişendir. Dahi ulusal küçleri işlenmişendir ve işlenüp bolmışandır.

4- Tilçe ve inançe ve urançe bir bolğandek, yer biliminçe dahi hiç bir ulus Türkler dek topluluk küç ve sadetlerine erişmegendir. Şimdigiçe biri birindin uzak birer ulus alanı sürgen Türkler, artuk bilim, tönüm, oturma ve ang birliği arkasında birleşmekke; tilde, işde, tüşünçede, tuygu-

da birlik tözmekke, yaşamakğa başlamışlardır.

Türklük uranı nimekdir?

Bir niçe yüz yıllık dönümdin beri Türkler; uransız, ulus uransız yaşadırlar. Bunı men sizge, okuçılarga obdan anglatmak için örnek kılup Türkiye'deki Osmanlı Devleti'ning başarmında yaşağan eski ya'ni burunğı alanların anglatup ve yazup ötmekçimen:

Türkiye'deki Türkler öz ulus adlarını taşlap, öz uluslarındın tanup "Osmanlı" adını takındılar. Halbûki yer yüzide Osmanlı adı altında bir ulus yokıdı. Osmanlılık bolsa Türk bolğan Osmanoğulları'nın kurğan bir ölküğe birilgen bir ad idi. Kayı Han Aymağı; Altın Tağ'dın Anadolu'ğa köçken çağda 15-16 milyonluk bir Türk ilining içine tüşken idi. O il öz Türk bolğan Selçuk ili idi. O çağlarda bu Selçuk ili ve ölküsü bozulmakda idi. Bu mundak bozuluşğa yüz tutkandın keyin Anadolu Türk begleri büyük bir kurultay kurup Ertuğrul'ning oğulu Osman Bey'ni özlerige hakan saylağanlar idi. Toğrısını aytkanda sayladılar.

Tengrining yası dahi şudur: "İzmigen izilir" digilgen bir yasadır, bir tözümdür. Dimek; başkalarını izmigen uluslar, yine bölek yad uluslar yağındın izilir.

Bunga könmigen ve onumğan Türk beglerini, begliklerini zor ile, küç ile bu büyük Türk kümesining arasına, içine aldılar.

Bundın song Osman Beg öz aymağını bırakup Anadolu'daki Türk ulusının başına keçti. Bırakılğan öz aymağı bolsa şimdi dahi Segür Sancağı çevrisinde oturmaktadırlar.

Anadolu Türkleri'ni tözum altına alğan Osmanlı hakanları, bu Türkler ile Rum ilini aldılar. Hatta ta Viyana'giçe bardılar. Dönüm kösterir ki, Osmanlı ölküsining bütün savaşların, bu Türkler kılğanlardır. Songradan bir niçe Türk ulusına ve İslâm inanına uyğun kumandanlar bar bolsalar da, bunlar; 5-6 yüz yıllık uzun bir dönüm içide, tügede kulakğa ohşaş digendek az ve küçdürler.

Kel zaman, kit zaman tözum tözüş "yâhud tizim tiziş işleri" körüldi. Ya'ni yeni nizâmlar kuruldı. Yene yengiden açılğan okullarda balalarga yeni bilim ve yeni bilgiler öğretildi. Öğretilgen bolsa ma, öz ulusları ve ulusçılıkları toğrısındaki cumuşları ve ödümeleri öğretilmedi. Yalınz ölkü için işçiler yetişdirgen okullardın çıkkan okuçılarning köpsi digendek uluslarındın yüz urıdılar. Ulusçılıknı menimsemediler. Songra erik ayılğan çağda Osmanlı ölküsindeki her bir ulus öz il tili ile, öz koşuk, öz sözçilleri ile, öz kurum ve öz okulları ile ortağa çıkıdı. Baş köterdiler. Ene o çağ körüldi ki, sanları eng köp bolğan Türkler, ortada yok. Ene şu çağ teslik, kıyınlık baş kösterdi. Şuningçun Bosna-Hersek'ni, Doğu Rum İli'ni, Trablusğarbını, songraları Makedonya'ni ve Trakya'ning yarısını, Arnavutluk'ni, İperni, Kirit'ni, başka bir köp adalarını yokaldılar. Çünkü Türkler şundağ yoksuzluk ve tüşünçesizlikde kaymokup turğanda ulus, ulusçılık töşine, piçimine kelüp ülgürgen Türkiye'deki her bir ulus, ulusçe kımıltaş ve çırpınışları ile ulusal uranları ile Türkler'ning özlereine saldırdılar. Onları abdar ettiler. Mene şu çağlarda, isit ki, Türkler'de bir ulusal uran bolmışandı, özlereine toplayalmadılar! Hatta, niçin, kimning için, ne yerde savaş kılğanını bilmegendek, ulusçe, nime kılmaq istegenliklerini hem bilmezler idi. Ölküning, ölkülerning tüşünçesi bolsa; bir künni bolsa da rahatçe ve tınıç ötküzme, yaşamak, öpü çevresindeki holun hoşnalar ile yahşı keçinmek ve yavaşçe ilerlemek idi. Körülür ki, elbette bunga uran urançe bir tüşünüş diyilemez. Belki bunga bir türük çağdayçılık deyilir, dise bolur. Karşı turmak, korkak bir tüşünçe, uran sayılmaz! Bir ulusning alanında alaş varı, ulusal uranı bolmazsa, o ulus tileksiz ve korkak sayılır. Çelisiz ve küçsizedir. Küçsizedir. Tengri'ning yası, mundağ ulusların dekkini, edebini birir. O yasa dahi şudur: "İzmigen, izilir" diyilgen bir yasadır. Bir tözümdür. Dimek; başkalarını izmigen uluslar, yine bölek yât uluslar yağındın izilir, deyilgen söz bar dimekdir.

Bu söz kançelik toğrıdır? Kançelik Borundanır? Bu ikkinçi bir sorukdur. Amma bütün dönüm, bu yasının ayğakçısıdır dirler. Öz çigarası içinde eng songğa çağlık oturma demek, yâhud barlığını saklamak demek;

alğa basmakni, yükselmekni tilemezlik dımekdir ki, bu, bolsa tabî kânûn ve tabî'at kânûnlarına uygun imesdir. Bu, kişilikni yalkavlık ve korkaklıkğa sürükler. Mundağ bir singir ağırlığına tutulğan ulusları körgegen başkalar, karap turmazlar, onların özlerine saldırırlar, yüklenirler.

Burun Türkiye'de bolğandek başkalar kelüp yurtlarını bölep talarlar. Hemmesini öldürüp keserler. Köp savaş ve talaşlardın keyin bu açık hakikatlarını körgegen Türkler kereklik ulusçılığını istediler mi? Özlerinin burunğı dönüm ve yusunlarına, ulusal alanlarına sarıldılar mı? Belki kiç bolsa hem Türk ulusının rûhında, uzundın beri uhlap yatkan mundağ zor uran, uluğ tilek bilirmekke toğmakğa başlağandır. Belki bu izgi uranı rûhında tuymağan pek az, hem pek miskin kişiler kalsa kalğandır. İmdi, turğuşka kelsek; o uran nımedir?

1- Til sevgisi, 2- Ulus sevgisi, 3- Yurt sevgisidir. (Sevgi; muhabbet dilmekdir).

Til sevgisi:

Burun ulusçılıklarını unutğan kişiler, meselâ Türkler, söyleşkende öz tillerine öncelik köngül koymazlar, Arapçe, Acemçe bir köp tözmeler tözüp sarkı bir iş kıldık dip oylarlar idi. Bunun ile la kalmazdın bir iş kıldık dip mahtanırlar idi. Halbûki, eski bir Türk yazıçısının yazılarını, Türk ulusdaşları anlamazlar idi. Çünkü köpçilik ulusdaşlar bilmigen çit luğat, çit sarf ve nahiv kâideleriyle yazarlar idi. Halbûki uyanandan keyin, mundağ rakıdın, eglencedin daha yaman eglenceledin bahis kılup sözlengen sözler, yazılğan yazılar burunğı koşuk, sözcil tiller sevilmey ve yaratmaz boldı. Ya'ni közdin tüşti.

Körüldi ki, - bu küngiçe yazılmay, yazılup işletilmey, fakat sözleşilüp konuşulğan til daha tatlık, daha canlık, daha çıraylık til igenliği bilindi. Dimek bu til ile yazmakğa da başladılar. Ya'ni söylegendek belki de söylegendin artuk güzel yazdılar ve yazmakdalar.

İmdi bu konuşma tilini yazmak için:

1- Arapça, Acemçe tözme ve toplu kâidelerini işletmezlik,

2- Türkçe'ge kirmigen, Türk ili anlamığan ve uhmığan yabancı sözlerni kullanmazlık kerekdir.

Mene bu ikki kereklik çigit ve turğuşka köngül koyğan yazıçılar, pek güzel, pek ongay konuşulğan Türkçe ya-

zarlar, yazalaydırlar. Yazğanlarını her kim okuğan ve anglağan dek yazıçı dahi özi anlaydır. Çünkü her bir ulus öz tili ile yaşar. Tilsiz bir ulus çobansız bir sürü koyğa ohşar.

Türkler, barlıkları köplem ve canlı bir til ikenini anglağandın keyin tillerini yer yüzide her bir nerseden uluğ ve kıymetlik kördiler. Uru koşum, sözcil til katarığa koymak ve ötküzmeke tohtam kıldılar. Artık bundın songra burunğı dıvânlarda körülgen Arapçe, Acemçe aralaş "karışık" koşum tilini işletmezler. İşletkenlerni, öz ulusını sökkenler katarıda dip sanaydırlar.

İşte konuşulğan Türkçemiz'ni süymekke ve bu tilni koşumlarımızda toğrısını eytsek bütün yazılarımızda yazışğa ve işletişke "til sevgisi" dirler. Til, bir ulusning uluçe (ma'nevî) yurtıdır. Uluçe bolğan yurdğa korğam salınmaz ve saklamak için terişilmezse suluçe (maddî yurt) yurtğa ohşaş uluçe yurt dahi yaşayamaz!...

Öz çigarası içinde eng songga çağlık oturmak dimek yahut, barlığını saklamak dimek; alga basmakni, yükselmekni tilemezlik dımekdir.

İmdi kıskartup eytsek: Tillerini süygen, öz sözlerini, öz kâidelerini taşlamığan uluslar kurtulğanlardır. "Kurtulmuşlardır". Meselâ Almanlar, Macar ve Sırlar ve başkalar gibi...

Ulus sevgisi:

Her bir kişi, her bir ulus, öz ulusdaşlarını süyerler. Süymek, saymak kerekdir. İsit ki kimi Türkler, özelçilik ve politikaçılıkları için öz çigarası tışındaki ulusdaşlarındın tanarlar, ya'ni tonumazlar. Undağ kişilerge karamalık kerek, hatta içlerindin şundağ oyatsızlar bardır ki, açıkdın açık, çit iller arasında hiç tartınmazdın, öz ulusdaşlarını öldürtmekke, yokatmakğa kereklik sözlerni söylerler! Bunlar bolsa bir takım özelçilerdir. Bir takım özlerni tonumığan angsız, tuyğusızlardır. Başkalarğa yaranmakçı bolğan yalakçılardır. Yâhud özlerni kişi sanap tabak boşatup, kaça boşatup yürgegen bir munçe kara yüreklerdir.

Ulusçılığını bilgen ve tonuğan bir kişi bütün yer yüzideki bir Türk ne yerde bolsa bolsun, kaysı bir yerde yürse

yürsün, bir Türk dip tanur ve hiç öziden ayırmazdın birdek süyer. Mundağ, bu yolçe Türkler'ni süymek, Türklük'ni süymek, yüz milyonluk bir barlıknı süymek dımekdir.

Türk ulusu oyansa ve birleşse yüz milyonluk bir küç bolur. Bu küç elbette Türklük için çalışıduğan bir küçdür. Türkler'ning oyğanışı ile bütün Türklük kullukdın kurtulurlar. Bu bolsa köpçilikning ya'ni insanlıkning tınıçlığı için pek kereklik bir sorukdur. Ulusçılık ulusını süymeklik, dinini yaratmazlık imesdir. Mundağ kişiler dinini yaratmay turmazlar. Ya'ni ikkisini bir biridin hiç ayırmazlar. Ulusını süygenler ulusçılıknı yaratkanlar dinini de süyerler. Türkler'ning dinleri İslâm'dır. Şu yukarıda ayılğan yüz milyonluk Türk'ning hemmesi digendek müslümandırlar. Dimek, Türkçe konuşmığan Müslümanlar, Türkler'ning dındaşları bolğandek Müslüman bolmığan Türkler dahi ulusdaşlarıdır. Türkler, bütün Türk, Türklük özlerni kurtarğandın songra, dındaş ve ulusdaşlarına bilim, dönüm ve ülküçilik yağındın biri birine bölüşürler. Dimek;

Ulusını, ulusçılıknı süymek dimek, her kim özini süymek dımekdir.

Ulusını, ulusçılıknı saklamak dimek, her kim özini saklamak dımekdir.

Dinini süymek ve saymak, pek kereklik bir nesneni süymek ve saymak dımekdir. Bununla birle bunu obdan anlamak ve ayırmak kerekdir. Onıngün dinçiler; ulusçılardın ançe köp ürküp kuşkulanmazlıkları tiyüşdür.

Yurt sevgisi:

Her bir Türk'ning ikki türlü yurtu bardır. Yurt dimek, yalınğız ülkümüz igi bolğan yerler dimek imesdir. Şu halde biz Türkler'ning yurdımız şunlardır:

1- Ulusal yurt, 2- Ülküçilik yurtdur. Bunları bir bolsa da yazup uhturup öteylik.

Ulusal yurt:

Türkçe konuşkan bütün ilning ortak yurtlarıdır. Ya'ni Türk atalğan ilning oturğan yerleridir. Bu yerlerge bizler, TURAN deymiz. Yene bir türlü eytkende dahi Turan dirler.

Bu yerler, kaysı bir ülküning başarımına kirse kirsün yene Turan, Turandır. Yene öz Türkler'ningdir. Meselâ Anadolu, şimdiki Türk ülküsünün yeridir. Türk ülküsü u yerning igisidir. Lekin Turan'ning bir parçesidir. An-

kara Kalası dahi bu yerdedir. Yer yüzide biricik ya'ni bir tek kalğan Türk ülküsining otraridir. Hem de Turan'ning bu parçesinde bolğan İstanbul konusumu, edebî tili, bütün Turan ilinin köpçilik tili, ortak edebî tili bolup seçilgen, tallanup alınğan tildir...

Ulusını süygen, ulus yurdını ya'ni ulusal yurdını dahi sever. Ulus yurtının çikleri, etnoğrafya cızıklarında "haritalarında" cızıklıdır.

Ülkü yurdu:

Meselâ Türk ülküsi başağan igilik kılğan bütün Türkiye, Anadolu Türkleri'ning ülkü yurdu. Türkiye'de Türkler'ning ikki türlü yurdlarından her bir parçası bardır. Çünkü Anadolu bütün Türkler ile toluk bolğanlıkdin ulus yurdının bir parçasıdır. Türkiye erikli bir ülkü bolğanlıkdin Anadolu Türkleri'ning ülkülük yurtıdır. Bilimsiz uluslar, toplanamaz, birlik yapamazlar. Yokalurlar. Türkler dahi okup bilim ve bilgi öğrenmezlerse uluslarını anlamazlar ve ilerleyemezler, yavlarğa kul bolurlar. Unları başka uluslar kul kılurlar. Uningün Türkler her türlü bilim ve bilgi ve alsat işlerine köngül koymakları kerekdir. Her bir Türk okup yazmakni öğren-gendin keyin, hüner ve alsat işlerine kırışmek ve ulusu için zengin "bay" bolmak tiyüşdür. Bilgiç, bilimçan uluslar zengindirler. Baydırlar. Herbirleri, her bir kişileri (ferdleri) ayrı ayrı zengin bolğan uluslar yer yüzide eng küçlük uluslardır.

İmdi, Türk ulusu yahşi oyanmak ve parlamak için:

1- Ulusal ve genel bir Türk edebiyâtı "Türk koşumu",

2- Türklük alanında "turmuşında" güzel ve çiber hünerler, meselâ mûsikî, resim, heykeltraşlık, tiyatro ve başkalar.

3- Türklük'de, ya'ni genel alanında bilgi ve zor hünerçilik "fabrikaçılık", makineler, elektrik işleri ve başkalar.

4- Türklük'de alsat ve iktisâd dek kereklik işler orundanmak ve becerilmek tiyüşdür.

Mene bu kereklik ve tiyüşlük işlerini işlengendin keyin canlanğan ve zenginleşken ulus, ulusal tuyğusını, özidin özi tayar. Uranını özidin özi tapar. Mene u, Uran, u tuyğu dahi şudur: Büyük uluslar gibi ilerlemek, kandaşlarğa sırası ile her toğrida her barda boluşmak, büyük adını dönümdе kay-

tadın parlatup Türklük'ke burunğı önemini birdirmek.

Bir Türk balası kandağ Türk ulusseveri bolur?

1- Şimdiki genel Türkçe'ni süyer, konuşkan tilini yazar, bu güzel koşum Türkçe'ni ya'ni edebî Türkçe'ni her kimge öğretmek için çalışır.

2- Ulusçılıknı süyer, uluğlarını uluğ bilir, Türklük'ke karşı turğanlarğa karşı turur, ulusına kötü lakırdı, u, kötü ve yaman sözler söyletmez, Türklük'ning dünyâdaki ulusların hemmesindin uluğ ve korkusuz ikenini isidin çıkarmaz. Kaysı ulusdin bolsa bolsun Türkçe'ni öğrenüp Türk ulusına karışkan "aralaşkan" uluslarğa, köçmenlerge dahi kan karındaşlarığa karışkan-dakla kararlar.

3- Her bir kizinde "kizeginde", Türklük'ni mahtar. Türklük'ke önem "nâm" birür. Bir dermekte terişir. Her bir kizinde Türk dönümini Türk kahraman ve cihângirlerini ve Türk bilgiçlerini angar, isler.

Bir takım, özlerini tonumığan angsız tuyğusuzlar, başkalarga yaranmakçı bolğan yalakçılardır. Yahut, özlerini kişi sanap tabak boşatup yürgen bir munçe kara yüreklerdir.

4- En zor kahraman ve cihângirler Türkler'din çıkkandek, İbn-i Sînâ, Fârâbî ve Uluğ Beg'ğa ohşaş bilgiçler dahi Türk ulusından kelkenige inanırlar.

5- Her nersedin burun Türk dönümini yahşi öğrenir. Türklük barında yazılğan güzel koşum, koşuk ve bilgi pütüklerini okumakni başkalarından artuk sanar. Ya'ni artuk körür.

6- Çerilik, alsat, hüner, işçilik ve makineçilik... Kaskası her hangi bir tilek için tayarlansa tayarlansun en başlık tileği; Türklük'ke, Türklük uranına uyğun işlemek bolur ve işlerler.

7- Öz turmuşının ötüçi, yalngız ulus alanının, Türklük'ning ebedî ikenini isidin çıkarmaz. Ya'ni her kim ölür, mezarğa kirer, yalngız dönümge kirgen ve aralaşkan erler ve yigitler ölmezler. Öz ulusının ve yat ulus-

larıning bolsun yüreklerinde yaşarlar. Ulussever bolmak istegen her bir kişi her yiğit dahi niçük bolsa bolsun izgi bir ad ile Türk dönümine kirmekke çalışır. Yer yüzide dönümge karışup ya'ni koşulup önemlik bir işlem kaldırmak, koymak, koyup kitmek, çağlık egiz ve hem süyüp istenilgen bir nerse yokdur!...

Rûhunda büyüklük, yükseklik isteği bolğan her bir bala, elbette Türk ulusseveri bolur. Her yerde, her çağ, her bir işde, birinci bolmakğa, birinci orun almakğa çapalar. Yoruımaz "harmaz", bıkmaz, üşenmez. Tenini izçilikğa, izçilik ile, idman ile "jimnastik" ile, tüşünçesini bilim ve bilgi "fen" ile, rûhunu ulusal bir uran ile küçlendirir. Bilgisiz bir küç, bilimsiz bir kafa astında, sağlam bir ten hiç bir işke yaramaz!..

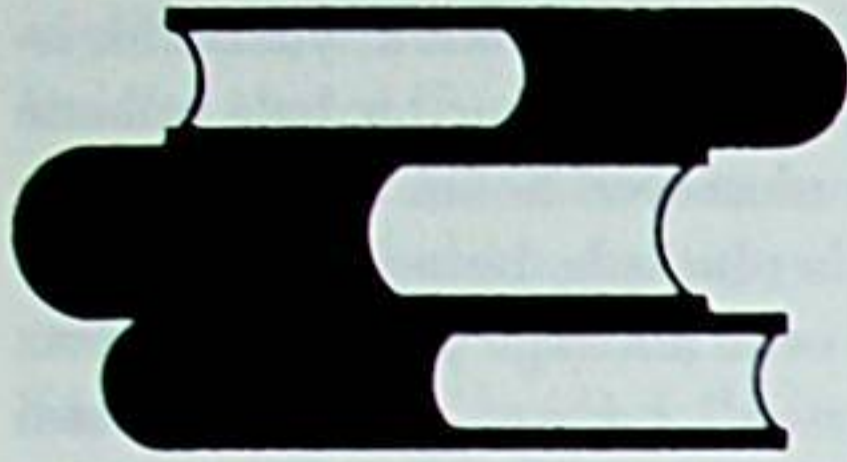
Uransız bir bilim, uransız bir bilgiç de bir iş kılalmıgandek kılalmandın başka bölek Türklük kurum ve törkümlerine bir daha tüzetmezlik on-gaysızlıklar, onguşsızlıklar ketirir. Ya'ni yitküzür.

İmdi; sen ey Türk yavrusu, siz hem küç, hem bilgi, hem de uran igisi bolingiz. Çünkü, sizning onguşluk erim-leringiz, adlaringizni parlak dönüm yapraklarına yetküzür çıkarır ve sizni keçiçi turmuşning üstinde ölümsüz bir alana indirir, erişdirir.

TÜRK DÜNYASINDA KİTAPLAR

Tarihî Faktör Ve Siyasî Gaye Olarak Türkistan

Radio Liberté
Doç. Dr. Timur Kocaoğlu

17 Aralık 1987'de Batı Almanya'nın Köln şehrinde saçları hafifçe kırlaşmış ama dinç ve enerji dolu bir Türkistanlı alimin 70.inci doğum günü seçkin bir davetli topluluğu arasında kutlanmıştır. Her zaman heyecanlı olarak konuşan ve Türkistan'ın en acı meselelerini bile gülyüzle dinleyicilere açıklayan bilgin, Türkiye ve dünyadaki çeşitli konferanslarda kendisini sık sık gördüğümüz Türkistanlı Dr. Baymirza Hayit'ten başkası değildi. En son olarak da, 6-8 Nisan 1988 tarihinde İstanbul'da Atatürk Kültür Merkezi'nde yapılan "Birinci Milletlerarası Türkistan Kültür ve Tarih Semineri"nde tebliğini bitirirken, kendisini dinleyenlere şöyle hitap etmişti: "Türkistan meselesinde bugüne kadar çok konuştuk. Daha da konuşacağız. Gelecekte başka yerlerde de bu konuşmayı devam ettireceğiz."

Türkistan'ın bağrından genç yaşında koparılıp alınmış, yurdundan uzaklarda vatanının sesini ve davasını azimle bütün dünyaya duyurmaya çalışan bu yorulmak ve yenilmek bilmeyen Türkistanlı alim, hayatı boyunca sadece konuşmuş değil, aksine belki de konuştuğundan daha fazla yazmış bir insandır 1942 yılından bugüne kadar aşağı yukarı 207 makale, 10 risale (broşür) ve 8 kitap neşretmiş olan Dr. Baymirza Hayit gerek Sovyetler Birliği içinde ve gerekse bütün hür dünyada çok iyi tanınan bir alimdir. Dr. Baymirza Hayit hayatı boyunca Türkistan sahasındaki araştırmalarını her hangi bir kurum, teşkilat ve akademiye bağlı olmadan tek başına yürütmüştür. Yani, Dr. Hayit Türkistan Araştırmalarını meslek edinerek ondan para kazanmış değildir. Demekki, Türkistan Dr. Baymirza Hayit için bir meslek değil, yalnız "tarihî faktör ve siyasî gaye" teşkil eder!

İşte Prof. Erling von Menge tarafından Aralık 1987 tarihinde Dr. Baymirza Hayit'in 70.inci doğum günü münasebetiyle neşredilen armağan kitabının adı da bu yaşça büyük, ama ruhça genç Türkistanlının hayat mücadelesini çok güzel bir şekilde meseleleri. 264 sayfalık bu eser 3 bin Türk Lirasına satılmaktadır.

TURKESTAN

als historischer Faktor und
politische l'dee

Festschrift für Baymirza Hayit zu seinem, Geburtstag, 17. Dezember 1987.

TURKESTAN als historischer Faktor und politische Idee Festschrift für Baymirza Hayit zu seinem 70. Geburtstag, 17. Dezember 1987. Herausgegeben von Erling von Mende.

Köln: Studienverlag, 1988 (ISBN 3-89210-130-2).

Bu kitabın adının Türkçe tercümesi: "Türkistan: Tarihî Faktör ve Sayısı Gaye Olarak"tır. Bu kitabın içinde Almanca, İngilizce, Fransızca ve Türkçe olarak 16 makale var.

Bu anma kitabı üç bölüme ayrılmış: A) Baymirza Hayit'in şahsi, siyasî ve ilmî kişiliği; B) Türkistan Hakkında İncelemeler; C) Baymirza Hayit'in Eserleri.

Birinci bölümde şu yazılar var: Prof. Karl H. Menges (Viyana) "Kutlama" adlı makalesinde Türkistan'ın tarihi ve bugünkü vaziyeti hakkında bilgi verdikten sonra, Dr. Hayit'in çalışmalarından söz ediyor. Doç. Dr. Mehmet Saray (İstanbul) "Türkiye'de Türkistan Araştırmaları" adlı yazısında Dr. Hayit'in bu konudaki önemli katkısını belirtiyor. Hs Shafiuddin (Cakarta) "Sönmeyen Alev" adlı yazısında Rus işgali altındaki Batı Türkistan'da insan hakları meselesi üzerinde duruyor. Prof. Dr. Gerhard von Mende'nin eşi Karo v. Mende (Oslo) "İnsan Olarak Mirza Hayit" adlı yazısında Dr. Hayit'in İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya gelişi, 1950 yılında Münster Üniversitesi'nden tarih sahasında doktor oluşu ve daha sonraki yılları hakkında ilgi çekici bilgiler veriyor.

Bu eserin ikinci bölümünde Prof. Edward Allworth, Prof. Ne-

jat Göyünç, Allen Hetmanek, Hans-Eberhard Heyke, Prof. Orhan Kavuncu, Prof. Ercüment Kuran, Chantal Lemercier-Quellejay ile Alexandre Bennigsen, Prof. Richard Lorenz, Prof. Erling von Mende, Dr. Hasan B. Paksoy, Prof. Rudolf O. G. Roeder, Prof. Yamauchi Masayuki adlı araştırmacıların Türkistan tarihi, kültürü ve ona bağlı konular hakkında makaleleri yer alıyor.

1987 yılı sonlarında İstanbul'da Dr. Baymirza Hayit'in iki eseri neşredildi biri Türkçe, diğeri İngilizce olan bu eserler şunlar:

Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslamın Bazı Meseleleri

*Dr. Baymirza Hayit,
İstanbul: Türk Dünyası
Araştırma Vakfı, 1987.*

Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslamın Bazı meseleleri.

Dr. Baymirza Hayit'in daha önce neşredilmiş makalelerinin toplamından meydana gelen bu eser üç bölüme ayrılıyor: 1) Umumi Türklüğün Bazı Meseleleri, 2) Türklüğün Türkistan Örneğinde Görülen Bazı Meseleleri, 3) Sovyetler Birliği'nde İslamın Meseleleri, 264 sayfalık bu eser 3 bin Türk Lirasına satılmaktadır.

27 makalenin yer aldığı bu eserdeki incelemelerden bazıları şunlar: "Yakut (Saka) Türkleri", "Türkistan'da Ceditçilik ve Sonu", "Türkistan'ın Stratejik Önemi", "Türkistan'ın Kazakistan Bölgesinin Rusya'ya İlhaki Meselesi Üzerinde Bazı Fikirler", "Türkistan'da Basmacılık", "Türkistan Millî Hareketinin Kısaca Karakteri".

Islam and Turkestun under
Rusain Rule

*Dr. Baymirza Hayit İstanbul, ISIS
Yayıncılık, Ticaret ve Sanayi
Ltd.Şt.1987.*

2. Dr. Baymirza Hayit, **İslam and Turkestan Under Russian Rule.** İstanbul, ISIS Yayıncılık, Ticaret ve Sanayi Ltd. Şirketi, 1987.

Dr. Baymirza Hayit'in daha önce İngilizce olarak yayınlanmış 35 uzun makalesini toplayan 550 sayfalık bu dev eser de üç bölüme ayrılmış: 1) Rus Emperyalizmi, 2) Sovyetler Birliği'ndeki İslamın Facialı vaziyeti, 3) Türkistan'ın Problemleri. Eser sonunda kitapta geçen önemli kişi ve yer adlarının indeksi bulunuyor. Çok iyi kağıda basılmış ve ciltli olan bu İngiliz dilindeki değerli eser şu adresten temin edilebilir: Sâ mân Helvacıoğlu, İSİS yayıncılık, Kuyumcu İrfan sokak., 22/2, Nişantaşı, İstanbul (Telefon 148 14 71).

Türkistanlı âlim Dr. Baymirza Hayit'in 70.inci yaş gününü kutlarken, kendisinden Türkistan sahasında daha çok konuşmalar ve eserler beklediğimizi bildiririz.

TÜRKİSTAN HAKKINDA YAKINLARDA ÇIKAN BAŞKA ESERLER

Genç yaşına rağmen Türkistan hakkında çok sayıda eser vermiş alimlerden birisi İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doçent Dr. Mehmet Saray'dır. Dr. Saray'ın son yıllardaki eserleri şunlar:

1. Mehmet Saray, **ATATÜRK VE TÜRK DÜNYASI: Türkiye ve Türkiye Hâricinde Yaşayan Türkler.** İstanbul: Acar Yayınları, 1988, 219 sayfa, 1 Türk Dünyası haritası. Bu eserde önce Aziz Mustafa Kemal Atatürk'ün Dış Türkler, İslam dünyası ve Türk Dünyasında kültür birliği hakkındaki görüş-

Atatürk
ve
Türk Dünyası

*Doç. Dr. Mehmet Saray İstanbul,
Acar Yay, 1988, 219 shf.*

leri inceleniyor. Daha sonraki bölümlerde, Azerbaycan, Türkistan, Afganistan, Hindistan, Balkan, Orta doğu, Kuzey Türkleri hakkında bilgiler veriliyor.

Türk Dünyası'nda Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)

Doç. Dr. Mehmet Saray

2. Mehmet Saray, **Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914).**

Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1987, 146 sayfa.

Büyük Türk Ceditçisi (Reformcusu) Gaspıralı İsmail Bey'in fikirleri ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi veren bu eserde, İsmail Bey'in Türkistan'daki eğitim ile ilgili faaliyetlerine de temas ediliyor.

Afganistan ve Türkler

İstanbul, Edebiyat Fak. Yay. 186

3. Mehmet Saray, **Afganistan ve Türkler**. İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1987, 186 sayfa, bir harita.

Bugüne kadar Afganistan ve oradaki Türkler'in tarihi ve bugünkü durumları hakkında yazılmış en iyi eser. Kitapta tarih boyunca Türkistan ve Afganistan ile Türkiye ve Afganistan hakkındaki ilişkiler üzerinde de ayrıntılı olarak duruluyor.

Atatürk'ün
Sovyet Politikası

Doç. Dr. Mehmet Saray
İstanbul, Veli Yay 1985, 136 Shf.

4. Mehmet Saray, **Atatürk'ün Sovyet Politikası**, İstanbul, Veli Yayınları, 1985, 136 sayfa.

Bugüne kadar Türkiye ile Rusya ve Sovyetler Birliği arasındaki siyasi ilişkiler üzerinde yapılmış en detaylı bir inceleme olan bu eserde, "Atatürk'ün Sovyet Politikasında Türkistan ve Azerbaycan Türkleri'nin Yeri" ve "Türkiye'ye yapılan Türkistan Yardımı" gibi önemli bölümler de var.

Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)

Doç. Dr. Mehmet Saray
İstanbul, 1984, 160 Shf.

5. Mehmet Saray, **Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)**. İstanbul, 1984, 160, 4 harita.

Her Türkistanlının kütüphanesinde muhakkak bulunması gereken bir eser. Türk Tarihinde bugüne kadar karanlık kalmış bir meseleyi, Türkistan Hanlıkları (Hive, Kokand, Buhara, Kaşgar) ile Osmanlı Sultanları arasındaki yazışmalar ve münasebetleri arşivlere dayanarak gün ışığına çıkaran bu eser her Türkistanlı Türk tarafından dikkatle okunmalıdır.

Mehmet Saray'ı yukardaki ve daha önce yayınlamış olduğu çok sayıdaki araştırma, inceleme ve makeleleri dolayısıyla içten kutlar, Türkistan tarihi ve kültürü ile ilgili yeni eserlerini de merak ve heyecanla beklediğimizi bildiririz.

Türkistan'ın Sovyet İşgali altındaki Batı bölgesinde bulunan Kazakistan'da 17-18 Aralık 1986'da meydana gelen ayaklanmalar ile ilgili olarak bugüne kadar Türkiye ve Batı dünyasında çok sayıda makale yazıldı. Bu makalelerin önemli bir bölümü yakında bir kitap halinde toplandı:

17 - 18 Aralık
1986 Kazakistan
Olayları

C. Kazakbalası, 17-18 Aralık 1986 Kazakistan Olayları, İstanbul: Büyük Türkeli Yayınları, 1988, 70 sayfa.

C. Kazakbalası takma adını kullanan değerli araştırmacı Hasan Oraltay'ı bu konudaki derli toplu çalışması dolayısıyla kutlarız. Bu eser, 17-18 Aralık 1986'daki hareket hakkında tam bilgi sahibi olmak isteyenler için çok yararlı bir kaynak eserdir.

Türkistan'da
İslamiyet ve Türkler

Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı,
Konya, 1988, 312 Shf.

Prof. Zekeriya Kitapçı, **Türkistan'da İslamiyet ve Türkler**. Konya, 1988. 312 sayfa.

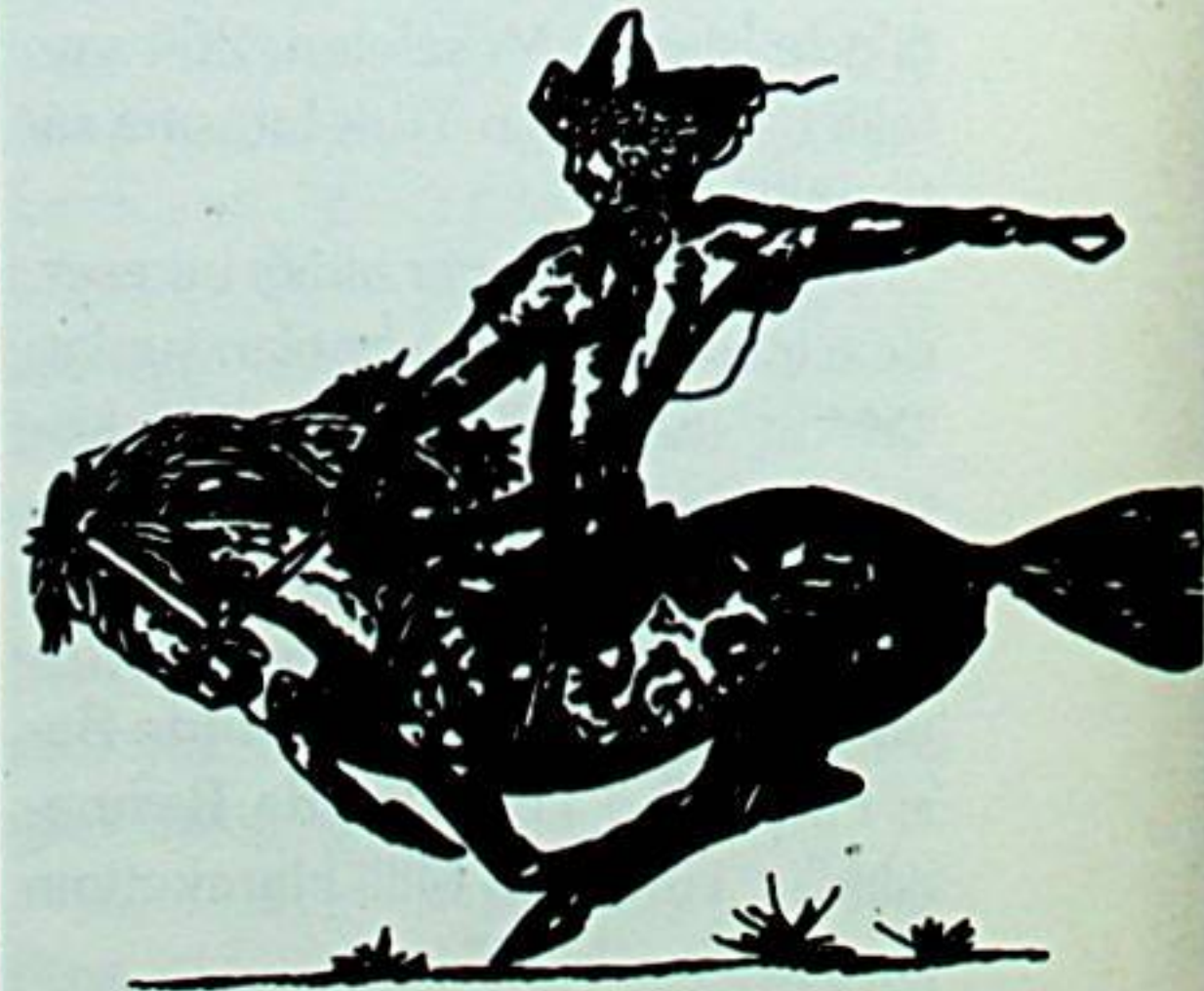
İslamiyet'in Türkistan'da ve diğer Türk Yurtları'nda yayılışını ele alan bu değerli eser; çeşitli bölümler hâlinde meselelere ışık tutmuş

Eserin giriş bölümünde Aşağı Türkistan (Mâverâünnehr) ele alınmış ve İslâm hâricindeki, Zerdüştlük, Hıristiyanlık, Budizm v.s. gibi dinler hakkında bilgiler verilmiş.

Birinci bölüm; İslamiyet'in Türkistan'daki ilk devirleri, Kuteybe b. Müslim'in faaliyetleri, **İkinci bölüm;** İslamiyet'in Mâverâünnehr'de gelişmesi ve Hz. Ömer'in İslâmlaştırma çalışmaları, **Üçüncü bölüm;** Türk Yurtları'nda İslamiyet'in buhranları, Araplar'ın kavmiyetçi tutumları yüzünden Türkler'in tedirgin olmaları ve İç Asya'ya yönelmeleri üzerinde duruyor. **Sonuç kısmında ise;** İslâm'ın Türkistan'da kesin yerleşmesi anlatılmıştır.

İlk ve daha sonraki devirlerde, İslâm-Türk ilişkileri açısından değerli ve başvurulacak bir eser.

Prof. Zekeriya Kitapçı,
Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
Konya.

Türkpetrol

TÜRKMEN HALICILIK

Sanayi ve Ltd. Şti.

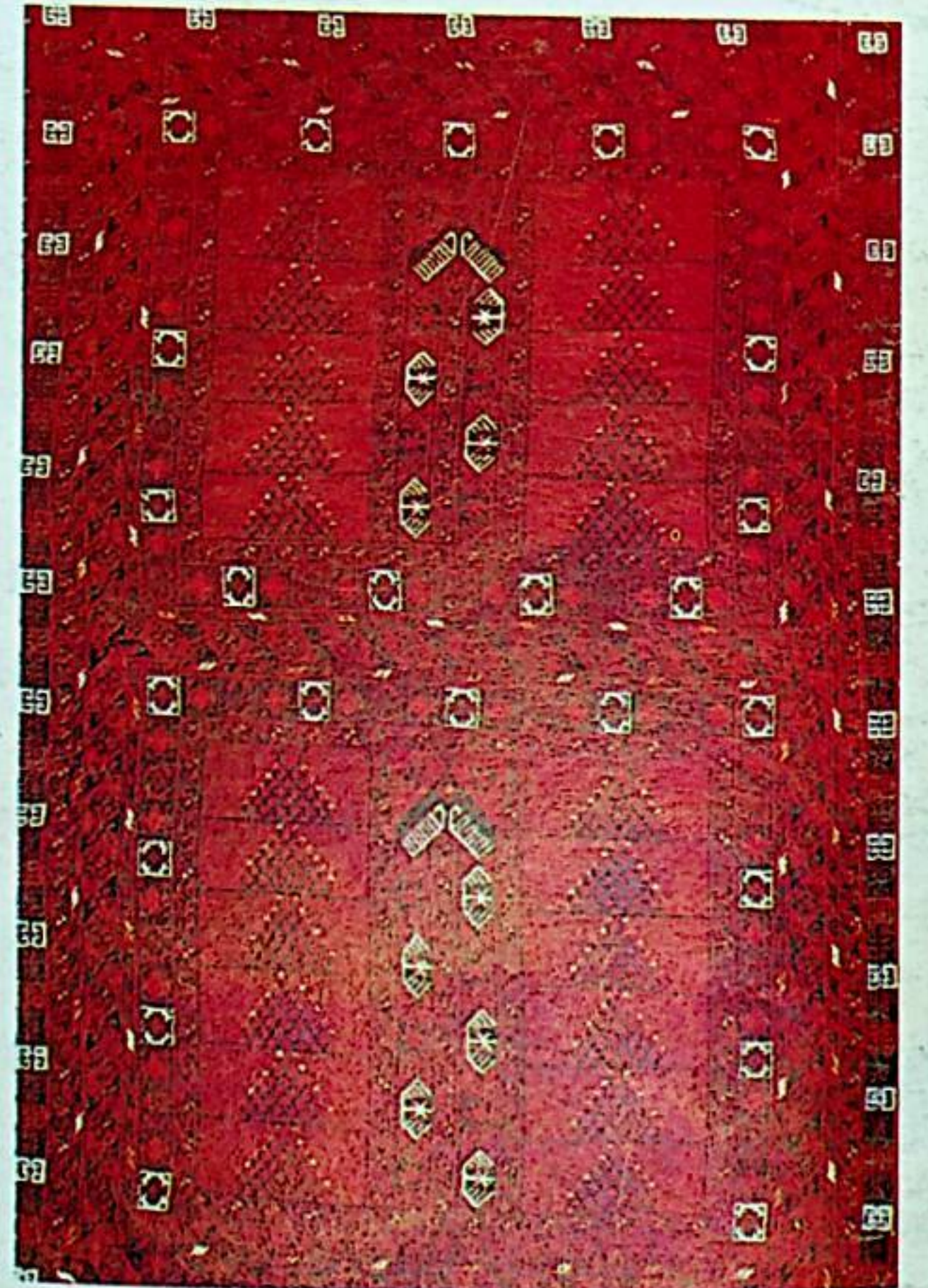
El Halıları ve Kilim Çeşitleri
Toptan Kürk Ticareti

TÜRKMEN HALICILIK

İTHALAT VE PAZARLAMA EXPORT İMPORT

Mevrı (Ahal Göl)

Perdeh

Türkmen Halıcılık

Adres : Tiyatro Caddesi. Azaklar Çarşısı K.3 No: 123

Beyazıt/İSTANBUL

Tel: 520 61 23 - 513 38 48

Tlx: 22818 S.E.T.C.TR.